

SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ
JOURNAL OF HEALTH PROFESSIONALS RESEARCH

J HEALTH PRO RES

SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ HAMİDİYE SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ

SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ
JOURNAL OF HEALTH PROFESSIONALS RESEARCH

J HEALTH PRO RES

CİLT 3 SAYI 1 YIL 2021 / VOL 3 NO 1 YEAR 2021

İÇİNDEKİLER

HAKEM KURULU	i
YAZARLARA BİLGİ	iii
ARAŞTIRMA MAKALELERİ	
1 COVID 19 Hastalarında Telerehabilitasyon Egzersiz Programının Etkinliği Performans Testleri ile Değerlendirilebilir mi? Pilot Çalışma/ <i>Can the Effectiveness of Telerehabilitation Exercise Program Be Evaluated with Performance Tests in COVID 19 Patients? Pilot Study</i> Esra PEHLİVAN, Sibel GAYRETLİ ALTAN, İsmail PALALI, Demet TURAN, Halit ÇINARKA, Erdoğan ÇETİNKAYA	1-7
2 HIV ve AIDS Hakkındaki Farkındalık ve Davranış Tutumlarının Değerlendirilmesi: Üniversite Örneği/ <i>Evaluation of Awareness and Behavior Attitudes about HIV-AIDS: Universty Sample</i> Cansu IŞIK, Handan ÖZCAN	8-14
3 A Qualitative Research on Twitter Journalism During Covid-19 Pandemic / <i>A Qualitative Research on Twitter Journalism During Covid-19 Pandemic</i> Nilay GEMLİK, Alev PEKTAŞ, Ali ARSLANOĞLU	15-24
DERLEME	
4 Yenidoğanda COVID-19 ve Bakım/ <i>COVID-19 in Newborns and Care</i>	25-38
5 Türkiye’de Refleksoloji Uygulaması ile İlgili Yapılan Hemşirelik Tezlerinin İncelenmesi / <i>Investigation of Nursing Thesis Related with Reflexology Practice in Turkey: A Systematic Review</i> Zeliha BÜYÜKBAYRAM, Arş. Gör. Derya BIÇAK AYIK	39-42

DERGİNİN SAHİBİ
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi

BAŞ EDITÖR
Prof. Dr. Cevdet ERDÖL

EDITÖR
Prof. Dr. Saadet YAZICI

Prof. Dr. Neriman ZENGİN

ALAN EDITÖRLERİ
Dr. Elvan YILMAZ AKYÜZ
Dr. Esin SEZGİN
Dr. Esra PEHLİVAN
Dr. Göksel DEMİR
Dr. Hasan Giray ANKARA
Dr. Handan ÖZCAN
Dr. Hülya YÜCEL
Dr. Yasemin AYDIN KARTAL
Dr. Zahra POLAT

SEKRETERYA / MİZANPAJ EKİBİ
Arş. Gör. Ayşe Derya SARAÇOĞLU
Arş. Gör. Büşra TEKİN
Arş. Gör. Ceyhan TURHAN
Arş. Gör. Cansu IŞIK
Arş. Gör. Ebru YILDIZ
Arş. Gör. Pınar BAŞTÜRK
Arş. Gör. Yasemin Tuba ÖĞÜNÇ

DANIŞMA KURULU

Dr. Abdullah Tirgil	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Dr. İlkem Kara	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Abdülkadir Yeler	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Dr. İpek Yeldan	İstanbul Üniversitesi
Dr. Ahmet Zeki İzgöer	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. İsmail Barış	Üsküdar Üniversitesi
Dr. Alev Keser	Ankara Üniversitesi	Dr. Joseph Akanuwe	Lincoln University
Dr. Ali Rıza Abay	Yalova Üniversitesi	Dr. Melih Zeren	Bezmialem Üniversitesi
Dr. Alis Kostanoğlu	Bezmialem Üniversitesi	Dr. Mendane Saka	Başkent Üniversitesi
Dr. Arzu Razak Özdiñçler	Biruni Üniversitesi	Dr. Muhittin Tayfur	Başkent Üniversitesi
Dr. Asiye Ayar Kocatürk	Medipol Üniversitesi	Dr. Murat Baş	Açıbadem Üniversitesi
Dr. Aydan Ercan	Trakya Üniversitesi	Dr. Murat Konca	Çankırı Üniversitesi
Dr. Aysel Yıldız	Marmara Üniversitesi	Dr. Mustafa Yılmaz	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Aysun Yüksel	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. Nazan Karahan	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Ayşen Köse	Hacettepe Üniversitesi	Dr. Nazlı Baltacı	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Besey Ören	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. Nebile Özmen	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Binnur Okan Bakır	Yeditepe Üniversitesi	Dr. Necla Dalbay	İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Birol TİBET	TÜSEB	Dr. Neriman Çağlayan Keleş	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Buket Akıncı	Biruni Üniversitesi	Dr. Neriman Zengin	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Demet Tekin	Fenerbahçe Üniversitesi	Dr. Neşe Kaya	Erciyes Üniversitesi
Dr. Derya Yüksel Koçak	Hitit Üniversitesi	Dr. Nevin Şahin	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa
Dr. Dilber Coşkunsu	Bahçeşehir Üniversitesi	Dr. Nezihe Kızılkaya Beji	Biruni Üniversitesi
Dr. Elif İşlek	TÜSEB	Dr. Nilgün Avcı	Biruni Üniversitesi
Dr. Elvan Yılmaz Akyüz	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. Nur Elçin Boyacıoğlu	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa
Dr. Emel Tahir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Dr. Nuran Aydın	Medipol Üniversitesi
Dr. Emine Koç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Dr. Nurgül Karakurt	Atatürk Üniversitesi
Dr. Ergül Aslan	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa	Dr. Özge Küçükerdönmez	Ege Üniversitesi
Dr. Esra Pehlivan	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. Özgür Sarı	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Esra Yücel	Hacettepe Üniversitesi	Dr. Ramazan Erdem	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Fatih Özbey	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. Rasmi Muammer	Yeditepe Üniversitesi
Dr. Fatma Deniz Saymer	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	Dr. Rengin Demir	İstanbul Üniversitesi
Dr. Fatma Esen Aydın	Hacettepe Üniversitesi	Dr. Rıza Korhan Sezgin	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Feryal Subaşı	Yeditepe Üniversitesi	Dr. Rukiye Hobek Akarsu	Bozok Üniversitesi
Dr. Gamze Akbulut	Gazi Üniversitesi	Dr. Rüştü Uçan	Üsküdar Üniversitesi
Dr. Göksel Demir	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. Saadet Yazıcı	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Gül Kızıltan	Başkent Üniversitesi	Dr. Semiha Aydın Özkan	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Gülay Koçoğlu	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Dr. Semiramis Özyılmaz	Bezmialem Üniversitesi
Dr. Gülçin Bozkurt	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa	Dr. Serap Tepe	Üsküdar Üniversitesi
Dr. Gülhan Yılmaz Gökmen	Bandırma Üniversitesi	Dr. Sevgi Özalevli	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. H. Serap İnal	Bahçeşehir Üniversitesi	Dr. Sevinç Yücecan	Yakın Doğu Üniversitesi
Dr. Hafize Öztürk Can	Ege Üniversitesi	Dr. Şengül Hablemitoğlu	Lefke Avrupa Üniversitesi
Dr. Hakan Değerli	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	Dr. Tuncay Soylu	Trakya Üniversitesi
Dr. Hale Tosun	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. Tülay Yılmaz	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa
Dr. Handan Özcan	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. Ümit Çıraklı	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Hanifegül Taşkırın	İstanbul Aydın Üniversitesi	Dr. Ümmügülüm Aysan	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Hasan Hüseyin Yıldırım	TÜSEB	Dr. Üyesi Esin Sezgin	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Haşim Çapar	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	Dr. Vahit YİĞİT	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Hayrettin Mutlu	İstanbul Gedik Üniversitesi	Dr. Yasemin Aydın Kartal	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Hilal Külli	Bezmialem Üniversitesi	Dr. Yasin Acar	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Huriye Tümer	İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi	Dr. Yeliz Dinçer	Düzce Üniversitesi
Dr. Hür Mahmut Yücer	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Dr. Yasemin Hamlacı	Sakarya Üniversitesi
Dr. Hüsnüye Dinç	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa	Dr. Zekiye Karaçam	Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. İlhan Tomanbay	İstinye Üniversitesi	Dr. Zekiye Turan	Sakarya Üniversitesi

YAZARLARA BİLGİ

1-DERGİNİN AMACI

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi tarafından yayınlanan SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ kar amacı gütmeyen ve kamu yararını gözetken hakemli bir dergidir. Sağlık bilimleri ve meslekleri alanında ulusal ve uluslararası nitelikli çalışmaların yayınlanması ile sağlık profesyonellerinin gelişimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2-ODAK VE KAPSAM

SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ'nin amaçları doğrultusunda yayın odağında;

- Teori ve uygulama arasında köprü olan,
- Sağlık profesyonellerinin teorik eğitimine katkı sağlayan,
- Sağlık profesyonellerinin uygulama alanlarında gelişmelerine katkı sağlayan,
- Sağlık profesyonellerinin çalışma kapsamında güncel sağlık sorunlarını ve çözüm önerilerini ele alan,
- Sağlığı geliştiren, koruyan ve hastalık sürecinde uygulanan girişimleri ele alan çalışmalar yer almaktadır.

SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ 'nin yayın kapsamında;

- Sağlık profesyonellerinin eğitimini geliştirmeye yardımcı olan çalışmalar
- Sağlık profesyonellerinin temel problemlerini ve uygulamalarını inceleyen, geliştiren çalışmalar
- Sağlık profesyonellerinin görev ve sorumlulukları kapsamında güncel sağlık sorunlarını irdeleyen çalışmalar
- Meta-analiz, sistematik inceleme ile büyük araştırma grupları veya örneklerle gerçekleştirilmiş çalışmalar
- Sağlık profesyonellerinin yetkileri kapsamında sağlık sorunlarını ve toplum üzerinde etkisini inceleyen çalışmalar

3-YAYIN SIKLIĞI

Uluslararası hakemli bir dergi olan SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ Şubat, Haziran ve Ekim aylarında olmak üzere yılda üç kez elektronik olarak yayımlanır.

4-YAYINLAMA POLİTİKALARI

SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ'ne, daha önce yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş, özgün, güncel ve sağlık profesyonellerine katkı yapacak makaleler gönderilmelidir.

5-YAYIN DİLİ

SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ'nin yayın dili Türkçe'dir. Aynı zamanda İngilizce makaleler yayımlanır. Makalelerin yazımı dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makaleler anlaşılır, açık ve yalın bir dil ile yabancı sözcüklerden arındırılmış olarak yazılmalıdır. Yabancı sözcük kullanımı zorunlu olduğunda yanında parantez içinde Türkçesi yazılmalıdır. Yazar(lar)a, makalelerin değerlendirme sürecinde editörler kurulu, hakemler ya da dil editörlerince düzeltmeler önerilebilir. Bu düzeltmelerin yapılması, yazarların sorumluluğundadır.

6-DERGİNİN BÖLÜMLERİ

SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ'nde ağırlıklı olarak özgün nitelikli araştırma makaleleri (% 100 - % 80) yayımlanır. Her sayıda araştırma sayısına göre derleme makale sayısına karar verilir.

7-YAZIM KURALLARI

Sayfa Düzeni: Makale, bilgisayarlarda Microsoft Word programı ile yazılmalıdır. A4 dikey, Kenar boşlukları 4 yandan 2,5cm
Font: The Times Roman, Ana başlıklar 11, Metin 10 punto büyüklüğünde yazılmalıdır.

Makale türlerine göre sırasıyla aşağıdaki ana başlıklardan oluşmalıdır;

7-1. Orijinal Araştırma Makalesi: Sağlık profesyonellerinin görev yetki ve sorumlulukları kapsamında, daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış prospektif-retrospektif ve deneysel çalışmalardır.

Yapısı:

- Başlık (11 punto, sırayla Türkçe ve İngilizce)
- Öz (10 punto, ortalama 250-300 kelime; amaç, gereç ve yöntemler, bulgular ve sonuç bölümlerinden oluşmalı)
- Abstract (10 punto ortalama 250-300 kelime, Aim, Method, Result, Conclusion)
- Anahtar kelimeler (10 punto alfabetik sıra ve noktalı virgül ile ayrılmalı)
- Giriş
- Gereç ve Yöntem
- Bulgular
- Tartışma
- Sonuç
- Teşekkür
- Kaynaklar
- Tablo, şekil, resim (Tablo başlıkları ve metin 10 Punto)

7-2. Derleme Makalesi: Doğrudan veya davet edilen yazarlar tarafından son literatürü içine alacak şekilde hazırlanmalıdır.

Yapısı:

- Başlık (sırayla Türkçe ve İngilizce)

- Öz (Ortalama 200-250 kelime, Türkçe)
- Abstract (Ortalama 200-250 kelime, İngilizce)
- Anahtar kelimeler (alfabetik sıra ve noktalı virgül ile ayrılmalı)
- Konu ile ilgili başlıklar
- Kaynaklar
- Tablo, şekil, resim (**Tablo başlıkları ve metin 10 Punto**)

7-3. Olgu Sunumu: Nadir görülen farklılık gösteren makalelerdir. Yeterli sayıda fotoğraflarla ve şemalarla desteklenmiş olmalıdır.

Yapısı:

- Başlık (11 punto, sırayla Türkçe ve İngilizce)
- Öz (10 punto, ortalama 100-150 kelime; bölümsüz; Türkçe)
- Abstract (10 punto, ortalama 200-250 kelime, İngilizce)
- Anahtar kelimeler (10 punto, alfabetik sıra ve noktalı virgül ile ayrılmalı)
- Giriş
- Olgu Sunumu
- Tartışma
- Kaynaklar
- Tablo, şekil, resim (**Tablo başlıkları ve metin 10 Punto**)

7-4. Editöryel Yorum/Tartışma: Yayımlanan orijinal araştırma makalelerinin, araştırmanın yazarları dışındaki, o konunun uzmanı tarafından değerlendirilmesidir. İlgili makalenin sonunda yayımlanır.

7-5. Editöre Mektup: Son bir yıl içinde dergide yayımlanan makaleler ile ilgili okuyucuların değişik görüş, tecrübe ve sorularını içeren en fazla 500 kelimelik yazılardır.

Yapısı:

- Başlık ve öz bölümleri yoktur.
- Anahtar kelimeler (alfabetik sıra ve noktalı virgül ile ayrılmalı)
- Kaynak sayısı 5 ile sınırlıdır.
- Hangi makaleye (sayı, tarih verilerek) ithaf olunduğu belirtilmeli ve sonunda yazarın ismi, kurumu, adresi bulunmalıdır. Mektuba cevap, editör veya makalenin yazar(lar)ı tarafından, yine dergide yayımlanarak verilir.

7-6. Bilimsel Mektup: Genel tıbbi konularda okuyucuyu bilgilendiren, basılmış bilimsel makalelere de atıfta bulunarak o konuyu tartışan makalelerdir.

Yapısı:

- Başlık (sırayla Türkçe ve İngilizce)
- Öz (ortalama 100-150 kelime; bölümsüz, Türkçe ve İngilizce)
- Anahtar kelimeler (alfabetik sıra ve noktalı virgül ile ayrılmalı)
- Konu ile ilgili başlıklar
- Kaynaklar

7-7. Şekil, Resim, Tablo ve Grafikler

- Tablo başlıkları 10 Punto, ilk harfler büyük yazılmalıdır (Tablo 1. Sosyodemografik Özellikler)
- Şekil, resim, tablo ve grafiklerin metin içinde geçtiği yerler ilgili cümlenin sonunda belirtilmelidir. Şekil, resim, tablo ve grafiklerin açıklamaları makalede kaynakların sonuna eklenmelidir.
- Şekil, resim/fotoğraflar ayrı birer jpg veya gif dosyası olarak (pixel boyutu yaklaşık 500x400, 8 cm eninde ve 300 çözünürlükte taranarak), sisteme eklenmelidir.
- Kullanılan kısaltmalar şekil, resim, tablo ve grafiklerin altındaki açıklamada belirtilmelidir.
- Daha önce basılmış şekil, resim, tablo ve grafik kullanılmış ise yazılı izin alınmalıdır ve bu izin açıklama olarak şekil, resim, tablo ve grafik açıklamasında belirtilmelidir.
- Resimler/fotoğraflar renkli, ayrıntıları görülecek derecede kontrast ve net olmalıdır.

7-8. Sayıların Yazılışı

Ondalık Sayıların yazımında sadece nokta kullanılmalıdır. Nokta sonrası iki sayı verilmelidir.

Örnek: 12.25; %36.74; p=0.025;

7-9. Kısaltmalar

İlk kullanımda uzun şekli yazılmalı ve hemen yanında parantez içinde kısaltılmış şekli verilmeli ve tüm metin boyunca o kısaltma kullanılmalıdır. Uluslararası kullanılan kısaltmalar için "Bilimsel Yazım Kuralları" kaynağına başvurulabilir.

7-10. Anahtar Kelimeler

En az 2 adet, Türkçe ve İngilizce yazılmalıdır. Kelimeler birbirlerinden noktalı virgül (;) ile ayrılmalıdır. İngilizce anahtar kelimeler "Medical Subject Headings (MESH)"e uygun olarak verilmelidir (Bkz: www.nlm.nih.gov/mesh/MBrowser.html). Türkçe anahtar kelimeler Türkiye Bilim Terimleri (TBT)'ne uygun olarak verilmelidir (Bkz: www.bilimterimleri.com).

7-11. Teşekkür

Eğer çıkar çatışması, finansal destek, bağış ve diğer bütün editöryel (istatistiksel analiz, İngilizce/Türkçe değerlendirme) ve/veya teknik yardım varsa, metnin sonunda sunulmalıdır.

7-12. Kaynaklar

Dergide kaynak yazımı Vancouver Stilidir.

Kaynaklar makalede geçiş sırasına göre yazılmalı ve metinde cümle sonunda noktalama işaretlerinden önce parantez içinde belirtilmelidir. Makale içinde geçen bütün kaynaklar makalenin sonunda Kaynaklar başlığı altında yazılmalıdır. Kaynaklarda ya zar sayısı 6 veya daha az ise tüm yazarlar belirtilmeli, 7 veya daha fazla ise ilk 6 isim yazılıp İngilizce kaynaklarda “et al.”, Türkçe kaynaklarda “ve ark.” eklenmelidir. Kaynakların yazımı için örnekler (Noktalama işaretlerine lütfen dikkat ediniz). Kaynaklar in doğruluğundan yazarlar sorumludur. Kaynak yazımında aşağıda belirtilen kurallara dikkat edilmelidir.

VANCOUVER KAYNAK YAZIM STİLİ

Metin İçinde Kaynak Gösterimi

Metin içinde geçiş sırasına göre numaralandırılır. Birden fazla kaynak kullanıldıysa kaynaklar arasında virgül konulmalıdır. (Örnek:.....(1,2).....(2,3).

Birden fazla referans beraber kullanılacaksa kaynaklar arasına virgül konulmalıdır (1,2).

Peş peşe gelen referanslar kullanılacaksa araya tire konulmalıdır (1-2).

Aynı kaynaktan birden fazla alıntı yapıyorsa sayfa numarası da belirtilmelidir.

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterimi

Metin sonunda kaynaklar metin içinde kullandıkları sıraya göre numaralandırılarak ayrı bir liste halinde verilmelidir.

Dergi:

Dergi isimlerinin kısaltmaları Index Medicus/Medline/PubMed listesine göre yapılmalıdır (dergilerin kısaltmaları için <http://www.nlm.nih.gov/tsd/serials/lji.html> adresinden ulaşılabilir).Dergi ismi bu listelerde yer almıyorsa tam olarak yazılmalıdır. Kaynaklarda yer alan yazar sayısı 6 ya da daha az ise hepsi yazılmalı, 7 ya da daha fazla ise 6. yazardan sonra Türkçe kaynaklarda “ve ark.”, yabancı kaynaklarda “et al.” olarak kısaltılmalıdır. Yazar isimlerinden sonra, o yazının tam başlığı, derginin adı, yıl, cilt ve sahifeler sıralanır.

DERGİ

Tek yazarlı makaleler	Zengin N. Sağlık yüksekokulu öğrencilerinde öz-etkililik-yeterlilik algısı ve klinik uygulamada yaşanan stresle ilişkisinin incelenmesi. <i>Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi</i> 10 (1), 49-57.
Çok yazarlı makaleler	Akinci AC, Zengin N, Yıldız H, Sener E, Gunaydin B. The complementary and alternative medicine use among asthma and chronic obstructive pulmonary disease patients in the southern region of Turkey. <i>Int J Nurs Pract</i> 2011;17(6), 571-582.
Yazarı verilmeyen makaleler	Cancer in South Africa [editorial]. <i>S Afr Med J</i> 1994; 84:15.
Yazarın kurum olduğu makaleler	Türk Hemşireler Derneği. Hemşirelik için geleceğe yönelik stratejiler. <i>Klinik Forum</i> 1992; 105: 23-5.

KİTAPLAR

Tek yazarlı	Kolcaba K. Comfort theory and practice: A vision for holistic health care and research. New York: Springer publishing;2003.
2 – 6 Yazarlı	Madden R, Hogan T. The definition of disability in Australia: Moving towards national consistency. Canberra: Australian Institute of Health and Welfare; 1997.
Yazar sayısı 6’dan fazla	Rodgers P, Smith K, Williams D, et al. The way forward for Australian libraries. Perth: Wombat Press; 2002.
Editör	Kastenbaum R, editor. Encyclopedia of adult development. Phoenix: Oryx Press; 1993

- Zengin N, Ören B, eds. İç hastalıkları ve kadın sağlığı (ebeler için). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi,2018.
- Kitap Bölümü Zengin N, Şolt A. İmmün Sistem. İçinde: Zengin N, Ören B, Eds. İç Hastalıkları ve Kadın Sağlığı (ebeler için). İstanbul:Nobel Tıp Kitapevi; 2018. s. 8-20.
- Phillips SJ, Whistant JP. Hypertension and stroke. In: Laragh JH, Brenner BM, Eds. Hypertension: Pathophysiology, diagnosis, and management. 2nd ed. New York: RavenPress; 1995. p.465-78.
- Kongre / Sempozyum
özet bildirileri Kar S, Zengin N. KOAH' lı hastalarda öz-etkililiğin, bakım verenlerin yükü ile ilişkisi. 1..Uluslararası İç Hastalıkları Hemşireliği Kongresi; 25-27 Kasım 2018; Antalya
- Tez Zengin N. Antikoagülan tedavinin İzlenmesinde iki farklı kan alma yöntemi: vena ponksiyon ve periferik venöz kateter. İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı Doktora Tezi. 1999.
- Yazarın kurum olduğu
kitaplar Institute of Medicine. Looking at thefuture of theMedicaid program. Washington: TheInstitute; 1992. p. 567-98.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. Türkiye nüfus ve sağlık araştırması 2003. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü; 2003. s. 56-72.

İNTERNET KAYNAKLARI

- CD Rom Kitaplar The Oxford english dictionary [CD-ROM]. 2nd ed. New York, NY: Oxford UniversityPress; 1992.
- Alberts B, Johnson A, Lewis J, Raff M, Roberts K, Walter P. Molecular Biology of the Cell [CD-ROM]. 4th ed. New York, NY: Garland Science; 2002.
- İnternet kitap Yazar (lar). Bölüm başlığı İçinde: Editör (ler). Kitap başlığı. [Baskı numarası, ikinci veya üzeri ise; ilk basımdan baskı gerekli değildir]. Yayıncının Şehri, (veya ülkesi): Yayıncının adı; telif hakkı yılı: dahil sayfalar. URL: [URL sağlayın ve bağlantının hala yayınlanma süresine en yakın şekilde çalıştığını doğrulayın]. Erişim [tarih].
- Resnick NM. Geriatric medicine. In: Braunwald E, Fauci AS, Isselbacher KJ, et al, eds. Harrison's Online. Based on: Braunwald E, Hauser SL, Fauci AS, Kasper DL, Longo DL, Jameson JL, eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 15th ed. New York, NY: McGraw-Hill; 2001.
- İnternet Dergi Reid DB. Australasian association of doctors' health advisory services. Med J Australia [serial online]. 2005 [cited 2006 Mar 28];182(5):255. Available from: Health and Medical Complete
- LaPorte RE, Marler E, Akazawa S, Sauer F. Thedeath of biomedicaljournals. BMJ [online]. 1995;310:1387-90. URL:http://www.bmj.com/bmj/archive/6991ed2.htm. September 26, 1996.

Web Sayfası	Yazar (lar), eğer verilmiş ise (çoğunlukla hiçbir yazar verilmez). Atıfta bulunulan konunun adı (belirtilmemişse, siteden sorumlu kuruluşun adını kullanın). Web sitesinin adı. URL [URL]. Yayınlanma tarihi. Güncellenme tarihi. Erişim tarih.
	World Health Organization. Major NCDs and their risk factors.. https://www.who.int/ncds/introduction/en/ . Erişim tarihi 15.04.2019].
İnternette Alınan Kaynak	Covell K. 2007. [4 screens]. URL: http://www.voicesforchildren.ca/index . April 24, 2007.
Elektronik dergi	LaPorte RE, Marler E, Akazawa S, Sauer F. The death of biomedical journals. BMJ [online]. 1995;310:1387-90. URL: http://www.bmj.com/bmj/archive/6991ed2.htm . September 26, 1996.
Kurum Raporları	Department of Health and Ageing. Ageing and aged care in Australia [Internet]. 2008 [cited 2008 November 10]. Available from: http://www.health.gov.au/internet/main/publishing.nsf/Content/ageing
İkincil Kaynaklar	Jones C. Hypotheses. 2008. Cited by: Smith J. Analysing Hypotheses. Penrith: University of Western Sydney; 2009:2.

8. MAKALE GÖNDERME

SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ'ne makale başvurusu yapacak yazar(lar) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhpr> adresindeki dergi yönetim sistemine üye olarak makalelerini sisteme yükleyebilirler.

8-1. Telif Hakkı Devri

Yazarlar makalelerinin telif haklarını, makale başvurusu sırasında devretmek zorundadır. Bunun için "Telif Hakkı Devir Formu"nu doldurarak tüm yazarlar imzalar ve PDF olarak makaleyle birlikte TÜBİTAK ULAKBİM DERGİPARK sistemine (<http://ulakbim.gov.tr/auebfd>) yükler. Editörler Kurulu, makalenin yayımlanmasında yetkilidir. Ayrıca yazarların telif hakkı dışında kalan patent hakları, dersleri, sunumları ve kitap çalışmalarında makaleyi ücret ödemeksizin kullanabilme hakkı, satmamak koşuluyla kendi amaçları için makaleyi çoğaltma hakkı, postayla veya elektronik yolla dağıtma hakkı saklıdır. Ayrıca makalenin herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılmasına Dergiye atıfta bulunulması koşuluyla yazarına izin verilir. "Telif Hakları Tutanağı"nı makale başvurusu ile sisteme yüklemeyen yazarların makalelerine işlem yapılmaz. Telif hakkı devri yalnız SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ'nde yayımlanan makaleler için geçerlidir; yayımlanmayan makalelerin telif hakkı yazarlarındadır.

9. KÖR HAKEMLİK VE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

9-1. Değerlendirme Süreci

Sağlık Profesyonelleri ve Araştırma Dergisi'ne başvurusu yapılan makaleler, yazar ve hakem kimliklerinin gizlendiği, yazarların hakemlerin kim olduğunu hakemlerin yazarların kim olduğunu bilmediği **İKİ YÖNLÜ KÖR HAKEMLİK** süreciyle şu aşamalarda değerlendirilmektedir.

9-2. Ön İnceleme ve Ön Değerlendirme Süreci

Sağlık Profesyonelleri ve Araştırma Dergisi'ne gönderilen makaleler ön incelemede editörlerce değerlendirilir. Bu adımda, dergisinin amaçlarına, kapsamına ve yayın politikalarına uymayan, yazıldığı dil ve anlatım kurallarına uygun olmayan, yöntem açısından hata bulunan, özgün olmayan, benzerlik oranı yüksek olan makaleler reddedilir.

9-3. Benzerlik-Özgünlük Denetimi

Yayın etiği, başvurusu yapılan makale ile yayım aşamasına gelen her makalenin benzerlik-özgünlük durumunu belirlemek amacıyla **İNTİHAL DENETİMİNDEN** geçirilmesini zorunlu tutar. Benzerlik-intihal denetimi **ITHENTICATE** programıyla yapılır, raporu alınır. Editörler Kurul'unca makalede saptanan hataların yazar(lar) tarafından düzeltilmesi de istenebilir, ancak benzerlik oranı % 15-20'den fazla olan makaleler reddedilir ve yazar(lar)ı bilgilendirilir.

9-4. Ön Değerlendirme

Ön inceleme sürecini tamamlayan makaleler makalenin konusu ile ilgili olan **ALAN EDITÖRÜNE** iletilir. Alan editörüne gönderilen makaleyi inceler. Bu incelemede uygun bulunmayan makale gerekçe ile editöre sunulur. Alan editörü Dergiye uygun bulduğu makalelerin hakem inceleme sürecini başlatır. Alan editörü makalenin sürecini izler.

9-5. Hakem Süreci

Alan editörü makaleyi değerlendirmesi için **ÜÇ HAKEME** iletilir. Yazar(lar)ın görev yaptığı kuruluştan, yazar(lar)la çatışma ve çıkar birliği bulunanlardan, alanı makaleyle ilgili olmayanlardan, tez danışmanı ya da tezin jüri üyelerinden hakem atanmamasına özen gösterilir. Derginin bir sayısında aynı hakeme değerlendirmesi için bir makaleden fazla makale gönderilmez.

Hakem değerlendirmesi; makalenin bilimsel açısından incelenmesi, özgünlüğü, yöntemi, etik ilkelere uygunluğu, sonuçlarının tutarlı biçimde sunumuna, atıfların ilkelere uygunluğu, kaynakça ile atıfların tutarlılığına dayanır. Hakem değerlendirme süreci için hakemlere bir ay süre verilir, hakemin istemi doğrultusunda gerektiğinde süre uzatılabilir. Hakemler makaleyi değerlendirdikten sonra, makaleyle birlikte gönderilmiş olan, araştırma makalesi için "Araştırma Makalesi Değerlendirme Formu"nu, derleme makale için ise "Derleme Makalesi Değerlendirme Formu"nu doldurmaları gerekir. Hakemler, ayrıca makale üzerinde düzeltme önerilerini belirtebilirler. Hakemlerden ve/ya da editörlerden gelen düzeltme önerileri doğrultusunda yazarlarca üç hafta içinde "Makale Düzeltme Raporu" hazırlanması gerekir. Yazarlar bu raporda, yapılması önerilen düzeltmelerden yaptıklarını ve yapamadıklarını gerekçeleriyle belirtirler, sonra düzeltilmiş makaleyle birlikte elektronik başvuru sistemine yüklerler. Düzeltmeleri görmek isteyen hakemlere, düzeltilmiş makale gönderilir. Hakemler ya da editörlerce, yazarlardan birden fazla düzeltme istenebilir. Yazar(lar)ın bu düzeltmeleri yapmaları beklenir.

9-6. Değerlendirme Sonucu ve Editörler Kurulu Kararı

Hakemlerden gelen görüşler ile varsa yazarlardan gelen düzeltme raporu, editör tarafından incelenir. Bu inceleme sonucunda, editör, makalelerle ilgili kararı oluşturmak üzere Editörler Kurulu'nu toplantıya çağırır. Editörler Kurulu, alan editörü ve hakemlerin görüşleri doğrultusunda makaleleri görüşerek son kararını verir. Editör, yayımlanmasına karar verilen makalelerle ilgili Fakültesi Yönetim Kurulu'na yazılı olarak bilgi verir. Yayımlanmasına karar verilen makalelerin sayfa düzenlemesi (mizanpajı), Fakültesi elemanlarınca yapılır. Böylece yayımlanacak makalelerin biçim açısından birörnek ve birbirleriyle tutarlı olmaları sağlanır. Sayfa düzenlemesi yapılan makaleler dil editörlerince (Türkçe, İngilizce) incelenir, gerekliyse yazarlardan düzeltme istenir. Düzeltmeleri tamamlanarak yayım aşamasına gelen makalelerin son kez benzerlik- intihal denetimi yapılır, makale genel olarak bir kez daha gözden geçirilerek yazarlarından "basılabilir" onayı alınır.

9-7. Değerlendirmeye İtiraz Hakkı

Bir makale ile ilgili verilen karara, yazar(lar)ın itiraz hakkı vardır. Yazar(lar), Editörler Kurulu kararına yönelik itiraz gerekçelerini kanıtlarıyla ve kaynak göstererek <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhpr> adresine bir iletiyle bildirebilirler. Yazar(lar)ın itirazı, Editörler Kurul'unca incelenerek yazar(lar)a yanıt verilir. İtiraz hakkı bulunursa, Editörler Kurulu yeni hakemlerle değerlendirmeyi yeniden başlatır.

9-8. Atıf ve Kaynakça Denetimi

Makalelere atıfların doğru ve eksiksiz verilmesi zorunludur. Bu denetim, önce değerlendirme sırasında hakemlerce, sonra benzerlik-intihal (**iThenticate**) programı sonucuna göre editörlerce yapılır.

- Kaynakça, vancouver biçimi kaynak yazımına uygun olmalıdır.
- Metinde yararlanılan kaynakların, kaynakçada eksiksiz ve doğru biçimde verilir vermediği denetlenir. Kaynakçadaki her kaynağa ilişkin metin içindeki atıflar uygun biçimde yapılmadıysa düzeltilir.
- Metin içindeki atıfların, yollama ilkelerine uygun biçimde yapılıp yapılmadığı denetlenir, eksik ya da hatalı olanlar düzeltilir.
- Türkçe makaleler için Türkçe, İngilizce makaleler için İngilizce kaynak gösterme ilkeleri temel alınır.

9-9. Makaleyi Geri Çekme

Editörler Kurulu, değerlendirme sürecindeki bir makaleyi yazar(lar)ının geri çekme istemini aldığı anda, kısa sürede inceleyerek yazar(lar)a yazılı yanıt verir. Yazar(lar), değerlendirme sürecinde, makaleyi çekmek için editörle işbirliği yapmakla yükümlüdür. Başvurusu yapılmış bir makalenin geri çekilme istemi Editörler Kurulu'nca onaylanmadıkça, yazar(lar) makalesini başka bir dergiye gönderemez.

Değerlendirme sürecindeki bir makalenin geri çekilme isteminde bulunmak isteyen yazar(lar), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhpr> ileti adresiyle Editörler Kurulu'na iletir. Editörler Kurulu, makale çekme istemini kısa sürede inceleyerek kararını yazar(lar)a bildirir.

ETİK SORUMLULUKLAR VE POLİTİKALAR

Yayın süreci bilimsel yöntemle yansız biçimde bilginin üretilmesi, geliştirilmesi ve paylaşılmasına dayanır. Yayıncı, editörler, yazarlar, hakemler ve okuyucuların etik ilkelere uymaları gerekir. Bu kapsamda Yayın Etiği Komitesi'nin (Committee on Publication Ethics, COPE) açık erişimde yayınladığı kılavuzlar ve politikalar doğrultusunda (COPE Davranış Kuralları ve Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kılavuzları; "Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors" ve "COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors") süreci sürdürmeleri gerektirmektedir. Makalelerde kullanılan verilerin manipüle edilmesi, çarpıtılması ve uydurma verilerin kullanılması gibi durumlar tespit edilirse makale red edilecektir.

Dergi, "İnsan" ögesinin içinde bulunduğu tüm çalışmalarda Helsinki Deklerasyonu Prensipleri'ne uygunluk (<http://www.wma.net/en/30publications/10policies/b3/index.html>) ilkesini kabul eder. Bu tip çalışmaların varlığında yazarlar, makalenin GEREÇ VE YÖNTEMLER bölümünde bu prensiplere uygun olarak çalışmayı yaptıklarını, kurumlarının etik kurullarından ve çalışmaya katılmış insanlardan "Bilgilendirilmiş Olur" (informed consent) aldıklarını belirtmek zorundadır. Çalışmada "Hayvan" ögesi kullanılmış ise yazarlar, makalenin GEREÇ VE YÖNTEM bölümünde Guide for the Care and Use of Laboratory Animals (www.nap.edu/catalog/5140.html) prensipleri doğrultusunda çalışmalarında hayvan haklarını koruduklarını ve kurumlarının etik kurullarından onay aldıklarını belirtmek zorundadır. Olgu sunumlarında hastanın kimliğinin ortaya çıkmasına bakılmaksızın hastalardan "Bilgilendirilmiş Olur" (informed consent) alınmalıdır. Eğer makalede direkt-indirekt ticari bağlantı veya çalışma için maddi destek veren kurum mevcut ise yazarlar; kullanılan ticari ürün, ilaç, firma ile ticari hiçbir ilişkisinin olmadığını ve varsa nasıl bir ilişkisinin olduğunu (konsültan, diğer anlaşmalar), editöre sunum sayfasında bildirmek zorundadır.

Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Makalede "Etik Kurul Onayı" alınması gerekli ise; alınan belge online olarak, Makale Gönderim" linkindeki ek dosyalar bölümünden, gönderilmelidir. Makalenin değerlendirilmesi aşamasında, yayın kurulunun gerek görmesi halinde, makale ile ilgili araştırma verilerinin ve/veya etik kurul onayı belgesinin sunulması yazarlardan talep edilebilir.

COVID 19 Hastalarında Telerehabilitasyon Egzersiz Programının Etkinliği
Performans Testleri İle Değerlendirilebilir Mi? Pilot Çalışma
Can the Effectiveness of Telerehabilitation Exercise Program Be Evaluated with
Performance Tests in Covid 19 Patients? Pilot Study

Esra PEHLIVAN¹, Sibel GAYRETLİ², İsmail PALALI³, Demet TURAN⁴, Halit
ÇINARKA⁴, Erdoğan ÇETINKAYA⁴

ÖZ

Amaç: Çalışmada Covid 19 olgularında online olarak gerçekleştirilen bazı performans testlerinin, olguların fiziksel performans değişimlerini göstermedeki etkinliği incelenmiştir.

Gereç-yöntemler: Akıllı telefon erişimine uygun teknolojik imkanları olan ve egzersiz yapmalarını engelleyebilecek sağlık sorunları olmayan olgular rastgele Çalışma Grubu (ÇG, n=11) ve Kontrol Grubu (KG, n=10) olmak üzere 2 gruba ayrıldı. Çalışma grubuna çevrimiçi egzersiz programı 6 hafta boyunca, haftada 3 gün olacak biçimde uygulandı. Egzersiz içeriği nefes egzersizleri, aktif nefes döngüsü teknikleri, hareket açıklığı ve hafif aerobik egzersizden oluşmaktaydı. Kontrol grubuna ise evde yapılabilecek temel egzersizler ve hastalıkla ilgili bilgilendirme içerikli bir broşür verildi. Çalışma sonuç ölçütleri: Kısa Fiziksel Performans Bataryası (KFPB) puanı, 30 saniye otur kalk testi (30SOK) tekrar sayısı, Vizüel Analog Skalası yorgunluk puanı (VASy) ve modifiye Medical Research Council dispne skoru idi.

Bulgular: Çalışmaya yaş ortalaması 45,95 yıl olan ve %81'i erkek olan 21 hasta dahil edildi. Grupların başlangıç verileri ve demografik özellikleri mMRC dışında benzerdi. Çalışma grubunun başlangıç dispne seviyesi daha yüksekti (p=0.012). Altı haftanın sonunda ÇG'nin 30SOK tekrar sayısında artış vardı (p=0.016). Diğer parametrelerde sayısal iyileşmeler olmakla birlikte, gruplar arasında istatistiksel bir fark gözlemlenmedi.

Sonuç: Online egzersiz programının Covid 19 vakalarının fiziksel performansları üzerinde olumlu etkileri vardır. Performans testlerinden 30SOK süresinde anlamlı gelişme tespit edilmiştir. Yorgunluk ve dispnedeki iyileşmelere rağmen KSPB de bir fark gözlemlenmemiş olması, test bataryasının uygunluğunun sorgulanmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan çalışma bir pilot çalışmadır. Daha anlamlı sonuçların elde edilebilmesi için daha fazla sayıda olgunun yer aldığı ve farklı performans testlerinin de değerlendirildiği çalışmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: egzersiz; fizyoterapi; fiziksel fonksiyonel performans; otur kalk test; yorgunluk

Geliş Tarihi/Received:20.08.2020 **Kabul Tarihi/Accepted:**06.11.2020 **Çevrimiçi Yayın Tarihi/Available Online**

Date:15.01.2021

¹Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü İstanbul, Türkiye, fztarakamburyahoo.com, , ORCID: 0000-0002-1791-5392

²Harran Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Hizmetleri ve Teknikleri Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye, e-mail: sibelatan38@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3105-455X

³Harran Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Terapi ve Rehabilitasyon Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye, e-mail: ismail.palali01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3105-455X

⁴Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Göğüs Hastalıkları Kliniği, Yedikule Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul, Türkiye

Sorumlu yazar/Correspondence: Esra Pehlivan, e-mail: fztarakambur@yahoo.com,

Cite this article as: Pehlivan E, Gayretli S, Palalı İ, Turan D, Çınarka H, Çetinkaya E. Covid19 hastalarında telerehabilitasyon egzersiz programının etkinliği performans testleri ile değerlendirilebilir mi? Pilot Çalışma. J Health Pro Res 2021;3(1):1-7.

ABSTRACT

Aim: In our study, the effectiveness of some performance tests performed online in Covid 19 cases in showing the physical performance changes of the cases was examined.

Method: The subjects who have technological facilities suitable for smartphone access and who do not have health problems that may prevent them from exercising were randomly divided into 2 groups as Study Group (SG, n = 11) and Control Group (CG, n = 10). Online exercise program was applied to the study group for 6 weeks, 3 days a week. The exercise content consisted of breathing exercises, active breathing cycle techniques, range of motion and light aerobic exercise. Basic exercises that can be done at home and a brochure containing information about the disease were given to the control group. Study outcome measures were: Brief Physical Performance Battery (SPPB) scores, 30-Second Sitting and Standing Test (30STS) repetition, Visual analog scale fatigue score (VASf), and modified Medical Research Council (mMRC) dyspnea score.

Results: Twenty-one patients, 81% male, with a mean age of 45.95 years were included in the study. Baseline data and demographic characteristics of the groups were similar except for mMRC. The baseline dyspnea level of the study group was higher (p = 0.012). There was a significant increase in SG's repetition count of 30STS at the end of 6 weeks (p = 0.016). Although there were numerical improvements in other parameters, no statistical difference was observed between the groups.

Conclusion: The online exercise program has a positive effect on the physical performance status of Covid 19 cases. One of the performance tests, a significant improvement was detected in the 30STS duration. Despite the improvements in fatigue and dyspnea, no difference was observed in SPPB, which causes questioning the suitability of the test battery. On the other hand, the study is a pilot study. In order to obtain more meaningful results, studies involving more cases and evaluating different performance tests are needed.

Keywords: Exercise; physiotherapy; physical functional performance; sit to stand; fatigue

Giriş

Covid-19 dünya üzerinde milyonlarca insanı olumsuz etkileyen bir pandemidir. Pandemiden etkilenen bireylerde akut dönemde dispne, öksürük, ateş, kas ağrıları gibi semptomlar gözlemlenmektedir(1). Kronik dönemde ise hastalığın şiddetine göre dispne, kas ağrıları ve yorgunluk semptomları devam edebilmekle beraber, hastane yatışı sırasında mevcut immobilizasyon ve hastalık patogenezi gereği fiziksel performans kayıpları görülebilmektedir (2). Olguların fiziksel performanslarının fizyoterapi programı içinde tespiti rutin bir uygulama olmakla birlikte, bulaş riski dolayısıyla standart ölçüm yöntemlerinin kullanımı her zaman mümkün olamamaktadır.

Covid-19 hastalık idamesinde akut ve kronik dönemde fizyoterapi uygulamaları gerekebilmektedir (2). Semptomatik, orta ve ileri hastalık şiddetlerinde pozisyonlamalar ve immobilizasyon komplikasyonlarının önlenmesine yönelik fizyoterapi uygulamaları yapılmaktadır (3). Bu uygulamalar sırasında fizyoterapistin izolasyon kurallarına uyması ve bu yönde koruyucu ekipman giymesi hayati önem taşımaktadır. Zira sağlık çalışanları pandemiden en fazla etkilenen popülasyonların içerisinde yer almaktadır (4).

Bulaş riskinin fizyoterapi uygulamaları sırasında çok yüksek olması ve fizyoterapi programının etkinliğinin değerlendirilme ihtiyacının varlığı, hem egzersizlerde hem de değerlendirme sürecinde telerehabilitasyon egzersiz programlarını gündeme getirmektedir (5, 6). Literatürde telerehabilitasyon çalışmaları incelendiğinde farklı test materyallerinin kullanıldığı, çoğu çalışma da ise yüz yüze en az 1 seansın yapılarak hasta değerlendirmesinin yapıldığı görülmektedir (7). Mevcut pandemi koşullarında yüz yüze görüşme imkanı bulunmayan izolasyondaki Covid 19 olgularında ise değerlendirme materyalinin seçimi konusunda klinisyenler zorluk çekmektedir.

Çalışmamızın amacı akıllı telefon ile görüntülü konuşma yapılarak gerçekleştirilen performans testlerinin uygulanabilirliğinin, etkinliğinin tespit edilmesidir.

Gereç ve Yöntem

Çalışmamız prospektif bir çalışma olup, Helsinki Deklarasyonuna uygun olarak gerçekleştirildi. Çalışmaya Covid19 tanısı ile hastane yatışı gerçekleştirilmiş ve sonrasında taburcu edilmiş olan 21 hasta dahil edildi. Çalışmaya

dahil edilme kriterleri; 18-65 yaş aralığında olmak, Covid 19 tanısı almış olmak ve hastane yatışı sonrasında taburcu olmuş olmak, akıllı telefona sahip olmak ve akıllı telefon ile görüntülü konuşma yapma becerisine sahip olmaktır. Çalışmadan dışlanma kriterleri ise akıllı telefon kullanımına ve online egzersiz programını uygulamasına engel olabilecek herhangi bir fiziksel engelin veya hastalığın var olmasıdır.

Çalışmaya alınma kriterlerini taşıyan olgular online randomizasyon programı kullanılarak çalışma (ÇG) ve kontrol grubu (KG) olarak iki gruba ayrıldı. Tüm katılımcıların değerlendirmeleri akıllı telefonda görüntülü konuşma özelliği kullanılarak gerçekleştirildi. Hastalar ile yüz yüze görüşme ve temas söz konusu olmadı.

Çalışma grubuna 6 hafta boyunca haftada 3 gün videokonferans yöntemi ile senkronize egzersiz programı gerçekleştirildi. Program içeriğinde solunum egzersizleri, aktif solunum teknikleri döngüsü, alt ve üst ekstremiteler normal hareket açıklığı egzersizleri, yerinde/koridorda yürüme egzersizi ve duvarda çömelme egzersizi verildi. Egzersizler birebir fizyoterapist eşliğinde hastadan geri bildirimler alınarak gerçekleştirildi.

Kontrol grubuna hastalık hakkında bilgilendirme ve egzersizin öneminin vurgulandığı, içerisinde evde yapılabilecek temel egzersizlerin yer aldığı bir broşür verildi.

Çalışma sonuç ölçümleri;

Tüm testlemeler iki olgu grubuna da online olarak gerçekleştirildi. Çalışma sonuç ölçümlerinin detayları aşağıda verildi.

30 saniye otur kalk testi: Oturma yüksekliği 43.2 cm olan ve arkası destekli bir sandalyede hastadan mümkün olduğunca seri bir biçimde oturup kalkması istenir. Hasta sandalyeye oturur. Ellerini göğüsünde çaprazlar. Test öncesi 2 deneme yapılır. 30sn süre kronometre ile tutularak oturup kalma sayısı not edilir. 30sn'de 10'dan az oturup kalma sayısı alt ekstremiteler kas güçsüzlüğünü gösterir (8).

Kısa süreli performans test bataryası: Batarya 3 talimattan oluşur. Ayakta durma dengesi (yanlara, semitandem, tandem), 8 adım yürüme hızı ve 5 kez oturup kalkma süresi. Her bir görev 0-4 arasında skorlanır. Total skor 12 puandır ve en iyi performansı gösterir (9).

Vizüel analog skalası yorgunluk sorgulaması: Skala 10cm'lik düz bir çizgiden oluşmaktadır. O yorgunluk yok anlamına gelirken, 10 dayanılamayacak derecede yorgunluk anlamına gelir (10).

Modifiye Medical Research Council (mMRC) Dispne Skalası: Günlük yaşam aktiviteleri sırasında görülen dispne algıları değiştirilmiş Tıbbi Araştırma Konseyi (mMRC) ölçeği ile değerlendirildi. Skalada dispnenin şiddeti 0 ila 4 arasında derecelendirilir. "0" dispne algısı olmadığı, "4" şiddetli dispne algısı anlamına gelir(11).

İstatistiksel Analiz

İstatistiksel analizde SPSS (version 15, USA) paket programı kullanıldı. Verilerin dağılımları Shapiro-Wilk test kullanılarak belirlendi. Olguların tedavi öncesi ve sonrası sonuç ölçümlerinin karşılaştırılmasında Wilcoxon Signed Rank Test, gruplararası fark analizinde ise MannWhitney U test kullanıldı. $P < .05$ istatistiksel olarak anlamlı olarak kabul edildi. Kategorik verilerin analizinde Ki kare testi kullanıldı. Ana çalışmaya %80 power ve %5 tip 1 hata ile toplamda 34 olgunun alınması gerektiği hesaplandı. Çalışma bir pilot çalışma olduğu için bu sayıya ulaşılmadan veriler analiz edildi.

Bulgular

Çalışmaya yaş ortalaması 45yıl, %81'i erkek olan toplamda 21 olgu dahil edildi. Çalışma grubunun yaş ortalaması 48yıl, kontrol grubun ise 43yıl idi. Grupların demografik özellikleri benzerdi (Tablo 1).

Performans testlerinden 30SOK testinde ve KSPB total ve alt kategori skorlarında başlangıç verilerinde istatistiksel bir farklılık gözlemlenmedi. Vizüel analog skalası yorgunluk başlangıç puanı benzerken, mMRC skoru ÇG'de daha yüksekti ($p = .012$) (Tablo1).

Çalışma sonunda grup içi değişimler incelendiğinde ÇG'de 30SOK sayısında istatistiksel olarak anlamlı fark elde edildi ($p = .016$). Kontrol grubunda ($p = .395$) ve gruplar arası analizde bir fark yoktu ($p = .472$). Kısa süreli fiziksel performans bataryası puanında grup içi ve gruplar arası fark analizinde anlamlı bir gelişme tespit edilmedi (Tablo 2).

Olguların yorgunluk VAS skorlarında grup içi ve gruplara arasında, istatistiksel düzeye ulaşan bir farklılık yoktu. Benzer durum mMRC dispne skoru içinde geçeliydi ($p > .05$) (Tablo 2).

Tablo 1: Grupların Çalışma Başlangıcındaki Verilerinin Karşılaştırılması.

	Çalışma Grubu N=11	Kontrol Grubu N=10	p
Demografik özellikler			
Erkek/kadın; n (%)	9/2(82/18)	8/2(80/20)	0.918
Yaş (yıl)	48.00(32-62)	43.70(23-71)	0.398
BKI (kg/m ²)	28.25(25-35)	27,43(19-31)	0.698
30sn OturKalk Test Tekrar Sayısı	12 (7-19)	13 (9-18)	0.320
KSPB (0-4)			
5 Kez otur kalk	3(0-4)	4(2-4)	0.115
8 adım yürüme	3(1-4)	3(1-4)	0.630
Ayaklar yan yana	1(1-1)	1(0-1)	0.294
Semitandem	1(1-1)	1(0-1)	0.294
Tandem	2(2-2)	2(2-2)	1.000
Toplam skor	10(5-12)	10(5-12)	.441
Yorgunluk, VAS	1(0-3)	2(0-4)	.717
mMRC	1(0-3)	0(0-1)	.012

BKI: beden kütle indeksi; KSPB: kısa süreli fiziksel performans test bataryası; mMRC: modifiye Medical Research Council dispne skoru; VAS: vizüel analog skalası.

Tablo 2: Çalışma Gruplarının Grup İçi ve Gruplar Arası Çalışma Sonuç Ölçümlerindeki Değişimleri.

Parametre	Çalışma Grubu			Kontrol Grubu			p
	TÖ	TS	p	TÖ	TS	p	
30sn Otur Kalk Test tekrar sayısı	12(7-19)	13(9-21)	.016	13(9-18)	14(11-19)	.395	.472
KSPB						.527	.343
5 Kez otur kalk	3(0-4)	3 (2-4)	.206	4(2-4)	3.60(2-4)	1.000	.250
8 adım yürüme	3(1-4)	2(1-4)	.096	3(1-4)	2.50(1-4)	.234	.823
Ayaklar yanyana	1(1-1)	1(1-1)	1.000	1(0-1)	1(1-1)	.317	.294
Semitandem	1(1-1)	1(1-1)	1.000	1(0-1)	1(1-1)	.317	.294
Tandem	2(2-2)	2(2-2)	1.000	2(2-2)	2(2-2)	1.000	1.000
Toplam skor	10(5-12)	10(8-12)	.726	10(5-12)	10.00(9-12)	.527	.343
Yorgunluk, VAS	1(0-3)	1(0-3)	0.483	2(0-4)	2(0-5)	0.739	0.581
mMRC	1(0-3)	0(0-2)	0.096	0(0-1)	0(0-1)	1.000	0.076

KSPB: kısa süreli fiziksel performans test bataryası; mMRC: modifiye Medical Research Council dispne skoru; VAS: vizüel analog skalası.

Tartışma

Covid 19 tanısı ile hastaneye yatırılan ve taburcu edilen hastalarda telerehabilitasyon egzersiz programının olguların fiziksel performansları üzerine olumlu etkileri vardır. Online fizyoterapi programlarında egzersiz kapasitesinin değerlendirmesi amacıyla zamanlı performans

testlerinin ve test bataryalarının kullanımı pratik bir yaklaşımdır. Çalışmamızda 30SOK testi ve KSPB'nin fiziksel performansı göstermedeki etkinliği analiz edilmeye çalışılmış olup, 30SOK testinin sonuç ölçümü olarak daha uygun olabileceği sonucu çıkarılmıştır.

Covid-19 sadece solunum sistemini olumsuz etkileyen değil, nörolojik (12), kardiyak (13) ve de uzayan immobilizasyon ve yoğun bakım süreçlerine bağlı olarak muskuloskeletal problemler yaratan bir hastalıktır (14). Hastalık idamesi hafif-orta ve şiddetli hastalık evreleri göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Hafif enfeksiyonu olan olgularda solunum fizyoterapisi endikasyonu bulunmamaktadır (15, 16). Orta şiddetli Covid-19 olgularının çoğunun hastaneye yatış endikasyonu viral pnömonidir ve solunum fizyoterapisi endikasyonu bulunmakla birlikte, olguların izolasyon koşullarındaki immobilizasyonlarının önüne geçilmesi için uygulamalar yapılmalıdır. Şiddetli enfeksiyon durumlarında ise hastalarda ağır viral pnömoni bulunmakta olup, hasta yoğun bakım fizyoterapisi kapsamında pozisyonlanmalı, pasif ve aktif mobilizasyonu yapılmalıdır (17, 18). Hastaneden taburcu edilen Covid 19 olgularında ise pnömoni semptomları hafiflemesine ya da ortadan kalkmasına rağmen hastane yatışı sırasında ve evinde devam eden izolasyon sürecinde fiziksel kapasiteleri negatif etkilenmektedir ve fizyoterapi programları bu kapsamda oluşturulmalıdır. Çalışmamızda yer alan olgular hastaneden taburcu olan covid hikayesi olan ve evde takiplerine devam eden hastalardır.

Literatür incelendiğinde telerehabilitasyonun ortopedik hastalar (19), nörolojik hastalar (20), kardiyak hastalar (21) ve solunum hastaları (22) gibi pek çok hasta grubunda kullanılan bir yöntem olduğu görülmektedir. Telerehabilitasyon egzersiz uygulamalarında standart programlarda kullanılan testleme materyallerinin kullanımı ya da yüz yüze değerlendirmeler ve sonrasında online egzersiz programlarının devamı biçiminde yapılandırılmalar gerekebilmektedir. Fakat Covid 19 pandemisi sürecinde olduğu gibi yüz yüze hasta değerlendirmesinin mümkün olmayacağı durumlarda alternatif test materyallerinin seçimi bir mecburiyet halini almaktadır. Çalışmamızda bu ihtiyacı karşılamak amacıyla 30SOK ve KFPB test materyalleri seçilmiştir.

Fizyoterapi egzersiz programlarında, egzersiz kapasitesinin ve fiziksel performans durumunun tespiti temel değerlendirme parametrelerindedir. Otuz saniye otur kalk testi kısa süreli bir performans testi olup, bireylerin fiziksel performanslarını ve özellikle alt ekstremitelerde kas kuvvetini gösteren bir testlemedir (8). Literatürde pulmoner hipertansiyon (23), kronik obstruktif akciğer hastalığı (24),

ortopedik operasyonlar sonrası (25), akciğer transplantasyonu hastalarında kullanımına rastlanmaktadır (26). Yoğun bakımda en az 3 gün yatışı olan ve mekanik ventilatöre bağlı hastalarda, bağımsız yürüyebilecek durumda olan hastalarda yapılan bir çalışmada, yoğun bakım fiziksel fonksiyon test skoru, 30STS ve 2 dakika yürüme testi sonuçları karşılaştırılmış, her 3 testin bu hasta grubunda uygulanabilir testler olduğu sonucuna varılmıştır (27). Kronik obstruktif akciğer hastaları üzerinde yapılan başka bir çalışmada egzersiz toleransı tayininde 6 dakika yürüyüş testi (6DYT), 5 kez otur kalk testi (5KOK) ve 30SOK testi karşılaştırılmış, zamanlı performans testlerinin benzer duyarlılıklara sahip olduğu, diğer taraftan 5KOK testinin hastalar tarafından daha rahat tolere edilebildiği sonucuna varılmıştır (24). Çalışmamızda hem 30SOK testi hem de KSPB içeriğinde yer alması dolayısıyla 5 kez otur kalk testi yapılmış olup, 5KOK testinde istatistiksel bir anlamlılık gözlemlenmemekle beraber, 30SOK testinde çalışma grubunda anlamlı fark tespit edilmiştir.

Akut atak sonrası hastaneye yatırılan KOAH'lılarda bireysel egzersiz programının güvenliğinin incelendiği bir çalışmada, bireylerin fonksiyonel kapasitelerinin tayininde KFPB kullanılmış ve test bataryası skorlarında program sonunda gelişmeler tespit edilmiştir. Yine KOAH'lılarda yapılan bir çalışmada pulmoner rehabilitasyon öncesi ve sonrası fiziksel performans değişimleri KFPB ile değerlendirilmiş, benzer biçimde batarya skorlarında rehabilitasyon uygulanan grupta iyileşme gözlemlenmiştir (28). Yaptığımız literatür taramasında bataryanın online kullanımına ilişkin bir çalışmaya rastlamadık. Bizim çalışmamızda KFPB skorları çalışma ve kontrol grubunda benzer özellikler göstermiştir. Bu durum hasta sayısının az oluşundan kaynaklanabileceği gibi, testlemenin online değerlendirmeye uygun bir test materyali olmamasından da kaynaklanabilir.

Çalışmamızın limitasyonları; birinci limitasyonumuz çalışmanın öncü bir çalışma olması dolayısıyla olgu sayısının az oluşudur. Ana çalışma için hesaplanan güç analizi sonucu çıkan olgu sayısına ulaşılmadan veriler analiz edilmiştir. İkinci limitasyonumuz performans testlerinin standart egzersiz testleri olan 6DYT, artan hızda mekik yürüme testi veya kardiyopulmoner egzersiz testi gibi testlerle karşılaştırılmamış olmasıdır.

Sonuç

Telerehabilitasyon egzersiz programının Covid 19 olgularının fiziksel performansları üzerine olumlu etkileri vardır. Performans testlerinden 30SOK tekrar sayısında anlamlı gelişme tespit edilmiştir. Yorgunluk ve dispne'deki istatistiksel düzeye yansımaya iyileşmeye rağmen KSPB'de bir fark gözlemlenmemiş olması, test bataryasının uygunluğunun sorgulanmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan çalışma bir pilot çalışmadır. Daha anlamlı sonuçların elde edilebilmesi için daha fazla sayıda olgunun yer aldığı ve farklı performans testlerinin de değerlendirildiği çalışmalara ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

1. Bhandari S, Bhargava A, Sharma S, Keshwani P, Sharma R, Banerjee S. Clinical Profile of Covid-19 Infected Patients Admitted in a Tertiary Care Hospital in North India. The Journal of the Association of Physicians of India. 2020;68(5):13-7.
2. Türkiye Fizyoterapistler Derneği. COVID-19 enfeksiyonunda fizyoterapi ve rehabilitasyon. <https://drive.google.com/file/d/1iwzxxxVVCMIUI27Ug74W11bRPb09EkYni/view>. Erişim Tarihi: 9 Nisan 2020. .
3. De Biase S, Cook L, Skelton DA, Witham M, Ten Hove R. The COVID-19 Rehabilitation Pandemic. Age and ageing. 2020.
4. Neto MLR, Almeida HG, Esmeraldo JD, Nobre CB, Pinheiro WR, de Oliveira CRT, et al. When health professionals look death in the eye: the mental health of professionals who deal daily with the 2019 coronavirus outbreak. Psychiatry research. 2020;288:112972.
5. Sahu D, Rathod V. Telerehabilitation during COVID 19: Shoulder rehabilitation. Journal of shoulder and elbow surgery. 2020.
6. Ganapathy K. Telemedicine and Neurological Practice in the COVID-19 Era. Neurology India. 2020;68(3):555-9.
7. Holland AE, Cox NS. Telerehabilitation for COPD: Could pulmonary rehabilitation deliver on its promise? Respiriology. 2017;22(4):626-7.
8. Jones CJ, Rikli RE, Beam WC. A 30-s chair-stand test as a measure of lower body strength in community-residing older adults. Research quarterly for exercise and sport. 1999;70(2):113-9.
9. Guralnik JM, Ferrucci L, Simonsick EM, Salive ME, Wallace RB. Lower-extremity function in persons over the age of 70 years as a predictor of subsequent disability. The New England journal of medicine. 1995;332(9):556-61.
10. Hayes MH. Experimental development of the graphics rating method. Physiol Bull. 1921;18:98-9.
11. Mahler DA, Wells CK. Evaluation of clinical methods for rating dyspnea. Chest. 1988;93(3):580-6.
12. Tan YK, Goh C, Leow AST, Tambyah PA, Ang A, Yap ES, et al. COVID-19 and ischemic stroke: a systematic review and meta-summary of the literature. Journal of thrombosis and thrombolysis. 2020.
13. Masroor S. Collateral damage of COVID-19 pandemic: Delayed medical care. Journal of cardiac surgery. 2020;35(6):1345-7.
14. Valenzuela PL, Joyner M, Lucia A. Early mobilization in hospitalized patients with COVID-19. Annals of physical and rehabilitation medicine. 2020;63(4):384-5.
15. Lazzeri M, Lanza A, Bellini R, Bellofiore A, Cecchetto S, Colombo A, et al. Respiratory physiotherapy in patients with COVID-19 infection in acute setting: a Position Paper of the Italian Association of Respiratory Physiotherapists (ARIR). Monaldi archives for chest disease = Archivio Monaldi per le malattie del torace. 2020;90(1).
16. Thomas P BC, Bissett B, Boden I, Gosselink R, Granger CL. . Physiotherapy management for COVID-19 in the acute hospital setting: recommendations to guide clinical practice. . J Physiotherapy. 2020.
17. Vitacca M CM, Clini E, Paneroni M, Lazzeri M, Lanza A, et al. Joint statement on the role of respiratory rehabilitation in the COVID-19 crisis: the Italian position paper. www.aiponet.it, 2020. Erişim Tarihi: 30 Mart 2020. .
18. Spruit MA HA, Singh SJ, Troosters T. . Report of an AdHoc International Task Force to develop an expert-based opinion on early and short-term rehabilitative interventions (after the acute hospital setting) in COVID-19 survivors. <https://ers.app.box.com/s/npzkvigt14w3pb0vbsth4y0fxe7ae9z9> . Erişim Tarihi: 1 Nisan 2020.
19. Cottrell MA, Russell TG. Telehealth for musculoskeletal physiotherapy. Musculoskeletal science & practice. 2020;48:102193.
20. Chae SH, Kim Y, Lee KS, Park HS. Development and Clinical Evaluation of a Web-Based Upper Limb Home Rehabilitation System

Using a Smartwatch and Machine Learning Model for Chronic Stroke Survivors: Prospective Comparative Study. *JMIR mHealth and uHealth*. 2020;8(7):e17216.

21. Brouwers RW, Kraal JJ, Traa SC, Spee RF, Oostveen LM, Kemps HM. Effects of cardiac telerehabilitation in patients with coronary artery disease using a personalised patient-centred web application: protocol for the SmartCare-CAD randomised controlled trial. *BMC cardiovascular disorders*. 2017;17(1):46.

22. Bhatt SP, Patel SB, Anderson EM, Baugh D, Givens T, Schumann C, et al. Video Telehealth Pulmonary Rehabilitation Intervention in Chronic Obstructive Pulmonary Disease Reduces 30-Day Readmissions. *American journal of respiratory and critical care medicine*. 2019;200(4):511-3.

23. Ozcan Kahraman B, Ozsoy I, Akdeniz B, Ozpelit E, Sevinc C, Acar S, et al. Test-retest reliability and validity of the timed up and go test and 30-second sit to stand test in patients with pulmonary hypertension. *International journal of cardiology*. 2020;304:159-63.

24. Zhang Q, Li YX, Li XL, Yin Y, Li RL, Qiao X, et al. A comparative study of the five-repetition sit-to-stand test and the 30-second sit-to-stand test to assess exercise tolerance in COPD patients. *International journal of chronic obstructive pulmonary disease*. 2018;13:2833-9.

25. Cheuy VA, Loyd BJ, Hafner W, Kittelson AJ, Waugh D, Stevens-Lapsley JE. Influence of Diabetes Mellitus on the Recovery Trajectories of Function, Strength, and Self-Report Measures After Total Knee Arthroplasty. *Arthritis care & research*. 2019;71(8):1059-67.

26. Pehlivan E, Kılıç L, Esra Yazar. Is it possible to use the timed performance tests in lung transplantation candidates to determine the exercise capacity? *Turkish thoracic journal*. 2019;1(1).

27. Costigan FA, Rochweg B, Molloy AJ, McCaughan M, Millen T, Reid JC, et al. I SURVIVE: inter-rater reliability of three physical functional outcome measures in intensive care unit survivors. *Canadian journal of anaesthesia = Journal canadien d'anesthesie*. 2019;66(10):1173-83.

28. Larsson P, Borge CR, Nygren-Bonnier M, Lerdal A, Edvardsen A. An evaluation of the short physical performance battery following pulmonary rehabilitation in patients with chronic obstructive pulmonary disease. *BMC research notes*. 2018;11(1):348.

HIV ve AIDS Hakkındaki Farkındalık ve Davranış Tutumlarının Değerlendirilmesi: Üniversite Örneği

Evaluation of Awareness and Behavior Attitudes about HIV-AIDS: Universty Sample

Cansu Işık¹, Handan Özcan²

ÖZ

Amaç: Bu çalışma bir kamu üniversitesinin ebelik bölümünde öğrenim gören öğrencilerin, HIV-AIDS hakkındaki farkındalık ve davranış tutumlarını belirlemek amacıyla planlanmıştır.

Yöntem: Tanımlayıcı türde olan araştırmanın örneklemini, 2019-20 öğretim yılında bir kamu üniversitesinin sağlık bilimleri fakültesi 2., 3. ve 4. sınıf ebelik bölümü öğrencilerinden (N=320) araştırmaya katılmayı kabul eden 149 öğrenci oluşturmuştur. Veriler araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu”, “HIV Farkındalığına İlişkin Bilgi Düzeyi Formu” ve “HIV ve AIDS’e Yönelik Tutum Formu” kullanılarak toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ortalama, standart sapma, sayı ve yüzdelik kullanılmıştır.

Bulgular: Örnekleme dahil edilen öğrencilerin yaş ortalamasının 20.93±2.41’dir. Öğrencilerin %48.0’i HIV-AIDS hakkında bilgisinin yeterli olduğunu, %89.7’si bu konudaki bilgilerinin güncellenmesi için eğitim veya seminere ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin HIV-AIDS hakkındaki bilgi düzeyleri incelendiğinde büyük çoğunluğu (%39.0) HIV’in aşısı olduğunu belirtmişlerdir. %65.3’ü antiretroviral tedaviden haberdar değildir. Öğrencilerin %49.3’ü HIV (+) bireyden kan almanın ve %64.9’u elinde açık yara olmasa bile HIV (+) bireyin kanının eline bulaşmasının kendilerini telaşlandıracağını belirtmişlerdir.

Sonuç: Araştırmamızda ebelik öğrencilerinin bilgi düzeyinin genel olarak kabul edilebilir olmasına rağmen, HIV’in bulaş yolları konusunda yanlış bilgi ve tutumda oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Antiretroviral Tedavi, Ebelik Öğrencileri, Eğitim, Farkındalık, HIV/AIDS.

ABSTRACT

Objective: The aim of this study was to investigate the knowledge and behavior of women of studying in the midwifery department of a public university about HIV-AIDS.

Method: The sample of the type of research’s descriptive, a public university in the academic year 2019-20 Faculty of Health Sciences 2nd, 3rd and 4th grade students Midwifery’s (N=320) created 149 students who agreed to participate in the study. The data were collected by using “Personal Information Form”, “HIV Awareness Level Form” and “HIV and AIDS Attitude Form” created by the researchers in line with the literature. Data were analysed with mean, standart deviation, frequency and percentage.

Results: The mean age of the students included in the sample was 20.93±2.41. 48.4% of the students stated that their knowledge about HIV-AIDS was sufficient and 89.7% of them stated that they needed training or seminars to update their knowledge on this issue. When the level of knowledge of students about HIV-AIDS’s examined, the vast majority (39.0%) stated that they have vaccinated HIV. 65.3% aren’t aware of ART treatment. Most of the students (49.3%) stated that they would be anxious to get

Geliş Tarihi/Received: 19.10.2020 **Kabul Tarihi/Accepted:** 18-01-2021 **Çevrimiçi Yayın Tarihi/Available Online Date:** 15.01.2021

¹Arş. Gör. Dr Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, e-mail: cansu.isik@sbu.edu.tr, [ORCID:](https://orcid.org/0000-0001-9148-4444)

²Dr. Öğr. Üyesi Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, , handan.ozcan@sbu.edu.tr, İstanbul, Türkiye,

Sorumlu yazar/Correspondence: Cansu IŞIK, cansu.isik@sbu.edu.tr

Cite this article as: Işık C, Özcan H. Evaluation of Awareness and Behavior Attitudes about HIV-AIDS: Universty Sample J Health Pro Res 2021;3(1):

*Araştırma 3. Uluslararası & 4. Ulusal İstanbul Ebelik Günleri, 08-10 Ekim 2020, İstanbul’da sözel bildiri olarak sunulmuştur.

blood from HIV(+) individuals and (%64.9) to spread the blood of HIV(+) person's hands even if there was no open wound.

Conclusion: In our study, it was seen that although the knowledge level of midwifery students is generally acceptable, they have wrong knowledge and attitude about the transmission routes of HIV.

Key words: Antiretroviral Therapy, Midwifery Students, Education, Awareness, HIV/AIDS.

Giriş

Bağışıklık sisteminin zayıflamasına yol açan İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü (Human Immunodeficiency virüs-HIV), kronik bir enfeksiyon olarak ilerleyerek Edinilmiş Bağışıklık Yetersizliği Sendromuna (Acquired Immunodeficiency Syndrome-AIDS) dönüşmektedir. HIV ve onun yol açtığı AIDS, aşısı ve tedavisi mümkün olmayan dünyanın genelini etkileyen, epidemik özellik gösteren bir hastalıktır (1-3). HIV'in ilk kez 1960 yılında ortaya çıktığı bilinmesine rağmen, ilk tanı 1980'de Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) rapor edilmiştir. ABD 1986 yılında virüsün ismini HIV olarak açıklamıştır. Ülkemizdeki ilk vaka 1985 yılında bildirilmiş olup, 1986 ve 1987 yıllarında kan ve kan ürünlerinin HIV yönünden taranmasıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır (2).

Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Bulaşıcı Hastalıklar Dairesi Başkanlığı 2019 verilerine göre ülkemizde 1985 yılından 31 Aralık 2019 tarihine HIV pozitif tespit edilen 24.237 kişi ve 1927 AIDS vakası bildirilmiştir. Vakaların %80.72'si erkek, % 19.28'i kadın, % 15.69'u yabancı uyruklu kişilerden oluşmakta olup, en fazla görüldüğü yaş grubu 30-34 ve 25-29'dur. Bulaş yoluna göre dağılımına bakıldığında, vakaların %47.8'inin cinsel yolla, %1.1'inin damar içi madde kullanımı olup, %50.6'sının bulaş yolu bilinmemektedir (4).

HIV'in en fazla bilinen bulaş yolları; korunmasız ve riskli cinsel ilişki, enfekte annenin doğumu, enfekte annenin bebeğini emzirmesi, intravenöz madde kullanımı, sık kan ve kan ürünlerinin kullanımındır (2,3,5).

HIV'i tanılamaya yönelik testler; antikor tespit etmeye yönelik tarama ve virüs antijeni ve virüs DNA/RNA'sını saptamaya yönelik doğrulama testlerinden oluşmaktadır. Doğrulama incelemesinin pozitif olması halinde HIV enfeksiyonunun varlığı kanıtlanmış olur (3,6).

HIV enfeksiyonunun günümüzde halen bir aşısı ve kesin bir tedavisinin olmamasına rağmen, antiretroviral tedavi (ART) güncel bir tedavi yöntemi olarak sunulmaktadır. ART'de hastanın viral yükü azaltılarak hastanın

bulaştırıcılığı azaltılır. ART sayesinde virüsün ömür boyu baskılanması ile HIV ömür boyu takip edilen kronik bir hastalığa dönüşmüştür (1,3,7).

HIV vücuda alındıktan sonra ilk 1-6 hafta içinde enfeksiyon tablosu gelişir. Ateş, lenfadenopati, farengit, deri döküntüleri, kas veya eklem ağrısı, ishal, baş ağrısı, bulantı ve kusma, karaciğer ve dalak büyümesi gibi klinik bulgular görülebilir. Kişi akut enfeksiyon döneminden itibaren bulaştırıcı olmaktadır (2,3,5).

HIV enfeksiyonundan korunmada önemli nokta riskli davranış modellerinin bilinmesidir. Riskli davranış modellerinin bilinmesi ve bu doğrultuda temel davranış modellerinin oluşturulması hastalıktan korunma için önemlidir. Genç erişkinler ve sağlık üyeleri mesleki maruziyet açısından (hastalara ait kan ve vücut sıvıları ile temas) HIV enfeksiyonu için riskli grupta yer almaktadırlar (1-3,8-10). Bu nedenle hem genç erişkin hem de ebe adayları olan üniversite öğrencilerinin HIV ve AIDS hakkındaki bilgi düzeylerini bilme ve davranış tutumlarını değerlendirme korunma açısından önem arz etmektedir.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma bir kamu üniversitesinde eğitim öğretime devam etmekte olan ebeklik bölümü öğrencilerinin, HIV-AIDS hakkındaki farkındalıklarını ve davranış tutumlarını belirlemek amacıyla planlanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Tanımlayıcı ve analitik desende planlanan araştırma Ocak-Nisan 2020 tarihleri arasında yapıldı. Çalışmanın evrenini bir kamu üniversitesinin ebeklik bölümünde eğitim öğretime devam etmekte olan öğrenciler (N=320) oluşturmaktadır. Örneklem seçimine gidilmemiş olup, çalışmaya dahil edilme kriterlerini sağlayan kişiler örneklemi oluşturmaktadır. Toplamda 149 öğrenci ile çalışma yürütüldü. Çalışmaya dahil edilme kriterleri: Öğrencilerin klinik uygulamalara

çıkış olma sebebi ile 2.,3., ve 4. sınıf öğrenciler çalışmaya dahil edildi. Verilerin toplanması sırasında izinde olmayan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrenciler ile görüşüldü.

Veri Toplama Araçları

Veriler araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu”, “HIV Farkındalığına İlişkin Bilgi Düzeyi Formu” ve “HIV ve AIDS’e Yönelik Tutum Formu” ile yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Kişisel bilgi formu: yaş, sınıf, mezun olunan lise, ekonomik durum, yaşamın geçirildiği yer gibi sosyo-demografik bilgilerin yer aldığı sorulardan oluşmaktadır. HIV Farkındalığına İlişkin Bilgi Düzeyi Formu: Katılıyorum-katılmıyorum-kararsızım cevaplarından oluşan doğru-yanlış ifadelerin yer aldığı HIV’in teşhis ve tedavisi ile ilgili toplam 10 sorudan oluşmaktadır. HIV ve AIDS’e Yönelik Tutum Formu: Katılıyorum-katılmıyorum-kararsızım cevaplarından oluşan öğrencilerin HIV ve AIDS’e yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik toplam 10 sorudan oluşmaktadır.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmaya başlamadan önce araştırmanın yapılacağı kurumdan yazılı izin, öğrencilere araştırma hakkında bilgi verildikten sonra sözel izinleri alınmıştır. Araştırmaya katılacak öğrencilere, bireysel bilgilerin gizli kalacağı konusunda açıklama yapıp “gizlilik ilkesine” uyulmuştur.

Verilerin Analizi

Veriler, SPSS 22.0 paket programı kullanılarak analiz edildi. Tanımlayıcı istatistiksel analizlerinden sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma ile hesaplandı.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sadece bir kamu üniversitesinin ebelik bölümünde yürütülmesi, tek merkezden verilerin toplanması araştırmanın sınırlı yönüdür. Bu nedenle bulgular Türkiye’deki tüm ebelik bölümü öğrencileri için genellenemez.

Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 20.93±2.41 (min= 18, max= 38) ve %35.3’ü ikinci sınıftır. Öğrencilerin %61.1’i Anadolu Lisesi mezunu, %66.4’ünün geliri gideri denk ve %38.3’ü yaşamının büyük bir kısmını büyükşehirde geçirmiştir. Öğrencilerin %48.0’i

HIV ve AIDS hakkında bilgilerinin “yeterli düzeyde” olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%81.9) bu bilgiyi okulda/derslerden edinmiştir. HIV’in bulaş yolları olarak %91.9’u cinsel yolla, %67.1’i enjektör, parenteral temas ve kan yolu ile, %58.4’ü HIV (+) annenin doğumu ile gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Öğrencilerin %89.7’si HIV ve AIDS hakkında bilgilerini güncellemek için eğitim veya seminer almak istedikleri belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 2’de öğrencilerin HIV farkındalığına ilişkin bilgi durumlarına dair ifadelerine verdikleri yanıtların dağılımlarına yer verilmiştir. Öğrencilerin %91.9’u HIV’in teşhis yöntemini doğru bilmektedir. HIV’in tedavisinde ART uygulandığını öğrencilerin %65.3’ü bilmediği için, bu ifadeye “kararsız” cevabını vermiştir. Öğrenciler HIV (+) anneden HIV (-) bebek doğabileceğini (%47.3), HIV (+) annelerin bebeklerini emzirmesinin önerilmeyeceğini (%56.1), HIV (+) bireyin tedavisinde en önemli parametrenin tedaviye uyumları olduğu (%69.6) ifadelerini doğru bilmektedirler. HIV pozitif annenin tedavi alması ile bebeğinin doğumunu vajinal yolla yapabileceği (%51.7) ve HIV pozitif annenin bebeğinin doğumunda her ne olursa olsun sezeryan doğum önerileceği (%47.0) ifadesinde öğrencilerin büyük çoğunluğu kararsız kalmıştır (Tablo 2).

Tablo 3’de öğrencilerin HIV ve AIDS’e yönelik tutumlarına dair ifadelerine verdikleri yanıtların dağılımlarına yer verilmiştir. Öğrencilerin %49.3’ünün “HIV (+) bireyden kan almak beni rahatsız etmez/telaşlandırmaz” ifadesine katılma-dıkları belirlenmiştir. Elinde açık yara olmasa da, bu durum kendisine HIV (+) olabileceğini düşündüreceğini belirtenlerin oranı %64.9’dur. Öğrencilerin %44.2’si HIV (+) bir gebenin doğumunu yaptırma ve %46.3’ü HIV (+) doğum yapmış bir anneye rahatlıkla perine bakımı verme konusunda kararsız kalmışlardır. Katılımcıların %42.6-’sı serviste/doğumhanede HIV (+) bireyin varlığını öğrendiğinde, diğer hastalar için endişeleneceğini de belirtmişlerdir. Öğrencilerin %42.3’ü HIV ve AIDS hakkındaki bilgilerinin gerekli bakımı vere-bilmek için yeterli olduğunu düşünme-mektedir (Tablo 3).

Tablo 1. Öğrencilerin HIV hakkındaki bilgi durumları (N=149)

HIV ve AIDS hakkında bilginiz var mı?	n	(%)
Hiç yok	15	10.1
Az	42	28.4
Yeterince	71	48.0
Çok	20	13.5
Toplam	149	100
HIV ve AIDS hakkında bilgiyi kimden/nerden edindiniz?	n	%
Okulda/derslerde	122	81.9
Staja çıktığım klinikteki ebe/hemşireden	30	20.1
Staja çıktığım klinikteki hekimden	12	8.1
Televizyondan	15	10.1
Sosyal medyadan	29	19.5
Kongrede/seminerden	16	10.7
Bilimsel literatürden	25	16.8
HIV'in bulaş yollarından hangisi/hangileri doğrudur?*	n	%
Cinsel yolla ile	137	91.9
HIV (+) annenin doğumu ile	87	58.4
Enjektör, parenteral temas ve kan yolu ile	100	67.1
Solunum yolu ile	3	2.0
HIV (+) birine sarılmak ve/veya tokalaşmakla	5	3.4
Sivrisinek ve/veya böcek sokması ile	18	12.1
HIV (+) birinin giysilerini kullanmakla	3	2.0
HIV (+) birinin çatal-bıçak ve kaşığı kullanmakla	9	6.0
HIV (+) annenin bebeğini emzirmesi ile	67	45.0
HIV (+) bireyin kullandığı havuza girerek	14	9.4
Kalıtısal olarak geçer	20	13.4
HIV ve AIDS hakkında bilgilerinizin güncellenmesi için eğitim veya seminer ister misiniz?	n	%
Evet	131	89.7
Hayır	15	10.3
Toplam	149	100

*Birden fazla yanıt verilmiştir

Tartışma

Bu araştırmanın temel amacı, ebelik bölümü öğrencilerinin HIV-AIDS hakkındaki farkındalık ve davranış tutumlarını belirlemektir. Araştırmada öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%48.0) HIV ve AIDS hakkında bilgilerinin yeterli olduğu saptandı (Tablo 1). Üniversite öğrencilerinin HIV/AIDS hakkındaki bilgi ve tutumlarının değerlendirildiği bir çalışmada; öğrencilerin HIV/AIDS hakkında bilgilerinin %48.3'ü az, %35.6'sı yeterli olduğunu belirtmiştir (11). Çin'de üniversitede öğrencilerinin HIV/AIDS'e yönelik bilgi, tutum ve davranışlarının incelendiği bir çalışmada öğrencilerin %74.5'inin HIV/AIDS ve risk faktörleri hakkında ortalamanın üstünde bilgi düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir (12). Etiyopya'da üniversite öğrencilerinin HIV/AIDS hakkında bilgi ve davranış tutumlarının araştırıldığı başka bir çalışmada ise öğrencilerin %55.3'ünün HIV/AIDS hakkında bilgi sahibi olmadığı bildirilmiştir (13). Meslek Yüksekokulu öğrencileri ile yapılan başka bir çalışmada öğrencilerin %76.7'sinin AIDS hakkında eğitim almadığı saptanmıştır (14). Ulusal ve uluslararası yayınlara bakıldığında üniversite öğrencilerinin HIV/AIDS hakkında yeterli bilgilerinin olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda yaptığımız çalışma literatürle benzerlik göstermektedir.

Çalışmada öğrencilerin büyük çoğunluğu (%91.9) HIV'in teşhis yöntemini doğru bilmekle birlikte, %39.0'u HIV'in aşısı olduğunu düşünmektedir. Son yıllarda uygulanan ART'den ise öğrencilerin %65.3'ü haberdar değildir (Tablo 2). Son yıllarda HIV tedavisinde kullanılan ART'ler ile büyük başarılar elde edilmiştir. Özellikle viral replikasyonun baskılanmasında, bağışıklık sisteminin güçlenmesinde, hastaların iyileşmesinde ve yaşam kalitelerinin yükselmesinde önemli adımlar atılmıştır (15). Çalışmada öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun ART hakkında bilgilerinin olmadığı saptandı. Öğrencilerin neredeyse tamamının HIV'in teşhis yöntemlerini bilmesine rağmen tedavisi hakkında bilgilerinin olmaması HIV hakkındaki bilgi eksikliğini göstermektedir. Güncel literatürler doğrultusunda özellikle sağlık alanında eğitim alan öğrencilerin HIV hakkındaki bilgilerinin güncellenmesi önemli bir konudur. Sağlık Bakanlığı'nın yayınladığı Türkiye HIV/AIDS kontrol programı (2019-2024) rehberine göre; HIV ile enfekte kişi bebek

Tablo 2. HIV farkındalığına ilişkin bilgi durumlarının değerlendirilmesi (N=149)

İfadeler	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım
	n (%)	n (%)	n (%)
HIV kan testi ile teşhis edilir.	137 (91.9)*	2 (1.3)	10 (6.7)
HIV'in aşısı vardır.	57 (39.0)	56 (38.4)	33 (22.6)
HIV tedavisinde antiretroviral (ART) tedavi uygulanmaktadır.	45 (30.6)	6 (4.1)	96(65.3)
HIV ART tedavisi ile insan vücudundan tamamen yok edilmesi mümkündür.	9 (6.1)	69 (46.6)	70 (47.3)
ART sayesinde HIV artık ömür boyu takip edilen kronik bir hastalık haline gelmiştir.	65 (43.9)	15 (10.1)	68 (45.9)
HIV (+) anneden HIV (-) bebek doğabilir.	70 (47.3)*	26 (17.6)	52 (35.1)
HIV (+) annelerin bebeklerini emzirmesi önerilmez.	83 (56.1)*	22 (14.9)	43 (29.1)
HIV (+) bireyin tedavisinde en önemli parametre tedaviye uyumlardır.	103 (69.6)*	5 (3.4)	40 (27.0)
HIV viral yükü birçok bireyde olası bulaştıktan sonra minimum 7-14 gün tespit edilebilmektedir.	45 (30.4)	21 (14.2)	82 (55.4)
HIV'den korunmanın primer yolu HIV (+) birey ile aynı ortamda bulunmamaktır.	19 (12.8)	91 (61.1)	39 (26.2)
HIV pozitif annenin tedavi alması ile bebeğinin doğumunu vajinal yolla yapabilir.	33 (22.1)	39 (26.2)	77 (51.7)
HIV pozitif annenin bebeğinin doğumunu her ne olursa olsun sezeryan doğum önerilir.	39 (26.2)	40 (26.8)	70 (47.0)

Tablo 3. Öğrencilerin HIV ve AIDS'e yönelik tutumlarının değerlendirilmesi (N=149)

İfadeler	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım
	n (%)	n (%)	n (%)
Sosyal ortamda HIV (+) olduğunu bildiğim birey beni rahatsız eder.	34 (22.8)	73 (49.0)	42 (28.2)
Sosyal ortamda HIV (+) varlığını öğrendiğim biriyle iletişimimi keserim.	9 (6.1)	117 (79.1)	22 (14.9)
HIV (+) bireylerin toplumda diğer insanlar gibi hareket etmesi beni rahatsız etmez.	107 (71.8)	24 (16.1)	18 (12.1)
HIV (+) bireyden kan almak beni rahatsız etmez/telaşlandırmaz.	30 (20.3)	73 (49.3)	45 (30.4)
Elimde açık yara olmasa da HIV (+) bireyin kanı elimde bulaştığında, bu durum bana HIV (+) olabileceğimi düşündürür.	96 (64.9)	18 (12.2)	34 (23.0)
HIV (+) bir gebenin doğumunu yaptırmak isterim.	47 (32.0)	35 (23.8)	65 (44.2)
HIV (+) doğum yapmış bir anneye rahatlıkla perine bakımı veririm.	49 (32.9)	31 (20.8)	69 (46.3)
HIV (+) bir anneden doğan bebeğe rahatlıkla yenidoğan bakımlarını veririm.	90 (60.4)	20 (13.4)	39 (26.2)
Serviste/doğumhanede HIV (+) bireyin varlığını öğrendiğimde, diğer hastalar için endişelenirim.	63 (42.6)	50 (33.8)	35 (23.6)
HIV ve AIDS hakkındaki bilgilerimin gerekli bakımı verebilmek için yeterli olduğunu düşünürüm.	26 (17.4)	63 (42.3)	60 (40.3)

sahibi olmak istiyorsa ve hiç tedavi almazsa bebeğin HIV ile enfekte olma olasılığı %20-30'dur. Anne adayını tedavi edilirse bu oran %1-2'lere hatta daha düşük seviyelere inmektedir. 38. gebelik haftasında annenin viral yükü ve diğer standart değerlendirmelere göre doğum şekli sezaryen ya da vajinal doğum uygulamalarından biri tercih edilmektedir. Anne sütü ile virüsün geçişi olması sebebiyle annenin bebeği emzirmemesi de önerilmektedir (2). Çalışmada ebelik öğrencilerinin %47.3'ü HIV (+) anneden HIV (-) bebek doğabileceğini, %56.1'i HIV (+) annelerin bebeklerini

emzirmemesinin önerilmeyeceği, %69.6'sı HIV (+) bireyin tedavisinde en önemli parametrenin tedaviye uyumu olduğunu doğru bildikleri saptandı (Tablo 2). Araştırma örnekleminin ebelik öğrencilerinden oluşması ve öğrencilerin klinik staj deneyimlerinin olması, anne-bebek geçişi ve tedaviye uyum farkındalıklarının yüksek olduğunu düşündürmektedir. Öğrencilerin anne-bebek geçişi ve tedaviye uyum farkındalığının olmasına rağmen, yarısından fazlasının (%51,7) "*HIV pozitif annenin tedavi alması ile bebeğinin doğumunu vajinal yolla yapabilir.*" ve %47.0'sinin "*HIV pozitif annenin bebeğinin doğumunu her ne olursa olsun sezeryan doğum önerilir.*" ifadelerinde "kararsız" kalmaları dikkat çekicidir. Bu bağlamda öğrencilerle güncel tedavilerle bilgilerin kanıta dayalı uygulamalar doğrultusunda derslerde paylaşılarak seminer, konferans gibi etkinliklerle, öğrencilerin farkındalıkları ve bilgi düzeyleri artırılmalıdır.

Öğrencilerin HIV ve AIDS'e yönelik tutumlarının değerlendirildiği ifadelerde genel olarak öğrencilerin HIV (+) bireylere karşı sosyal yönden olumlu tutum sergiledikleri söylenebilir. Fakat hasta ile ilgili uygulamalara dair tutumlarında kararsızlık ve olumsuz tutumlar sergiledikleri saptanmıştır. Öğrencilerin %49.3'ü "*HIV (+) bireyden kan almak beni rahatsız etmez/telaşlandırmaz.*", %64.9'u "*Elimde açık yara olmasa da HIV (+) bireyin kanı elime bulaştığında, bu durum bana HIV (+) olabileceğimi düşündürür.*", %42.6'sı "*Serviste/doğumhanede HIV (+) bireyin varlığını öğrendiğimde, diğer hastalar için endişelenirim.*" ifadelerine verdikleri olumsuz cevaplarla bu konudaki endişelerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin yaklaşık yarısının (%42.3) HIV ve AIDS hakkındaki bilgilerinin gerekli bakımı verebilmek için yeterli olmadığını düşünmektedir (Tablo 3). Özellikle HIV (+) annenin doğumunu yaptırma

konusundaki endişelerin giderilmesi açısından ebelik öğrencilerinin farkındalıklarının artırılması önem teşkil etmektedir. Reddy ve ark.nın Hindistan'da hemşirelik öğrencileri ile yaptıkları bir araştırmada öğrencilerin HIV hakkındaki bilgi, tutum ve davranışlarını incelemişlerdir. Araştırma sonucunda örneklem grubuna dahil edilen öğrencilerin yarısından fazlasının, HIV/AIDS'li insanlara bakmak-tan endişe duydukları bildirilmiştir (16). Etiyopya'da bir üniversitedeki öğrenciler arasında HIV/AIDS'e yönelik bilgi, tutum ve uygulamaların incelendiği başka bir araştırmada ise, öğrencilerin HIV/AIDS'e yönelik bilgilerinin doğru orantılı olarak tutumlarını olumlu etkilediği, fakat HIV/AIDS'e yönelik uygulamada bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır (17). Babaoğlu ve ark.nın hemşirelik öğrencileri ile yaptıkları bir araştırmada da, örneklem grubuna dahil edilen öğrencilerin HIV/AIDS hakkında bilgi eksikliği olduğu, tutum ve davranışlarında yanlışlar olduğu sonucuna varılmıştır (18). İngiltere'de hemşirelik öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada HIV/AIDS'li bireylerle çalışma deneyimi ve bilgisi olan hemşirelik öğrencilerin tutumları ve bakım verme istekliliklerinin, deneyimi ve bilgisi olmayan öğrencilerden daha olumlu olduğu tespit edilmiştir (19). Araştırma sonucumuz literatürdeki ulusal ve uluslararası yayınlarla paralellik göstermektedir. Öğrencilerin eğitim ve bilgi düzeylerinin yükselmesiyle HIV ve AIDS'e dair önyargının azalacağı, bunun sonucunun hasta bakımına olumlu yansıtacağı düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmamızda ebelik öğrencilerinin bilgi düzeyinin genel olarak kabul edilebilir düzeyde olmasına rağmen, HIV'in tedavisi, bulaş yolları hakkında yetersiz bilgileri söz konusudur. Yetersiz bilgiye sahip olan öğrencilerin hasta bakım uygulamaları için de olumsuz tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Bunun için özellikle sağlık alanında eğitim öğretime devam eden öğrencilerin müfredatlarında HIV gibi bulaştırıcı hastalıklarla ilgili güncel ve kanıta dayalı bilgilerin eklenmesi, seminer ve sempozyumların düzenlenmesi, öğrencilerin bilgilerinin güncellenmesinde ve hasta bakım uygulamalarına olumlu katkı sağlaması açısından önemli bir adım olacaktır.

Kaynaklar

1. Şengöz G, Pehlivanoğlu F. İnsan Bağışıklık Eksikliği Virüsü/Edinsel İmmün Yetmezlik Sendromu: Dünyada ve Türkiye’de Epidemiyolojik değişimler. Med Bull Haseki 2017; 55: 248-253.
2. TC Sağlık Bakanlığı, Türkiye HIV-AIDS Kontrol Programı (2019-2024), Ankara. Erişim Tarihi: 01.09.2020
https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Bulasici-hastaliklar-db/hastaliklar/HIV-ADS/Tani-Tedavi-Rehberi/HIV_AIDS_Kontrol_Programi.pdf
3. UNAIDS Data. (2018). Geneva: Joint United Nations Programme on HIV/AIDS (UNAIDS). Erişim Tarihi: 15.10.2020
https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/unaid-data-2018_en.pdf
4. TC Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Bulaşıcı Hastalıklar Dairesi Başkanlığı, HIV-AIDS İstatistik. Erişim Tarihi: 13.10.2020
<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/hiv-aids/hiv-aids-liste/hiv-aids-istatistik.html>
5. Del Rio C, Curran JW. Epidemiology and prevention of acquired immunodeficiency syndrome and human immunodeficiency virus infection. In: Bennett JE, Dolin R, Blaser MJ, eds. Mandell, Douglas, and Bennett’s Principles and Practice of Infectious Diseases. 8th ed. Philadelphia: Elsevier Saunders, 2015: 1483-502.
6. Savaş N. HIV/AIDS (İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü/Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu). Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics, 2015; 1(3): 29-36.
7. Korten V. Türkiye’de HIV enfeksiyonu prevalansı ve kardiyovasküler açıdan önemi. Turk Kardiyol Dern Ars, 2017; 45: 113-117.
8. Kaya S. HIV Enfeksiyonunun Önlenmesi. Türkiye Klinikleri-Special Topics 2016; 9:108-112.
9. World Health Organization (WHO). Essential Prevention And Care Interventions For Adults And Adolescents Living With Hiv In Resource-Limited Settings, 2008. Erişim Tarihi: 15.10.2020
https://www.who.int/hiv/pub/prev_care/OMS_EPP_AFF_en.pdf
10. World Health Organization (WHO). Prevention And Treatment Of Hiv And Other Sexually Transmitted Infections Among Men Who Have Sex With Men And Transgender People. Recommendations for a public health approach, 2011. (Erişim Tarihi: 15.10.2020)
https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44619/9789241501750_eng.pdf
11. Avcıkurt A.S. Balıkesir Üniversitesi Öğrencilerinin HIV/AIDS Hakkındaki Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. Balıkesir Health Sciences Journal, 2014; 3(2): 79-86.
12. Maimati, N., Shamsuddin, K., Abdurahim, A., Tohti, N., Memet, R. (2010). Knowledge, Attitude And Practice Regarding HIV/AIDS Among University Students In Xinjiang. Global Journal of Health Science,2010; 2(2):51-60.
13. Mulu W., Abera B., Yimer M. Knowledge, Attitude And Practices On HIV/AIDS Among Students Of Bahir Dar University. Science Journal of Public Health, 2014; 2(2): 78-86.
14. Yılmaz EB, Yüksel A. Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin HIV/AIDS Hakkındaki Bilgi Düzeyleri ve Tutumları. The Journal of Social Science, 2020; 4(7):196-210.
15. Dionne B. Key Principles of Antiretroviral Pharmacology Infect Dis Clin North Am. 2019 Sep;33(3):787-805.
16. Reddy A, Bommireddy VS, Pachava S, Chandu VC, Yaddanapalli SC, Lodagala A. HIV knowledge, attitude, and practices among nursing students in Guntur city. Journal of NTR University Health Sciences, 2018;7: 162-167.
17. Gameda TT, Gandile AU, Bikamo DS. HIV/AIDS Knowledge, Attitude and Practice among Dilla University Students, Ethiopia. African Journal of Reproductive Health September 2017; 21(3):49-61.
18. Babaoğlu ÜT, Demir G, Biçer S. Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin HIV/AIDS Hakkındaki Bilgi Düzeyleri ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. Bozok Tıp Derg 2018;8(1):18-24.
19. Peate I, Suominen T, Välimäki M, Lohrmann C, Muinonen U. HIV/AIDS and Its Impact on Student Nurses. Nurse Educ Today. 2002; 22(6): 492–501

Covid-19 Salgını Sürecinde Twitter Haberciliği Üzerine Nitel Bir Araştırma**A Qualitative Research on Twitter Journalism During Covid-19 Pandemic**H. Nilay GEMLİK¹, Alev PEKTAŞ², Ali ARSLANOĞLU³**ÖZ**

Amaç: Tarih boyunca insanların birbirleriyle ve doğal çevreleriyle kurdukları ilişkiler neticesinde çeşitli hastalıklar ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi de 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan Covid-19 salgınıdır. Covid-19 birçok insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu tür önemli sağlık olayları ile ilgili bilgilerin aktarılmasında sosyal medya platformları aktif bir rol oynamıştır. Pandemi döneminde popülerliğini artıran platformlardan biri de Twitter olmuştur. Sağlıkla ilgili bilgi ve haber paylaşılan önemli bir mecra haline gelmiştir. Bu araştırma, Ocak 2020 ile Mayıs 2020 tarihleri arasında Covid-19 haberlerinin twitter ortamında nasıl aktarıldığının incelenmesi amacıyla yapılmış nitel bir çalışmadır.

Gerekçe ve Yöntem: Bu çalışmada, 5 sağlık haber sitesinin twitter hesapları incelenmiştir. Ocak 2020 ile Mayıs 2020 tarihleri arasında sağlık haber sitelerinin ilgili tüm tweetleri değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma kapsamındaki Covid-19 haberlerinin incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılarak, içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Bulgu: Ocak 2020 ile Mayıs 2020 tarihleri arasında toplam 3413 tweet tespit edilmiştir. Atılan tweetlerin %72,66'sı Covid-19 ile ilgili haberleri oluşturmaktadır. Ana konusuna göre en fazla gündem/magazin haberlerinin yer aldığı, ardından sırasıyla korunma/önlem, teşhis, tedavi, aşı/ilaç geliştirme ve normalleşme süreci ilgili haberlerin yer aldığı saptanmıştır. Tweet paylaşım şekli en fazla görsel öğelerin yer aldığı, ardından makale ile video takip etmektedir. Haber başlıkları daha çok düz cümle ile kurulurken soru cümleleri pek tercih edilmemiştir.

Sonuç: Araştırmada dikkat çeken yön, Covid-19 ile ilgili aktarılan tweetlerin daha çok magazinsel bir içerik/tarzda aktarıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Pandemi döneminde böyle önemli ve ciddi bir hastalığın magazinsel içerikle paylaşılması dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19; İnternet Haberciliği; Twitter,

ABSTRACT

Aim: Throughout history, various diseases have emerged as a result of the relationships that people have established with each other and their natural environment. One of them is the Covid-19 outbreak, which occurred on December 31, 2019 in Wuhan, China. Covid-19 has killed many people. Social media platforms have played an active role in transferring information about such important health events. Twitter was one of the platforms that increased its popularity during the Pandemic era. Health-related information and news have become an important media shared. This research is a qualitative study conducted between January 2020 and May 2020 to examine how corona virus news is transmitted on twitter.

Method: In this study, the twitter accounts of 5 health news sites were examined. All relevant tweets of health news sites were evaluated between January 2020 and May 2020. In the examination of corona virus news within the scope of the study, a document examination was carried out from qualitative research methods and content analysis technique was used.

Result: A total of 3413 tweets were detected between January 2020 and May 2020. 72.66% of the tweets are reporting on the corona virus. According to the main topic, the most agenda/magazine news,

Geliş Tarihi/Received:30.07.2020 **Kabul Tarihi/Accepted:**02.01.2021 **Çevrimiçi Yayın Tarihi/Available Online**

Date:15.02.2021

¹e-posta: ngemlik@marmara.edu.tr, ORCID:0000-0001-5319-4070

²e-posta:alevpektas1@gmail.com, ORCID:0000-0003-1323-9822

³ Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi e-posta:aliarslanoglu18@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4454-0397

Sorumlu yazar/Correspondence: Alev PEKTAŞ, alevpektas1@gmail.com,

Cite this article as: Gemlik HN, Pektaş A, Arslanoğlu A. Qualitative Research on Twitter Journalism During Covid-19 Pandemic. J Health Pro Res 2021;3(1):

followed by protection diagnosis, treatment, vaccine/drug development and normalization process respectively, was found to contain the relevant news. The way you share tweets is followed by the video with the article, with the most visual elements. While the news headlines were mostly set up in plain sentences, question sentences were not preferred.

Conclusion: The important aspect of the study was that the tweets transferred to the corona virus were mostly conveyed in a tabloid content/style. During pandemic period, it was noted that such an important and serious disease was shared with tabloid content.

Keywords: Covid-19; Internet Journalism; Twitter

Giriş

İnternet, dünyanın dört bir yanındaki bilgisayarları ve veri tabanlarını birbirine bağlayan ve sürekli büyüyen devasa bir iletişim ağıdır. İnternet, insanlara ses, video, veri ve grafik gibi pek çok bileşeni tek bir yapı içinde sunmaktadır. İnternet, farklı coğrafyalarda yaşayan insanları bir araya getiren ve birbirleriyle her türlü etkileşim imkanını sağlayan sanal bir ağıdır (1,2). Teknolojinin yaygınlaşması ile internet kullanımı geniş boyutlara ulaşmıştır. İnternetin sunduğu sonsuz bilgidir ve özelliklerden dünya üzerinde milyonlarca insan yararlanmaktadır. İnternetin getirmiş olduğu birçok avantaj yaşamın her alanında hissedilmektedir. Kısacası internet, hayatın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. İnsanlık tarihi boyunca, insanların bilme ve haberdar olma isteği üzerine pek çok açıklama ve fikir ortaya konulmuştur. Ortaya atılan görüşlerin odak noktasını ‘haber nedir?’ sorusu oluşturmaktadır. Bu soruya uygun net bir tanım halen yapılamamıştır. Haber tanımlamalarının ilk örnekleri incelendiğinde, gazetecilik mesleğine ve günlük yaşamın gerekliliklerine uygun birçok tanımlamalar yapılmıştır (3). Genel olarak haber, olay demektir. Olay ise belirli zaman ve mekân içerisinde çeşitli olguların, ortaya çıkma ve meydana gelme sürecidir. Haberin amacı ise meydana gelen olayların hedef kitlelere aktarılmasıdır (4).

İnternetin yaygınlaşması ile birlikte internet üzerinden yayın yapılan yeni bir habercilik türü ortaya çıkmıştır. İnternet temelli teknoloji aracılığıyla geleneksel gazeteciliğin yerini internet haberciliği almıştır. İnternet haberciliğinin ilk izleri 1993 yılında görülmeye başlanmıştır. Örnekler incelendiğinde, Florida Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi tarafından internet üzerinden ilk gazetecilik sitesi kurulmuştur. 1994 yılında, California merkezli bir yayın olan Palo Alto Weekly tarafından ilk ticari gazetecilik örneğine rastlanılmıştır. Medya endüstrisinin büyük aktörlerinin sürece dahil olmaları ile internet haberciliğinin örnekleri

artmıştır. Türkiye’de internet üzerinden yayın yapan kuruluş Aktüel Dergisi olmuştur. İnternet üzerinden yayın yapan ilk gazete Zaman Gazetesi olurken, içeriğini bütünüyle aktaran ise Milliyet Gazetesi olmuştur (5).

İnternetin, habercilik anlayışına sunduğu yenilik ile haber akışı geleneksel medyadan farklılaşmıştır. İnternet haberciliğinin öne çıkan önemli özellikleri ile bu fark oldukça derinleşmiştir. İnternet haberciliği sayesinde haberler hızlı bir şekilde verilebilmekte sürekli güncellenebilmektedir. Aynı zamanda haberlere ulaşılabilirlik ve saklanabilirlik imkanını sağlamaktadır. Geleneksel medya, kitlesel ulaşma olanağı sağlarken, İnternet haberciliği ise bireysel ulaşma olanağı sağlamaktadır (6,4). Bu nedenle dünyanın bir bölgesinde meydana gelen olay ve eylemlerden milyonlarca insan aynı anda haberdar olabilmektedir. İnternet haberciliği, okurlara daha aktif bir katılım sağlayabileceği, duygu ve düşüncelerini ifade edebileceği bir ortam sağlamaktadır.

Yeni medya, insanların sanal kimlikleriyle iletişim sağlayabileceği sosyal medya olgusunu ortaya çıkarmıştır (7). İnternet üzerinden, içerik üretimini ve yönetimini sağlayan, kullanımı kolay program ve uygulamalar ile kullanıcılar, zaman ve mekân sınırlamasına bağlı kalmadan duygu ve düşüncelerini paylaşma imkanını sağlamaktadır(8).

Haberciliğin değişen norm ve uygulamalarında Twitter platformunun işin içine girmesi de konunun bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Twitter kullanıcılarının artması, sosyal medyanın da gazeteciliğin bir parçası haline gelmesini sağlamıştır (9). Twitter, Jack Dorsey tarafından 2006 yılında kurulmuştur. Twitter’ı diğer sosyal medya platformlarından ayıran pek çok özellik bulunmaktadır. İlk özellik tweet özelliğidir. Tweet, 280 karakterden meydana gelmekte, duygu ve düşünce bu sınır içerisinde paylaşılmaktadır (10). İkinci önemli özelliği ise hashtag özelliğidir. Hashtag işlevi, Twitter ortamında ortak bir konu hakkında

kullanıcıları konuşmaya davet etmekte, mesajın etkinliğini artırmakta ve kullanıcıların duygu ve düşüncelerini paylaşabilmelerine imkân sağlamaktadır (11). Kullanıcıların beğendikleri gönderileri kendi takipçilerine iletmek için kullandıkları bir diğer önemli özellik ise retweet özelliğidir. Bu işlev ile gönderiler, diğer sosyal medya platformlarına göre daha etkin ve hızlı şekilde yayılmaktadır (12). Twitter, insanlar için çoklu iletişim sağlayan bir alandır. Haberler, e-mail, anlık mesaj, forum gönderileri, sosyal ağlar, kamu konuşmaları, linkler ve bilgi paylaşımının bir arada kullanılmasını mümkün kılmaktadır. İnsanlar toplumdaki eylem ve olaylardan haberdar olmak ve diğer insanlarla güçlü ilişkiler kurmak amacıyla Twitter kullanmaktadır. Kullanıcıların birbirlerinden gördükleri gönderileri paylaşarak hem o bilgilerin yayılmasını kolaylaştırmakta ve çok konuşulan olayların yer aldığı TrendingTopic listesine girmesini sağlayarak gündem yaratmasına yardımcı olmaktadır (10).

Twitter, son yıllarda sağlıkla ilgili bilgilerin paylaşıldığı önemli bir platform haline gelmiştir. Twitter'ı hem bireyler hem sağlık kurumları hem de sağlık profesyonelleri kullanmaktadır. Bireyler ciddi sağlık sorunlarında ve salgın gibi acil durumlarla mücadele ile karşılaştıklarında çevrimiçi arama kaynağı olarak güvenilir sosyal medya platformlarını tercih etmektedir. Twitter ortamında haber sunma amacıyla kurulan pek çok sayfa, sağlık konularında bilgilendirme yaparak, sağlık iletişimi yönünden önemli bir hizmet sağlar (13). Pandemi, dünyada birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel isimdir (14). İnsanlık tarihinde, toplu ölümler ve sağlık sorunları oluşturmuş sayısız denilecek kadar çok pandemi yaşanmıştır (15).

Çin, 31 Aralık 2019 tarihinde, sebebi o an için bilinmeyen zatürre vakaları bildirmiştir. Bu durum Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmıştır. 5 Ocak 2020 tarihinde, daha önce insanlarda tanımlanmamış yeni tip Covid-19 tespit edilmiştir. Başlangıçta 2019-nCoV olarak ifade edilmiş daha sonra Covid-19 olarak nitelendirilmiştir. Çin'de ortaya çıktıktan sonra, kısa bir süre içerisinde tüm dünyaya yayılmıştır. 12 Mart 2020 yılında Dünya Sağlık Örgütü acil durum ilan etti (16,17).

Covid-19' un ana bulaş yolları, hasta kişilerin hapsirme veya öksürmesiyle ortaya saçılan damlacıkların diğer bireylerin, ağız, burun ve gözlerine temasıyla veya damlacıkların

yer aldığı yüzeylere dokunduktan sonra ellerin ağız, burun ve gözlere temas ettirmesiyle gerçekleşmektedir. Covid-19'un karantina süresi 10 gün olup belirtiler ise 4-5 gün içerisinde göstermektedir. En sık bildirilen semptomlar, ateş, kuru öksürük ve yorgunluk olurken, burun tıkanıklığı, rinore, boğaz ağrısı ve kas ağrısı nispeten daha azdır. Solunum semptomlarından önce bazen çarpıntı, ishal veya baş ağrısı görülebilmektedir. Bazı hastalarda başlangıçta ateş belirtisi olmayabilir. Covid-19, ağır pnömoni, böbrek yetmezliği veya çoklu organ yetmezliği ile ölüme kadar varabilen ciddi bir hastalıktır (18). DSÖ'nün SARS-CoV-2 için acil durum ilan ettiği tarihten sonra korunma önlemlerini geliştirmiştir. Ana korunma yöntemleri el yıkama veya alkol bazlı el antiseptikleri kullanılarak ellerin ovulması, damlacık temasının önlenmesi için sosyal mesafenin korunması, hasta kişilerin maske takarak sağlık kurum/kuruluşlarına başvurmaması, yurt dışına zorunlu olmadıkça çıkılmaması ve yurt dışından dönüşlerde 14 günlük karantina süresine mutlaka uyulması gerektiği belirtilmiştir (19).

Gereç Ve Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Türü

Bu çalışmada, Ocak 2020 ve Mayıs 2020 tarihleri arasındaki beş aylık dönemde sağlık ile ilgili bilgi ve haber paylaşımı yapan 5 haber sitesinin twitter hesapları incelenmiştir. Beş haber sitesinin twitter hesapları üzerinden yaptıkları Covid-19 ile ilgili tweetlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Twitter hesabı olduğu tespit edilen sağlık haber sitelerinin ilgili tarih aralığını kapsayan tüm tweetleri değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada örneklem seçilirken, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Sağlık ile ilgili bilgi ve haber paylaşımı yapan sitelerin, twitter hesabı olduğu web sitesi araştırmaları üzerinden 10.03.2020 tarihinde saptanmıştır. Sağlık haber siteleri seçilirken, Twitter adı, profil resmi, Twitter'a giriş tarihi, takipçi sayısı, takip edilen sayısı gibi kategoriler sorgulanmıştır. Bu veriler kapsamında araştırmanın örnekleme seçilmiştir. Ocak 2020 ve Mayıs 2020 tarihleri arasında Medimagazin, Doktorlar Sitesi, Medikal Akademi, Medical News, Medical News Today olmak üzere 5 haber sitesinin twitter hesabı incelenmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma Ocak 2020 ve Mayıs 2020 tarih aralığındaki verilere dayanarak gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda farklı zaman ve periyotlarda alınacak verilerle analiz edilmesi durumunda sonuçların değişiklik göstermesi de araştırmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Güvenirliği ve Geçerliliği

Nitel bir araştırmada geçerliliğin sağlanmasında, elde edilen verilerin detaylı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçları nasıl elde ettiğini açıklaması önemli ölçütlerden biridir (20). Bu sebeple araştırmada toplanan bulgular, ayrıntılı bir şekilde rapor edilmiş ve daha sonra tartışılmıştır. Sonuçların güvenirliliğini sağlamak için ise farklı kodlayıcıların aynı metni aynı şekilde kodlamaları gerekmektedir. Bu araştırma üç araştırmacı tarafından birlikte gerçekleştirilmiştir. İlk olarak tweetlerin hangi yönlerden içerik analizine tabi tutulacağına ilişkin kriterler belirlenerek kategoriler oluşturulmuştur. Gerek temaların, gerek kategorilerin belirlenmesinde, her bir araştırmacı tarafından ayrı ayrı olarak oluşturulmuştur. Seçilen kategoriler karşılaştırılmış ve benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Anlaşmazlığa düşülen durumlarda fikir birliği sağlanmış olup sorunlar çözümlenmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Analizi

Veri toplama yöntemi olarak, doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılmak istenen konuyla ilgili bilgiler içeren yazılı veya diğer türdeki tüm materyallerin analizlerini yapmaya yarayan bir veri toplama tekniğidir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmamızı sağlayan nitel veri analiz tekniğidir. İçerik analizi dört aşamada gerçekleştirilmiştir. 1. Verilerin kodlanması, 2. Kodlanan verilerin temalarının belirlenmesi, 3. Kodların ve temaların düzenlenmesi, 4. Bulguların tanımlanması ve yorumlanması (21). Araştırmanın analizinde elde edilen tüm veriler Excel 2013 üzerinden kayıt altına alınıp, içerik analizi ile gerekli tablolama işlemleri yapılmıştır. Ocak 2020 ve Mayıs 2020 tarihleri arasında kategorize edilen tweet içerikleri, analiz edilerek araştırma verileri hazırlanmıştır. Belirlenen tarih aralığında 3413 tweet atılmıştır. Twitter sağlık haber sitelerinde aylara göre atılan

toplam tweet sayısı Tablo 1’de gösterilmiştir. Ocak 2020- Mayıs 2020 tarih aralığında Covid-19 haberleri ile ilgili atılan tweet ile Covid-19 dışındaki haberler ile ilgili aktarılan tweet sayıları da Tablo 1’de verilmiştir. En fazla Nisan ayında Covid-19 ile ilgili tweet atılırken en az tweetin atıldığı ay ise Ocak olmaktadır.

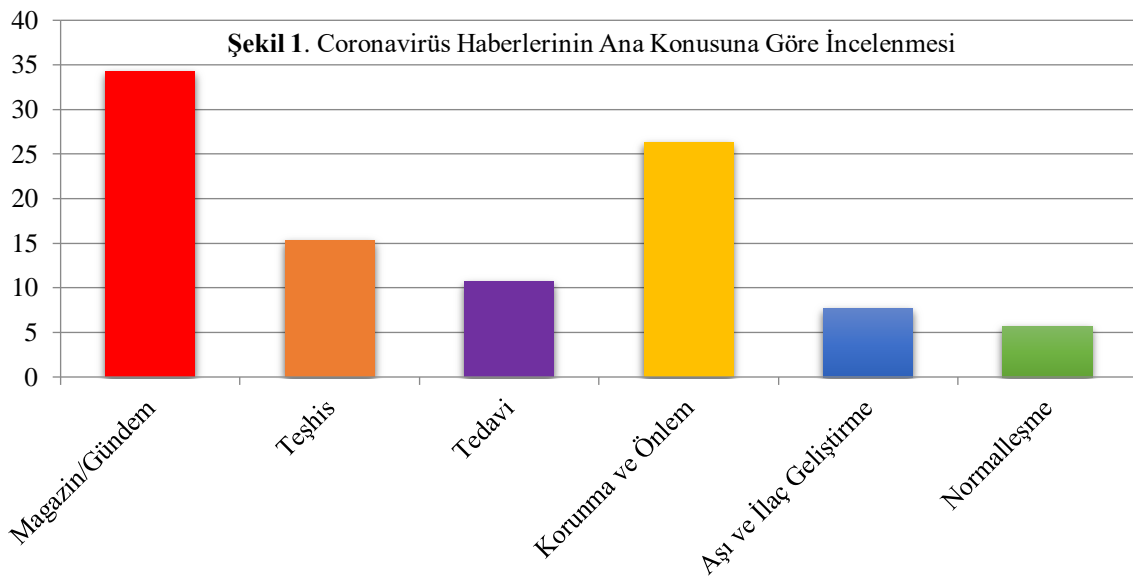
Bulgular

Araştırma kapsamında 2480 tane Covid-19 ile ilgili tweet haberleri incelenmiştir. Covid-19 haberlerinin içeriği 6 kategori etrafında toplanmıştır. Beş sağlık haber sitesinin ana konulara göre dağılımı Şekil 1’de gösterilmiştir. Haberin içeriğini en çok %34,23’lük pay ile magazin/gündem ile ilgili tweetler aktarılmıştır. En az ise %5,29’luk pay ile Normalleşme süreciyle ilgili haberlerin aktarıldığı tespit edilmiştir. Sağlık haber sitelerinin aylara göre ana konuların paylaşım sayıları Tablo 2’de verilmiştir Beş sağlık haber sitesinin paylaşmış olduğu haber içerikleri Tablo 3’te verilmiştir.

Araştırmada analiz edilen sağlık haber sitelerinin Covid-19 ile ilgili tweet paylaşım yöntemleri ve cümle yapıları Tablo 4’de verilmiştir. En fazla görsel öge içeren tweet şeklinde paylaşıldığı tespit edilmiştir. Haber başlıkları ise %89’luk bir pay ile en fazla düz cümle şeklinde kurulurken, %11’lik bir pay ile en az soru cümlesi şeklinde hazırlanmıştır. Haber başlıkların, soru cümlesi olarak kurulması daha çok dikkat çekme amacını taşımaktadır. Sorular, Covid-19 ile ilgili bir konuda uzman/doktora ya da yakınlarına sordukları sorulara benzer şekilde kurulmuştur. Birey ve toplumların Covid-19 ile ilgili bir konuyu merak ettiklerini varsayarak soru şeklinde tasarlanmış; haberin devamını da bu sorulara detaylı bir şekilde cevap verilmiştir.

Tablo 1. Covid19 hastalarında telerehabilitasyon egzersiz programının etkinliği performans testleri ile değerlendirilebilir mi? Pilot Çalışma

		Atılan Tweet Sayısı	Yüzde (%)	Covid-19 ile ilgili atılan tweet (n)	Yüzde (%)
Aylar	Ocak	418	12,25	81	3,27
	Şubat	382	11,19	172	6,94
	Mart	818	23,97	688	27,74
	Nisan	1182	34,63	967	38,99
	Mayıs	613	17,96	572	23,06
Konu	Covid-19 Haberleri	2480	72,66		
	Diğer Sağlık Haberleri	933	27,34		

Tablo 2. Covid-19 Haberlerinin İçeriğine Göre Aylık Dağılımı

Aylar	Magazin / Gündem	Teşhis	Tedavi	Korunma / Önlem	Aşı /İlaç Geliştirme	Normalleşme Süreci
Ocak	44	18	0	17	2	0
Şubat	74	49	6	36	7	0
Mart	241	137	39	238	32	2
Nisan	313	119	148	254	79	52
Mayıs	177	58	73	108	70	87
Yüzde (%)	34,23	15,36	10,73	26,33	7,66	5,69

Tablo 3. Covid-19 İle İlgili Haber İçerikleri

MAGAZİN GÜNDEM	Gizemli hastalık, Çin Wuhan şehrinde ortaya çıktı. Gizemli hastalıktan ölenlerin sayısı 4'e ulaştı
	Dünya kendisini karantinaya alınca, şehirlerin yeni sakinleri hayvanlar oldu. Londra'nın ıssız metrolarında farelerin kavgası...
	Adana'da Covid-19 hastası olduğundan şüphelenilen bir kişi, "Bende korona varsa size de bulaşsın" diyerek güvenlik görevlilerinin yüzüne öksürdü.
	107 yaşındaki Hollandalı bir kişi dünyada Covid-19'u yenen en yaşlı hasta oldu
	Bir yaşlı vatandaşa daha saygısızlık yapıldı. Yaşlı adamı zorla durdurup maske takıp kafasına kolonya döktüler.
	Covid-19 ölüm oranı %7 ile en yüksek ülke İtalya oldu. İtalya'da vaka ve ölüm oranı rekor seviyeye ulaştı.
	Ekvator'da Covid-19: Ülkenin en büyük kentinde tabutlar bitti. Cesetler sokaklara bırakıldı.
	Türkiye'de 31 kentte sokağa çıkma yasağının, uygulanmaya başlamasından kısa süre önce ilan edilmesi nedeniyle evlerindeki ihtiyaçları almak isteyen çok sayıda kişi marketlere akın etti.
	Birçok ülke, Covid-19 salgını ile mücadele eden Doktor ve Hemşirelere balkonlarından alkışlar ile destek verdi.
TEŞHİS	Gerekli tüm önlemleri alan Güney Kore'de, kilise üyelerinin virüsün yayılmasını engelleyeceğini düşünerek tuzlu su spreyi (aynı şişeden) kullanmaları sonucu, en az 40 yeni kişide Covid-19 teşhis edildi.
	Covid-19 ile dalga geçen profesyonel basketbolcuda koronavirüs teşhis edildi.
	Çin'de Covid-19 teşhisi konulan en genç hasta 1 aylık, en yaşlısı ise 90 yaşında.
KORUNMA/ ÖNLEM	Maske kullanmak sizi ve sevdiklerinizi Covid-19 korur mu?
	Bugün el yıkamanın önemi bir kez daha anlaşıldı ancak ilk gündeme getiren böyle suçlanmıştı
	Covid-19'dan korunmak için yoğurda arap sabunu katan yurttaş zehirlendi: "İçimi temizler, bağışıklık sistemimi güçlendirir diye düşündüm" dedi.
	Buruna saç kurutma makinesi tutmanın, başlangıç aşamasındaki virüsü öldürerek, kuru öksürüğü ve nefes darlığını yenmede etkili yöntem olduğu' efsanesi gerçeği yansıtmıyor, uzmanlar uyardı.
	Covid-19'dan korunmak için en çok kullanılan ürünlerden biri olan kolonyaya yoğun ilgi duyuldu. Kolonyacılar da Covid-19 kuyruğu sokaklara taşı
	Alkol Covid-19'a iyi gelir dediler: Sahte içkiden 27 kişi hayatını kaybetti.
	Apartmandaki Covid-19 temizliği, 18 yıllık cinayeti ortaya çıkardı
	Bilim Kurulu açıkladı: Sebze meyvelerinizi gümüş suyuyla yıkayın' gibi söylemler kesinlikle yanlıştır. Antibakteriyel bile olsa sebze ve meyvelerde bu tür katkı maddeleriyle yıkama uygulamasının bize ne zarar vereceğini bilemeyiz.
	İzlandalı ormancılardan sosyal mesafe önerisi: "İnsanlara sarılmadığımız bu günlerde ağaçlara sarılın".

	Japonya'daki bir üniversitede öğrencilerin yerine robotların katıldığı bir mezuniyet töreni düzenlendi.
	Fransız doktor koruyucu malzeme yetersizliğini çıplak poz vererek protesto etti.
	İngiltere'de günde 13 saat yoğun bakımda hastalarla ilgilenen sağlık çalışanları kendilerini korumak için çöp torbaları, plastik önlükler ve ödünç aldıkları kayak gözlükleri gibi malzemeler uydurmaya çalışıyor.
TEDAVİ	Türkiye'de ilk plazma tedavisi uygulanan Covid-19 hastası iyileşti.
	ABD Başkanı, Covid-19 tedavisi için vücuda dezenfektan enjekte etmeyi önerdi
	Hindistan'da bir milletvekili yaptığı açıklamada, inek idrarının Covid-19 tedavisinde kullanılabileceğini ileri sürdü.
	İsrail'de plasentadan alınan kök hücre tedavisinin uygulandığı tüm hastalar iyileşti.
AŞI/İLAÇ GELİŞTİRME	Oxford Üniversitesi, insanlar üzerinde Covid-19 aşısı denemelerine başladı.
	Covid-19 aşısının denendiği ilk kişi konuştu: Aşı yapıldıktan sonra ilk gün ateşinin bir miktar yükselmesi ve ikinci gün kolunda meydana gelen ağrı dışında hiçbir şikâyet yaşamadığının altını çizdi.
	Amerika'daki Türk doktor ekibi, gen susturma yöntemiyle Covid-19'a karşı ilaç üretecek
	ABD Başkanının, Covid-19 aşısı ekibinin başına seçtiği doktora yoğun ilgi duyuldu.
NORMALLEŞME SÜRECİ	Covid-19'un ortaya çıktığı Wuhan şehrinde okullar açılmaya başlıyor
	Türkiye'de Covid-19 ile mücadelede yeni aşamaya geçildi. Türkiye'de Covid-19 tedbirleri gevşetiliyor.
	Normalleşme adımları: Tren seferleri yeniden başladı

Tablo 4. Covid-19 ile ilgili Tweet Paylaşım Yöntemleri ve Kurulan Cümle Yapıları

		%
Covid-19 Haber Başlıklarının Cümle Yapısı	Düz Cümle	89,19
	Soru Cümle	10,81
		n
Haber Sitelerinin Twitter Ortamında Kullandıkları Hashtag Sayısı	#Coronavirüs	513
	#Covid19	462
	#Virüs	165
	#Sarscov2	105
	#Coronatürkiye	72
	#Wuhan	36
	#Çin	20

Tartışma Ve Sonuç

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve enformasyon çağının tüm hızıyla kendini göstermesi ile birlikte yeni uygulamalar ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde internet yapılanmasındaki bu uygulamalara katılım ve erişim oldukça artmıştır. Diğer alanlarda olduğu

gibi internet haberciliğinde de bu kolaylık hissedilmiştir. Geleneksel gazetelerin yerini internet haberciliğinin alması ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır (22).

Gazetecilik açısından fark yaratan araçlardan biri de Twitter olmuştur. İletişim ve

etkileşim düzeyinin çok yüksek olduğu ve mesaj içeriğinin kullanıcı tarafından belirlendiği Twitter, son yıllarda toplumsal olaylarda hızla büyüyen ve büyük kitlelere ulaşım etkisiyle hem çevrimiçi hem de sosyal iletişim kanalı haline gelmiştir. Twitter, sağlık ile ilgili haber ve bilgi paylaşımı yapan siteler için çeşitli avantajlar sağlamıştır. Özellikle bilgi ve haber bağlantılarını yayma, araştırma ve etkileşimleri harekete geçirme gibi olanaklar sunmuştur (23). 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, Twitter ortamında aylarca gündemden düşmeyen bir konu haline gelmiştir. Covid-19 salgını, bir sağlık krizi olarak neredeyse tüm dünyayı olumsuz etkilemiştir. Covid-19, ciddi bir halk sağlığı tehdidi olduğu için, sağlık haber siteleri ve kurumlar bu konuyla alakalı çeşitli uygulamalar ve paylaşımlar yapmışlardır (24).

Bu çalışma Twitter ortamında Covid-19 haberlerinin nasıl sunulduğunun belirlenmesi ve haber içeriklerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Ocak-2020 ile Mayıs-2020 tarihleri arasında Twitter hesabı bulunan beş sağlık haber sitesindeki Covid-19 haberleri içerik analiziyle incelenmiştir. Haber aratılırken sitelerin tüm arşivleri incelenmiştir. Toplam 3413 tweet tespit edilmiştir. Bu haberlerin %27,34'ü (n=933) Covid-19 dışındaki sağlık haberleri ile ilgili tweetler oluşturmuştur. Haberlerin %72,66'sı (n=2480) ise Covid-19 haberleri ile ilgili tweetleri oluşturmuştur.

Yapılan içerik analizi yöntemiyle Covid-19 haberlerinin ana konusuna göre 6 kategori belirlenmiştir. Haber içerikleri incelendiğinde, yüksek oranda haber sitesinin Covid-19 içeriğini daha çok gündem/magazinsel şekilde yazdığı sonucuna ulaşılmıştır. Gündem/magazinsel konu başlıklı haber kategorisinin ardından en fazla korunma ve önlem konu başlıklı haber kategorisi olduğu saptanmıştır. Gündem/magazinsel kategorisinin ağırlıklı olarak paylaşılmasında, insanların salgına karşı hazır olmaması, hastalığın ciddiye alınmaması ve alınacak tedbirlerde geç kalınması neticesinde ortaya çıkan karmaşa ve olaylar haber paylaşım sayısını artırmıştır. Gündem/magazinsel içerikli haber paylaşım sayısı en az Ocak ayında paylaşılırken, en fazla Nisan ayında paylaşılmıştır. Teşhis konu başlıklı haberler incelendiğinde, bu kategoride Covid-19 salgınıyla mücadele eden sağlık çalışanlarının aynı zamanda siyaset, sanat ve spor alanındaki tanınmış kişilerin testinin pozitif çıkması ve bunu sosyal medya ortamları aracılığıyla

duyurmaları haber sayısını artırmıştır. Teşhis konu başlıklı haberlerin en az Ocak ayında paylaşılırken, en fazla Mart ayında paylaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tedavi konu başlıklı haberler incelendiğinde ise Covid-19 hastalığının kesin ve onaylanmış bir tedavisinin olmaması nedeniyle çeşitli ülkeler farklı tedavi yollarını izlemeleri doğrultusunda haber paylaşım sayısının arttığı saptanmıştır. Tedavi konu başlıklı haberler en az Ocak ayında paylaşılırken en fazla Nisan ayında paylaşıldığı saptanmıştır. Korunma ve önlem konu başlıklı haberler incelendiğinde salgının hızını yavaşlatmak adına ülkeler insan hareketliliğini azaltma yollarına başvurmuştur. Maske kullanma, zorunlu karantina, sokağa çıkma yasağı gibi önlemler ile ilk defa karşılaşan toplum ve buna bağlı olarak yaşanan olaylar neticesinde haber sayısı artırmıştır. Korunma ve önlem konu başlıklı haberler en az Ocak ayında paylaşılırken en fazla Nisan ayında paylaşılmıştır. Aşı/ilaç geliştirme konu başlıklı haberlerin içeriği incelendiğinde Covid-19 hastalığının bulaşma hızının yüksek olması, hemen her yaş grubunda öldürücü etkiye sahip olması nedeniyle birçok ülke ilaç ve aşı geliştirme çalışmalarına yönelmeleri haber paylaşım sayılarını artırmıştır. Aşı/ilaç geliştirme konu başlıklı haberler en az Ocak ayında paylaşılırken en fazla Nisan ayında paylaşıldığı saptanmıştır. Normalleşme süreci konu başlıklı haberler incelendiğinde, vaka ve ölüm oranlarının azalması ile birlikte ülkeler normalleşme adımlarını hızlandırma ve bazı tedbir uygulamalarının kaldırılması ile Covid-19 içerikli haber paylaşım sayılarının azaldığı saptanmıştır. Ocak ve Şubat aylarında normalleşme konu başlıklı haberler ile ilgili paylaşım yapılmadığı tespit edilmiştir. Normalleşme konu başlıklı haberlerin en fazla Nisan ayında paylaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Covid-19 haberlerinin büyük bir kısmı görsel öge şeklinde tweet atılırken, makale ve video içerikli haber sayısının azlığı dikkat çekmiştir. Haber başlıkları incelendiğinde daha çok düz cümle ile kurulurken, soru cümle ile kurulan tweetlerin azlığı dikkat çekmiştir. Soru cümle şeklinde atılan tweetler daha çok bir uzmana ya da yakınına soru sorar şeklinde hazırlanmıştır. Soruların devamında haberin detaylı bir şekilde anlatıldığı makale şeklinde tweet paylaşılmıştır. İncelenen beş haber sitesinin, beş aylık dönemde en çok #Coronavirus ve #Covid-19 hastaları kullandıkları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, sağlık haber sitelerinin Ocak ve Mayıs ayları arasında en çok paylaşım yaptığı konu Covid-19 hastalığı olmuştur. Bireyler Covid-19 ile ilgili meydana gelen olay ve gelişmeleri yakından takip etmek adına internet ve sosyal medyayı kullanmıştır. Salgın döneminde internet ve sosyal medya kullanımı oldukça artmıştır. İnternet kullanımının artması, virüsün tüm ülkede görünmesi ve çeşitli olay ve gelişmelerin yaşanması ile birlikte Ocak-Mayıs ayında çeşitli bilgi ve haber paylaşım sayısı oldukça fazladır. Covid-19 hastalığı, birçok ciddi sorunlara ve ölümlere sebep olması ile birlikte haber olarak twitter gibi önemli sosyal medya platformlarında büyük bir yer edinmiştir. Twitter pandemi döneminde popülerliğini ve işlevselliğini oldukça artırmıştır. Covid-19 hastalığı ile ilgili haberler en az Ocak ayında tweet atılırken en fazla Nisan ayında tweet atılmıştır. İncelenen beş sağlık haber sitesinin paylaştıkları haberlerin içeriğini daha çok magazin/gündem oluşturmaktadır. Atılan tweet ve haber içeriğinin magazinsel tarzda yazılması ve ağırlık verilmesi dikkat çekmiştir. Bireyler, Covid-19 gibi nadir görülen sağlık olaylarını daha ilginç bulabileceğinden bu haberlerin aktarılmasında çok dikkat edilmesi gerekmektedir. Çeşitli hastalıklara ve ölümlere sebep olan Covid-19, ciddi bir hastalık olma özelliğini hala devam ettirmektedir. Bu doğrultuda bu hastalık ile ilgili olay ve gelişmeler hakkında tweet ve haber paylaşılırken açık, net, anlaşılır ve ciddi bir dil kullanılması, inandırıcı olması ve haber değerinin yüksek olması gerekmektedir. Bu dönemde, sağlık haber siteleri, bireylerin Covid-19 ile ilgili doğru bilgi ve haberlere ulaşmalarına yardımcı olmalıdır. Bu tür hastalığın sonuçlarının olumsuz olması sebebiyle bilgi ve haber paylaşımında özen gösterilmesi son derece önemli olmaktadır. Ayrıca Covid-19 ve diğer sağlık haberlerinin detaylı ve doğru bir şekilde anlatıldığı makale şeklinde tweet paylaşımlarına da ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

1. Kamçılı E. Yeni İletişim Teknolojilerinin Halkla İlişkiler ve Tanıtım Alanında İşlevselliği Üzerine Bir Çalışma: İstanbulrestaurants Web Sitesi İncelemesi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 2009.

2. Ersoy Y. Etkinliklerin Duyurulmasında Web Sitesi Kullanımı. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 2016.
3. Tokgöz O. Temel Gazetecilik, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi; 1981.
4. Büyükaşar M. Haber ve Doğruluk İlişkisi: “Yalan Haber” ve Haber Doğrulama Pratikleri. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Tezi. 2019.
5. Uzunyol Zİ. Sosyal Medya ve Değişen Gazetecilik: Haber Kaynağı Ve Haber Mecrası Olarak Twitter. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 2013.
6. Çakır H. Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2007; 1(22), 123-149.
7. Kozan B. Küreselleşme Bağlamında Türkiye’deki Yeni Medya Uygulamaları. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 2019
8. Delal Ö. Sosyal Medyanın Geleneksel Medyada Temsil Pratikleri: Arap Baharı ve Gezi Parkı Olayları Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Gazetecilik Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 2018.
9. Kuyucu M. Çevresel Haber Ortamı Olarak Twitter ve Twitter Gazeteciliği. Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 2014; 2(3), 159-189.
10. Yeniçıkı NT. Sosyal Medya Kullanım Motivasyonları: Facebook ve Twitter Kullanıcıları Üzerine Kullanımlar ve Doyumlar Araştırması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı Doktora Tezi. 2016.
11. Sütçü CS, Aytekin Ç. Sosyal Medyada Twitter Konuşma Diline İlişkin Bir Araştırma: Ortak Hashtag Kullanımı ile Kullanıcı Profili Arasındaki İlişki. 2nd International Symposium on Language and Communication: Exploring

- novelties (ISLC) ; 17-19 Haziran 2013. İzmir.
12. Şhajıdan A. Twitter'in Halkla İlişkiler Amaçlı Kullanımı: Türkiye'deki Markalar Üzerine Bir Araştırma. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 2017.
 13. Şenol Y ve Avcı K. Sağlık Alanında Kamu Kurumlarının Sosyal Medya Kullanımına Bir Örnek: Sağlık Bakanlığı 2017 Yılı Twitter Hesabının İncelenmesi. Kocatepe Tıp Dergisi 2019; 20, 52-57.
 14. İbiş S. COVID-19 Salgınının Seyahat Acentaları Üzerine Etkisi. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi 2020; 3(1), 85-88.
 15. Aslan R. Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve COVID-19, Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi 2020; 8(85), 36-41.
 16. Budak F, Korkmaz Ş. COVID-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi 2020; (1), 62-79.
 17. İşsever H, İşsever T, Öztan G. COVID-19 Epidemiyolojisi. Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi 2020; 3(1), 1-13.
 18. Meşe S, Ağaçfıdan A. Coronavirus: Genel Özellikler ve Güncel Yaklaşım. Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi 2020; 3(1), 14-23.
 19. Akgül Ö. SARS-CoV-2/COVID-19 Pandemisi. Tıp Fakültesi Klinikleri Dergisi 2020; 3(1), 1-4.
 20. Doğan H, Tok TN. Türkiye'de Eğitim Bilimleri Alanında Yayımlanan Makalelerin İncelenmesi: Eğitim ve Bilim Dergisi Örneği. Curr Res Educ 2018; 4(2),94-100
 21. Sıgır Ü. Nitel Araştırma Yöntemleri. İstanbul; Asya Basım Yayın San. Tic. Ltd; 2018
 22. Serrano VE. Spor Gazetelerinin Twitter Kullanımları Üzerine Bir Çalışma: Türkiye-Ekvador Karşılaştırması. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 2017.
 23. Bulu Birke Ş. Türkiye'deki Üç Özel Sağlık Grubunun Twitter Hesabı İçerik Analizi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 2019.
 24. Afacan E, Avcı N. Koronavirüs (Covid-19) Örneği Üzerinden Salgın Hastalıklara Sosyolojik Bir Bakış. Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 2020; 7(5), 1-14.

Türkiye’de Refleksoloji Uygulaması ile İlgili Yapılan Hemşirelik Tezlerinin İncelenmesi: Sistematiik Derleme

Investigation of Nursing Thesis Related with Reflexology Practice in Turkey: A Systematic Review

Zeliha BÜYÜKBAYRAM,¹ Derya BIÇAK AYIK²

ÖZ

Amaç: Bu çalışma, Türkiye’de hemşirelik alanında refleksoloji uygulaması ile ilgili yapılan lisansüstü tez çalışmalarını incelemek amacıyla yapıldı.

Gereç ve yöntemler: Sistematiik derleme tipinde olan bu çalışmada, 2000-2019 yılları arasında hemşirelik alanında refleksoloji uygulamasının etkinliğini değerlendiren lisansüstü tez çalışmaları incelendi. Çalışmada lisansüstü tezlere ulaşmak için Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanına “refleksoloji”, “refleksoterapi” ve “reflexology” anahtar kelimeleri ile tarama yapıldı. Tarama sonunda 2008-2019 yılları arasında refleksoloji uygulaması ile ilgili 44 teze ulaşıldı ancak 3 tez hemşirelik alanı dışında yapıldığı için çalışma 40 tezin verileri kullanılarak gerçekleştirildi. Tezler yüksek lisans ve doktora tezleri olarak ayrıldıktan sonra kronolojik sıralama yapılarak incelendi. Verilerin analizi için SPSS 22 versiyonu kullanılarak sayısal değerlendirmeler yapıldı.

Bulgular: Türkiye’de refleksoloji uygulamasının etkinliğini değerlendiren ilk hemşirelik tezinin 2008 yılında yapıldığı saptandı. Araştırma kriterlerine uyan tezlerden 13’ünün yüksek lisans, 27’sinin ise doktora tezi olduğu ve 36’sının randomize kontrollü deneysel çalışma olduğu, 4’ünün ise yarı-deneysel çalışma olduğu saptandı. Çalışma kapsamına alınan tezlerin hemşirelik programlarına göre dağılımı incelendiğinde; %27.5’inin iç hastalıkları, %25’inin doğum ve kadın hastalıkları hemşireliği, %22.5’inin hemşirelik anabilim dalı, %10’nun çocuk sağlığı ve hastalıkları, %7.5’inin hemşirelik esasları ve %2.5’inin cerrahi hastalıkları, halk sağlığı ve psikiyatri hemşireliği alanında yapıldığı bulundu.

Sonuç: Çalışma kapsamına alınan tezlerin çoğunluğunda refleksoloji uygulamasının kullanım amacına göre etkili olduğu sonuca ulaşılmıştır. Son zamanlarda Türkiye’de refleksoloji uygulaması ile ilgili yapılan çalışma sayısında artış olmasına rağmen uygulamanın etkinliğini kesinleştirmek için büyük örneklem grupları ile daha fazla çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik, Refleksoloji, Tezler

ABSTRACT

Aim: This study was carried out in order to examine the postgraduate thesis studies on reflexology practice in the field of Nursing in Turkey.

Method: In this systematic review study, postgraduate thesis studies evaluating the effectiveness of reflexology practice in nursing between 2000-2019 were examined. In order to reach the postgraduate theses in the study, the National Thesis Center Database was searched with the keywords "reflexology" and "reflexology". At the end of the screening, 44 theses on reflexology application were reached between 2008 and 2019, but since 3 theses were conducted outside the field of nursing, the study was carried out using the data of 40 theses. After the theses were separated as master and doctoral theses, they were analyzed in chronological order. For the analysis of the data, numerical evaluations were made using the SPSS 22 version.

Results: It was found that the first nursing thesis evaluating the effectiveness of reflexology practice in Turkey was made in 2008. It was determined that 13 theses were master theses, 27 theses were doctoral

Geliş Tarihi/Received:17-09-2020 Kabul Tarihi/Accepted:10-11-2020 Çevrimiçi Yayın Tarihi/Availiable Online Date:15-02-2021

Siirt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Siirt, ORCID: 0000-0001-9152-6662, mail: zeliha_bbayram@hotmail.com

Siirt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Siirt, ORCID: 0000-0003-2366-227X, mail: deryaabck@gmail.com

Sorumlu yazar/Correspondence: Dr. Öğr. Üyesi Zeliha BÜYÜKBAYRAM, zeliha_bbayram@hotmail.com

Cite this article as: Bayram Z, Bıçak Ayık D. Investigation of nursing thesis related with reflexology practice in Turkey. J Health Pro Res 2021;3(1):25-37

theses, 36 theses were randomized controlled experimental studies, and 4 theses were semi-experimental studies. When the distribution of theses included in the study according to nursing programs is examined; 27.5% of internal diseases, 25% of obstetrics and gynecology nursing, 22.5% of nursing department, 10% of pediatric health and diseases, 7.5% of nursing principles and 2.5% of surgical diseases, public health and in the field of psychiatric nursing.

Conclusion: In the majority of the theses included in the study, it was concluded that reflexology application was effective according to the purpose of use. Although the recently increased number of studies related to reflexology treatments in Turkey, more studies are needed with larger sample group to be made to ensure the effectiveness of the application.

Keywords: Nursing, Reflexology, Theses

Giriş

Refleksoloji, el ve ayakların belirli noktalarına yapılan basınç işlemi olup vücudun belirli bölümleriyle ilişkili bir sensör görevi görmektedir (1). Refleksoloji, tamamlayıcı ve alternatif tıbbın bir çeşidi olarak kabul edilmektedir ve refleksologlar vücuttaki her organın avuç içinde, kulaklarda ve ayakların altında karşılık gelen bir yere sahip olduğunu iddia etmektedirler (2,3). Refleksoloji, masajı andıran bir uygulamadır, ancak vücudun iç organlarıyla ilişkili uyarıcı noktaların (genellikle avuç içi ve ayakların altında) bilimi olarak tanımlanmaktadır ve tarihi, antik Çin'de M. Ö.2000 yılına kadar uzanmaktadır (3,4).

Refleksoloji, ağrı veya rahatsızlığın hissedildiği belirli vücut parçaları, sistemler ve organlarla ilişki refleks noktalarına spesifik basınç tekniklerinin uygulanması ile ilgili sınırların ve kan dolaşımının uyarılmasına yol açan bir yöntemdir (5).

Refleksolojinin etki mekanizması tam olarak bilinmemekle birlikte bu konuda farklı teoriler ortaya atılmıştır. Bu teoriler, kapı kontrol teorisi, nöral dürtü teorisi, sempatik-parasempatik teori, sinir reseptörlerini algılama teorisi, laktik asit teorisi ve endorfin teorisidir. Buna göre, refleksolojinin, inaktif kısımları uyararak veya vücudun aşırı aktif kısımlarını baskılayarak vücudun dengesini korumada etkili olduğu belirtilmektedir (5). Tüm bu teorilere göre refleksolojinin etki mekanizması şöyledir; refleks noktalarına yapılan uygulamalar sonucu bir bölgede bloke olan, ağırlaşan veya artış gösteren enerji, denge durumuna gelmekte, kan akımı ve lenf sirkülasyonunda artış sağlanmakta, vücuttaki toksinlerin atılımı kolaylaşarak organ fonksiyonları normale gelmekte ve gelen algısal mesajlar, omuriliğe bağlanan nöronlar aracılığıyla kaslar üzerinde doğrudan etki oluşturmaktadır (6,7).

Refleksoloji müdahalelerinin olumlu sonuçlarının, vücutta iyileştirici etkilere neden olan enerji akışındaki bir artışla ilişkili olduğuna inanılmaktadır (5,8–10). Bu bağlamda refleks noktalarının uyarılması ile periferik ve merkezi sinir sistemi uyarılmaktadır. Sinir sistemi bu mesajları visceral organlara ve salgı bezlerine iletir. Sonuç olarak, enerji serbest kalır ve vücutta dolaşır (5). Artan kan akışı ve nöral stimülasyon sonucu kişide fizyolojik değişiklikler meydana gelerek gevşeme sağlanmaktadır (11).

Birçok çalışmada refleksolojinin anksiyete, stres, gerginlik, depresyon, ağrı, yorgunluk, bulantı kusma ve nöropatiyi azaltmada etkili olduğu, hastalarının kan dolaşımını arttırdığı, uyku kalitesini ve yaşam kalitesini iyileştirdiği bildirilmiştir (1,2,5,7,12–16). Faydalı ve non-invaziv bir yöntem olan refleksoloji hemşireler açısından zaman ve enerji tasarrufu sağladığından dolayı hemşirelik bakımının bir parçası olarak kabul edilmektedir (3,17–20). Ancak buna rağmen Türkiye’de refleksoloji uygulaması hemşireler tarafından yaygın olarak kullanılmamaktadır. Refleksoloji uygulamasının klinik alanda uygulanabilmesi için öncelikle bu alanda akademik çalışmaların yürütülmesi, refleksolojiye yönelik olarak hizmet içi eğitim programlarının gerçekleştirilmesi ile konunun önemi, etkisi ve uygulanabilirliğinin hemşirelere tanıtılması gerekmektedir. Ayrıca refleksoloji uygulamasının etkinliğini, yaygınlığını ve uygulanabilirliğini tespit etmek için mevcut literatürün gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı Türkiye’de hemşirelik alanında refleksoloji uygulaması ile ilgili yapılmış lisansüstü tezleri incelemek ve mevcut tezlerin sonuçlarını analiz ederek hemşirelik uygulamalarına ışık tutmaktır.

Gereç ve Yöntem

Sistemik derleme tipinde olan bu çalışma, 2000-2019 yılları arasında hemşirelik alanında refleksoloji uygulamasının yapıldığı tezlerle ilişkin bulguları incelemek amacıyla Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı kullanılarak literatür taraması yapıldı. Tarama Haziran -Temmuz 2020 tarihleri arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı'na, "refleksoloji", "refleksoterapi" ve "reflexology" anahtar kelimeleri ile yapıldı. Tarama sonucu 2008-2019 yılları arasında refleksoloji uygulaması ile ilgili 44 teze ulaşıldı ancak 3 tez hemşirelik alanı dışında yapıldığı için çalışma 40 tezin verileri kullanılarak gerçekleştirildi. Hemşirelik alanı ile ilgili çalışma kapsamına alınan tezler incelendiğinde 13'ünün yüksek lisans ve 27'sinin doktora tezi olduğu belirlendi. Çalışmaya dahil edilen tezler tarih sırası ile incelendi. Verilerin analizi için SPSS 22 versiyonu kullanılarak sayısal değerlendirmeler yapıldı. Analizler yapıldıktan sonra elde edilen bulgular doğrultusunda tezlerin amacı, örneklem sayısı ve sonuçları özetlendi. Çalışma literatür araştırması olduğu için etik kurul raporu bulunmamaktadır.

Çalışmaya dâhil edilme kriterleri;

- YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında hemşirelik anabilim dallarında 2000-2019 yılları arasında yapılmış olan tezler,

- Tezin başlığında "refleksoloji", "refleksoterapi" veya "reflexology" kelimeleri bulunan tezler,
- Tam metnine ulaşılan lisansüstü tez çalışmaları kapsamına alındı.

Çalışmanın dışlanma kriterleri;

- Tam metnine ulaşılmayan lisansüstü tez çalışmaları,
- Hemşirelik anabilim dalları dışındaki disiplinler tarafından yapılmış olan tezler çalışmaya dahil edilmedi.

Bulgular

Bu sistemik inceleme çalışması sonucunda, 2000-2019 yılları arasında çalışmaya dâhil edilme kriterlerine uyan toplam 40 tez yer almaktadır. Tezlerden 13'ünün yüksek lisans, 27'sinin ise doktora tezi olduğu saptandı (Tablo 1).

Tez türü	n	%
Yüksek Lisans	13	32.5
Doktora	27	67.5

Hemşirelik alanında refleksoloji uygulaması ile ilgili yapılan ilk tezin doktora tezi olduğu ve 2008 yılında yapıldığı görüldü. Tezlerin çoğunluğunun (n=29) son beş yıl içinde yapıldığı ve 4 tezin yarı deneysel ve 36 tezin randomize kontrollü deneysel çalışma olduğu saptandı (Tablo 2, Tablo 3).

Tablo 2. İncelenen Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yayınlama yılı	2008	2011	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
Tez sayısı	1	3	4	3	7	6	6	5	5	40
%	2.5	7.5	10.0	7.5	17.5	15.0	15.0	12.5	12.5	%100

Tablo 3. Araştırma yöntemine göre tezlerin dağılımı

Araştırma yöntemi	2008	2011	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
Yarı deneysel	-	-	-	1	-	-	1	2	-	4
RKÇ	1	3	4	2	7	6	5	3	5	36

RKÇ: randomize kontrollü çalışma

Çalışma kapsamına alınan tezlerin hemşirelik programlarına göre dağılımı incelendiğinde; %27.5'inin iç hastalıkları hemşireliği, %25'inin doğum ve kadın hastalıkları hemşireliği, %22.5'inin hemşirelik anabilim dalı, %10'nun çocuk sağlığı ve hastalıkları hemşireliği, %7.5'inin hemşirelik esasları ve %2.5'inin cerrahi hastalıkları hemşireliği, halk sağlığı hemşireliği ve psikiyatri hemşireliği alanında yapıldığı bulundu (Tablo 4).

Tablo 4. İncelenen Tezlerin Hemşirelik Anabilim Dalı /Programına Göre Dağılımı

Hemşirelik Anabilim Dalı /Programı	n	%
Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Programı	10	25.0
Cerrahi hastalıkları hemşireliği Programı	1	2.5
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Programı	4	10.0
Halk sağlığı Hemşireliği Programı	1	2.5
Hemşirelik Esasları Programı	3	7.5
Hemşirelik anabilim dalı-	9	22.5
İç Hastalıkları Hemşireliği Programı	11	27.5
Psikiyatri hemşireliği Programı	1	2.5

Çalışma sonuçları incelendiğinde, yüksek lisans tezlerinin çoğunluğunun yayımlama yılının 2016 olduğu, tezlerin çoğunluğun çalışma tipinin randomize kontrollü deneysel olduğu ve gruplardaki örneklem sayısının en az 20 olarak alındığı saptandı. Çalışma kapsamında değerlendirilen yüksek lisans tez çalışmalarının sonuçlarına göre refleksoloji uygulamasının semptom yönetiminde etkili bir yöntem olduğu saptandı (Tablo 5).

Çalışmaya dahil edilen doktora tezlerinin çoğunluğunun yayımlama yılının 2015 olduğu, tezlerin çoğunluğunun çalışma tipinin randomize kontrollü deneysel olduğu ve gruplardaki örneklem sayısının en az 15 olduğu saptandı. Çalışma kapsamına alınan doktora tez çalışmalarının sonuçlarına göre; bir çalışma

dışında diğerlerinde refleksoloji uygulamasının semptom yönetiminde etkili bir yöntem olduğu saptandı (Tablo 6).

Tartışma

Dünyada ve ülkemizde çeşitli nedenlerden dolayı tamamlayıcı ve alternatif tıp (TAT) uygulamaları yaygın olarak (%14-%95) kullanılmaktadır (2,6,21,22). TAT uygulamalarının temel felsefeleri arasında; bütüncül bakımı sağlama, sağlığın korunması ve geliştirilmesi için faaliyet gösterme, tedavi süresince hastayı destekleme ve bakımında aktif rol almayı gibi temel hemşirelik yaklaşımları yer almaktadır. TAT yöntemlerinden biri olan refleksoloji, hemşireler tarafından klinik alanda özellikle birçok semptomun yönetiminde kullanılmaktadır (1,2,5,10,-16-18,20).

Mevcut çalışmada refleksoloji uygulaması ile ilgili yapılan tez sonuçları değerlendirildiğinde, yapılan tezlerinin çoğunluğunun doğum ve kadın hastalıkları (17,18,20,23-26) ve iç hastalıkları hemşireliği (9,27-31) programında yapıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamına alınan yüksek lisans tezlerinin büyük çoğunluğunun yeni doğan ve gebe kadınlar ile yapıldığı ve bu hasta gruplarında refleksoloji uygulamasının ağrı, yorgunluk, anksiyete, uykusuzluk, vital bulgular, doğum eylemi ve hiperbilirübinemi üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür (18,23,24,32-36). Doktora tezlerindeki hasta gruplarının ise benzer özellikler taşımadığı, çalışma kapsamına alınan hasta grupların farkı kronik hastalıklara sahip olduğu ve çoğunluğun kanser hastası olduğu saptanmıştır (8,9,20,28,-37,38). Doktora tezi olarak gerçekleştirilen çalışmalarda refleksoloji uygulamasının çoğunlukla yaşam kalitesi, ağrı, yorgunluk, bulantı-kusma, anksiyete ve uyku kalitesi üzerindeki etkinliği değerlendirilmiştir (8,9,27,29-31,37-43). Mevcut yüksek lisans tezlerin tamamında refleksolojinin hemşirelik bakımında etkili bir uygulama olduğu saptanmıştır (18,23,24,32-36,39,44-47). Doktora tezlerinde ise, bir tez dışında (42) diğer tezlerde refleksolojinin etkili bir yöntem olduğu saptanmıştır (Tablo 6).

Literatür incelendiğinde refleksoloji uygulamasının özellikle doğum eylemi üzerinde olumlu etkileri olduğu ve ülkemizde gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin mevcut literatür ile benzer özellikler taşıdığı tespit edilmiştir

Tablo 5. Yüksek Lisans Tezlerinin İncelenmesi

Yazar/Yıl	Amaç	Uygulama Grubu	Çalışmanın tipi	Örneklem sayısı	Sonuç
Özdemir G., 2011 (44)	Refleksoloji uygulamasının ağrı, yorgunluk ve kramp üzerine etkisi	Hemodiyaliz alan hastalar	Randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:40 Kontrol grubu:40	Refleksolojinin yorgunluk, kramp ve ağrı şiddetinin azalmasında etkili olduğu saptanmıştır.
Koç T., 2013 (32)	Refleksoloji tekniği kullanılarak uygulanan ayak masajı uygulamasının akut ağrıya etkisi	Süt çocuğu	Randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:30 Kontrol grubu:30	Süt çocuklarına uygulanan ayak refleksolojisi uygulamasının ağrılı girişim esnasında ve girişimden sonra ağrı kontrolü üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir
Bakır E., 2016 (45)	Ayak refleksoloji uygulamasının uyku kalitesi ve ağrı üzerine etkisi	Romatoid artritli hastalar	Randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:30 Kontrol grubu:30	Ayak refleksolojisi uygulanan hastaların ağrı ortalaması ve uyku kalitesinde iyileşme saptanmıştır.
Deniz A.,2016 (39)	Ayak refleksoloji uygulamasının hemodiyaliz hastalarında konstipasyona etkisi	Hemodiyaliz alan hastalar	Randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:30 Kontrol grubu:30	Hemodiyaliz hastalarının yaşadığı konstipasyonun hafifletilmesi/giderilmesinde ayak refleksolojisi uygulamasının etkili olduğu saptanmıştır.
Kızır Y., 2016 (46)	Refleksoloji uygulamasının anksiyeteye etkisi	Koroner anjiyografi uygulanan hastalar	Randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:50 Kontrol grubu:50	Refleksolojinin hastaların yaşadıkları anlık kaygıyı azaltmada etkili olduğu görülmüştür.
Uğuryol M., 2016 (47)	Refleksoloji uygulamasının anksiyeteye etkisi	Hemşirelik bölümünde okuyan öğrenciler	Ön test- son test, kontrol gruplu	Deney grubu:30 Kontrol grubu:30	Refleksolojinin anksiyeteyi azaltmada etkili bir yöntem olduğu saptanmıştır
Güven E., 2017 (23)	Refleksolojinin post-operatif ağrı ve anksiyete üzerine etkisi	Sezaryen olan hastalar	Tek-kör randomize deneysel	Deney grubu:50 Kontrol grubu:50	Refleksoloji uygulamasının ağrı ve anksiyetenin azaltılmasında etkili olduğu bulunmuştur
Karataş N., 2017 (33)	Ayak refleksolojisi uygulamasının kolik semptomlara etkisi	İnfanıl koliği olan bebekler	Tek körleme, randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:20 Kontrol grubu:20	Ayak refleksolojisi, infanıl kolik semptomlarının giderilmesinde etkili olduğu saptanmıştır.
Selvi N., 2018 (24)	Ayak refleksoloji uygulamasının uykusuzluk üzerine etkisi	Doğum sonu döneminde olan kadınlar	Tek körleme, randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:24 Kontrol grubu:30	Ayak refleksolojisinin, doğum sonu dönemdeki kadınların uyku sürelerini ve uyku kalitelerini arttırabildiği kanıtlanmıştır.

Yılmaz D., 2018 (34)	Ayak refleksoloji uygulamasının girişimsel ağrıya etkisi	Yenidoğan bebekler	Yarı deneysel	Deneysel	Deneysel grubu:30 Kontrol grubu:30	Term yenidoğanlarda topuk kanı alma işlemine bağlı oluşan ağrının hafifletilmesinde ayak refleksolojisinin etkili bir yöntem olduğu görülmüştür.
Çağrı Olcar E., 2019 (35)	Refleksolojinin hiperbilirubinemi üzerine etkisi	Yenidoğan bebekler	Randomize kontrollü deneysel	Deneysel	Deneysel grubu:30 Kontrol grubu:30	Bebekler uygulanan ayak refleksolojisinin dışkılama sayısı ve bilirubin değeri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.
İncedal İ., 2019 (18)	Refleksolojinin doğum eylemi üzerindeki etkisi	Gebe kadınlar	Randomize kontrollü deneysel	Deneysel	Deneysel grubu:30 Kontrol grubu:30	Doğumun birinci evresinde gebelerin ağrı ve anksiyetisini azaltmada, doğum memnuniyetini arttırmakta refleksoloji uygulamasının etkin olduğu belirlenmiştir.
Ortaş NE., 2019 (36)	Ayak refleksoloji uygulamasının bulgulara ve düzeyine etkisi	Yenidoğan bebekler	Prospektif	Deneysel	Deneysel grubu:33 Kontrol grubu:33	Yenidoğanlarda ayak refleksolojisinin vital parametrelerde ve konforu arttırmada etkili bir yöntem olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Doktora Tezlerinin İncelenmesi

Yazar/Yılı	Amaç	Çalışmanın tipi	Örneklem sayısı	Sonuç	
Bolsoy N., 2008 (25)	Refleksolojinin, perimenstrüel hafifletmede etkinliğinin incelenmesi	Hemşirelik bölümünde okuyan kız öğrenciler	Randomize kontrollü deneysel	Deneysel grubu:31 Kontrol grubu:33	Refleksoloji uygulamasının perimenstrüel distresi hafifletmede etkili olduğu belirlenmiştir.
Güven ŞD., 2011 (57)	Ayak refleksoloji uygulamasının kan basıncı ve yaşam kalitesi üzerine etkisi	Hipertansiyonu olan bireyler	Randomize kontrollü deneysel	Deneysel ve Kontrol grubu: 219 hasta	Ayak refleksoloji uygulamasının kan basıncı, trigliserid seviyesi, LDL kolesterol ve total kolesterolü düşürdüğü ve HDL seviyesini ve yaşam kalitesini arttırdığı saptanmıştır.
Akın Korhan E.,2011 (19)	Refleksoloji uygulamasının sedasyon düzeyi ve vital bulgulara etkisi	Mekanik ventilasyon desteği alan hastalar	Randomize kontrollü deneysel	Deneysel grubu:30 Kontrol grubu:30	Refleksoloji uygulamasının hastaların sedasyon ihtiyacını azalttığı ve vital bulgular üzerinde olumlu etkileri olduğu saptanmıştır.

Çevik K., 2013 (54)	Refleksolojinin konstipasyona etkisi	Yaşlı bireyler	Randomize kontrollü deneysel	25 yaşlı hasta	Refleksoloji uygulamasının konstipasyona yönelik semptomları azalttığı, dışkılama sayısını, dışkı kıvamını ve miktarını arttırdığı, dışkılama sırasında ıknama ve dışkılama sonrası tam boşalamama hissini azalttığı gözlenmiştir.
Özdelikara A.,2013 (37)	Refleksoloji uygulamasının kemoterapiye bağlı bulantı, kusma ve yorgunluğa etkisi	Meme kanserli hastalar	Randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:30 Kontrol grubu:30	Refleksoloji uygulamasının hastaların bulantı, kusma ve öğürme deneyimini, oluşumunu, sıkıntısını ve yorgunluğu azalttığı bulunmuştur.
Polat H.,2013 (58)	Refleksoloji uygulamasının dispne ve yorgunluk üzerine etkisi	KOAH hastaları	Ön test-son test deneysel	Deney grubu:30 Kontrol grubu:30	Refleksoloji uygulamasının dispne ve yorgunluğu azalttığı, enerjiyi arttırdığı bulunmuştur.
Alp Yılmaz F.,2014 (26)	Refleksoloji uygulamasının dismenore ve okul performansına etkisi	Kız öğrenciler	Randomize, tek kör plasebo kontrollü	Deney grubu:29 Plasebo grubu:29	Refleksoloji uygulamasının dismenore, okul devamsızlığı ve okul başarısı üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.
Gözüyeşil E., 2014 (62)	Refleksoloji uygulamasının vazomotor yakınmalar ve yaşam kalitesine etkisi	40-60 yaş grubu kadınlar	Randomize, plasebo kontrollü deneysel	Deney grubu:58 Plasebo grubu:62	Menopozal dönemdeki kadınların vazomotor sorunlarının azaltılmasında ve yaşam kalitesinin artırılmasında refleksolojinin etkili olduğunu göstermiştir.
Yılar Z., 2014 (17)	Refleksolojisi uygulamasının doğum ağrısına ve doğum eyleminin süresine etkisi	Gebe kadınlar	Yarı deneysel	Deney grubu:64 Kontrol grubu:64	Refleksoloji uygulamasının doğum ağrısını azalttığı ve doğum eyleminin II. evresinin süresini kısalttığı belirlenmiştir.
Alan H., 2015 (20)	Refleksoloji uygulamasının ağrı, anksiyete, depresyon, yorgunluk ve yaşam kalitesine etkisi	Jinekolojik kanser hastaları	Randomize vaka kontrol çalışması		Refleksoloji ve progresif kas gevşeme egzersizlerinin kemoterapi sürecinde ağrı, depresyon, anksiyete ve yorgunluk düzeyini düşürdüğü, yaşam kalitesini yükselttiği saptanmıştır.
Avcı N., 2015 (43)	Refleksolojinin ağrı ve anksiyete üzerine etkisi	Histerektomi olan bireyler	Randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:54 Kontrol grubu:46	Refleksolojinin ağrıyı ve anksiyeteyi azaltmada etkili olduğu sonucu bulunmuştur.
Aydın Y.,2015 (63)	Refleksoloji uygulamasının üriner semptomlara ve yaşam kalitesine etkisi	Aşırı aktif mesane şikayeti tanısı olan hastalar	Randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:50 Kontrol grubu:50	Refleksolojisi uygulamasının aşırı aktif mesane şikayeti olan kadınlarda üriner semptomları azalttığı yaşam kalitesini iyileştirdiği saptanmıştır.

Doğan HD., 2015 (31)	Refleksoloji uygulamasının ağrı, yorgunluk ve yaşam kalitesi üzerine etkisi	Multiple sklerozlu hastalar	Ön test ve tekrarlı ölçümlerle deneysel	Deney grubu:33 Kontrol grubu:33	Refleksolojinin MS'li hastalarda ağrı ve yorgunluğu azaltmak, yaşam kalitesini arttırdığı saptanmıştır.
Gök Metin Z.,2015 (30)	Refleksoloji uygulamasının ağrı ve yorgunluğa etkisi	Romatoid artritli hastalar	Randomize kontrollü deneysel	Releksoloji grubu:17 Masaj grubu:17 Kontrol grubu: 17	Refleksolojinin ağrı ve yorgunluğu azalttığı, sağlık algısını arttırdığı saptanmıştır.
Öztürk R., 2015 (64)	Refleksoloji uygulamasının iyilik haline etkisi	Histerektomi olan bireyler	Randomize kontrollü deneysel	Deney grubu:31 Kontrol grubu:32	Abdominal histerektomi sonrası uygulanan refleksoloji uygulamasının ameliyat sonrası iyilik halini arttırdığı saptanmıştır.
Ünal KS., 2015 (29)	Refleksoloji uygulaması ve sırt masajının yorgunluk ve uyku kalitesine etkisi	Hemodiyaliz alan hastalar	Randomize kontrollü deneysel	Releksoloji grubu:35 Sırt masajı grubu:35 Kontrol grubu: 35	Refleksoloji uygulamasının sırt masajına göre uyku kalitesini arttırmada ve yorgunluğu azaltmada daha etkili olduğu tespit edilmiştir.
Kurt S., 2016 (28)	Refleksoloji uygulamasının periferel nöropatiye etkisi	Kanser hastaları	Olgu kontrol, randomize, tek kör ve kesitsel	Deney grubu:46 Kontrol grubu:50	Kemoterapi ilişkili periferel nöropatinin yönetiminde refleksoloji uygulamasının etkili bir yaklaşım olmadığı saptanmıştır.
Özkan F., 2016 (42)	Refleksoloji uygulamasının spastisite, fonksiyonel bağımlılık düzeyi ve yaşam kalitesi üzerine etkisi	Serebral palsili çocuklar	Plasebo-kontrollü deneysel	Deney grubu:15 Plasebo grubu:15 Kontrol grubu:15	Refleksolojinin alt ekstremitelerde spastisiteyi azalttığı, kaba motor fonksiyonlarda ilerleme sağladığı, bağımlılık düzeylerini azalttığı, yaşam kalitesinde ise herhangi bir değişim oluşturmadığı bulunmuştur.
Kandemir D., 2017 (65)	Refleksoloji uygulamasının fizyolojik değişkenler ve mekanik ventilasyondan ayırma süresine etkisi	Açık kalp ameliyatı olan hastalar	Yarı Deneysel	Deney grubu:42 Kontrol grubu:43	Ayak refleksolojisinin hastaların mekanik ventilasyondan ayırma süresini azalttığı, fizyolojik değişkenler üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.
Uzun Şahin C., 2017 (41)	Refleksolojisi uygulamasının ağrı, anksiyete ve hasta memnuniyetine etkisi	Açık kalp ameliyatı olan hasta hastalar	Girişimsel	Deney grubu:35 Kontrol grubu:35	Refleksolojisi uygulamasının ameliyat sonrası dönemde ağrı ve anksiyete düzeyini düşürdüğü ve hasta memnuniyetini arttırdığı belirlenmiştir.
Zengin L., 2017 (38)	Refleksolojisi uygulamasının uyku kalitesi ve yorgunluk üzerine etkisi	Kanser hastaları	Ön test- son test kontrol gruplu deneme modeli	Deney grubu:84 Kontrol grubu:83	Refleksoloji uygulamasında uyku kalitesinin arttığı ve yorgunluğun azaldığı saptanmıştır.

Vural Doğru B., 2017 (10)	Refleksoloji uygulamasının fizyolojik, psikolojik ve biyokimyasal parametreler üzerine etkisi	İlk kez koroner anjiyografi ve perkütan transluminal koroner anjiyoplasti işlemi uygulanacak olan hastalar	Randomize kontrollü	KAG refleksoloji:30 KAG kontrol:30 PTKA refleksoloji:26 PTKA kontrol:26	Refleksoloji uygulamasının anksiyete, distres, ağrı, solunum sayısı, kalp hızı, sistolik kan basıncı ve kortizol düzeyini azalttığı tespit edilmiştir.
Ateş M., 2018 (27)	Refleksoloji uygulamasının semptom şiddeti ve yaşam kalitesine etkisi	İrritabl barsak sendromlu hastalar	Ön test – son test yarı deneysel	Deney grubu:30 Kontrol grubu:30	Refleksolojinin distansiyon, stres ve yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkisinin olduğu saptanmıştır.
Pekmezci Purut H., 2018 (9)	Refleksoloji uygulamasının bulantı, kusma ve uyku kalitesi üzerine etkisi	Akciğer kanseri hastaları	Deneysel	Deney grubu:30 Kontrol grubu:30	Refleksoloji uygulamasının bulantı, kusma ve uyku kalitesi üzerinde olumlu etkileri olduğu saptanmıştır.
Yılmaz Güven D., 2018 (40)	Refleksolojisinin ağrı ve anksiyete üzerine etkisi	Diz artroplastisi yapılan hastalar	Randomize kontrollü	Deney grubu:50 Kontrol grubu:50	Diz artroplastisi olan hastalara uygulanan ayak refleksolojisi ile hastaların hareketlilik ve mobilizasyon sayılarının anlamlı dercede arttığı saptanmıştır.
Deniz AÖ., 2019 (51)	Refleksolojisi ve akupresur uygulamasının topuk kanı alma sırasındaki ağrıya etkisi	Yenidoğan bebekler	Deneysel randomize kontrollü	Releksoloji:35 Akupresur:35 Kontrol grubu: 35	Yenidoğanlarda topuk kanı alma işlemi öncesinde uygulanan refleksoloji uygulamasının ağrıyı azaltmada etkili olduğu saptanmıştır.
Göral Türkcü S., 2019 (8)	Refleksoloji uygulamasının depresyon, anksiyete ve yaşam kalitesi üzerine etkisi	Jinekolojik kanser hastaları	Prospektif, tek körlü, randomize kontrollü	Deney grubu:31 Kontrol grubu:31	Watson İnsan Bakım Modeline temellendirilmiş refleksoloji uygulamasının, kemoterapi sürecindeki hastalarda anksiyete ve depresyon düzeyini azalttığı ve yaşam kalitesini arttırdığı saptanmıştır.

(17,24,26,48,49). Dolation ve ark. (2011) refleksolojinin doğum eylemi üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada; refleksolojinin doğum ağrısını hafifletmenin yanı sıra eylemin I.,II. ve III. evrelerinin süresini de kısalttığı bulunmuştur (48). Moghimi ve ark.'nın (2013) yaptığı çalışmada ise refleksoloji uygulaması öncesinde deney ve kontrol grubunun ağrı puanları arasında anlamlı fark bulunmazken; refleksoloji uygulaması sonrasında refleksoloji grubundaki gebelerin 30., 60. ve 120. dakikadaki ağrı skorlarının kontrol grubundakilere kıyasla anlamlı derecede daha düşük olduğu bulunmuştur. Ayrıca doğumun süresinin de kontrol grubuna kıyasla refleksoloji grubunda daha kısa olduğu saptanmıştır (49). Close ve ark. (2016) refleksolojinin 6 hafta boyunca haftada 30 dakika uygulanması ile gebelik süresince görülen bel ve pelvik ağrılarını anlamlı düzeyde azalttığını bildirmişlerdir (50).

Çalışma kapsamına alınan lisansüstü tez çalışmalarında yeni doğanlarda refleksoloji uygulamasının özellikle vital bulgular, hiperbilirübinemi, invazif işlemler sırasındaki akut ağrı, üzerinde ve infantil kolik semptomlarının giderilmesinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir (32–36,51). Samadi (2014) yeni doğanlarda (n=30) refleksoloji uygulamasının etkinliği incelediği çalışmada, refleksoloji uygulanmadan önce ve uygulandıktan sonra yeni doğanların NIPS Ağrı Skalası puanı karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda yeni doğanlarda refleksoloji uygulandıktan sonraki NIPS Ağrı Skalası puanının ortalamasının uygulanmadan önceki puan ortalamasına göre anlamlı derecede daha düşük bulunmuştur (52). 1-12 aylık bebeklerde refleksoloji uygulamasının akut ağrıyı azaltmadaki etkisinin incelendiği başka bir çalışmada ise; aşı uygulaması öncesinde bebeklere refleksoloji tekniği ile ayak masajı uygulaması, aşı öncesinde rahatlamayı ve aşı uygulaması sonrasında meydana gelen akut ağrıyı azaltmada etkili olduğu görülmüştür (53).

Refleksoloji uygulamasının konstipasyona etkisi değerlendirildiğinde; ülkemizde hemşirelik alanında yapılan lisansüstü tezlerde konu ile ilgili sadece iki çalışmanın yapıldığı ve mevcut iki çalışmada refleksoloji uygulamasının konstipasyon üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür (39,54). Literatürde de refleksolojinin konstipasyona bağlı semptomları azaltmada etkili bir yöntem olduğu ancak

literatürdeki çalışma sayının az olması ve küçük örneklem grupları nedeniyle mevcut kanıtların refleksoloji uygulamasının konstipasyon üzerindeki etkinliğini değerlendirmek için yetersiz olduğu görülmüştür (39,54–56).

Çalışma kapsamındaki diğer lisansüstü tez çalışmaları değerlendirildiğinde; refleksoloji uygulamasının başta kanser olmak üzere kronik hastalıklarda çoğunlukla yaşam kalitesini iyileştirdiği, ağrı, yorgunluk, bulantı-kusma, anksiyete ve uykusuzluk gibi birçok semptom üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür (9,27,30,31,37,41,45,46,57,58). Benzer şekilde yapılan sistematik derleme çalışmasında refleksolojinin kanser hastalarında ağrıyı azaltabildiğini ve fiziksel işlevi, dengeyi ve yaşam kalitesini artırabildiği gösterilmiştir (4). Yapılan başka bir çalışmada da refleksolojinin radyasyon tedavisi planlanan toplam 72 meme kanserli kadın hastada radyasyon tedavisi sırasında yorgunluk, uyku kalitesi, ağrı ve yaşam kalitesi üzerinde olumlu bir etkisi olabileceği gösterilmiştir (59).

Akut koroner sendromu olan yaşlı kadınlar ile yapılan çalışmada, refleksoloji uygulamasının psikolojik yanıtları hafifletmede etkili ve güvenli bir uygulama olduğu belirlenmiştir (60). Korhan ve ark. (2014) yaptıkları çalışmada 5 gün boyunca günde 30 dakikalık seanslarla refleksoloji uygulanması sonucu, kontrol grubuna kıyasla deney grubunda kalp atışı, sistolik kan basıncı, diyastolik kan basıncı ve solunum hızının anlamlı düzeyde daha düşük olduğunu bildirmişlerdir (12).

Polat ve Ergüney (2017) kronik obstrüktif akciğer hastalığı olan hastalar ile yaptıkları çalışmada refleksolojinin deney grubunda dispne ve yorgunluğu azaldığını saptamışlardır (61). Ayrıca yapılan sistematik bir çalışmada da refleksolojinin premenstrüel sendrom semptomlarını azalttığı saptanmıştır (7).

Çalışma sonucunda; Türkiye’de refleksoloji uygulamasının etkinliğini değerlendiren lisansüstü tez çalışmalarının uluslararası literatürdeki çalışmalarla benzerlik gösterdiği ve refleksoloji uygulamasının birçok semptomun yönetiminde etkili bir hemşirelik uygulaması olduğu sonucuna varılmaktadır.

Sonuç

Dünyada ve ülkemizde, hastalıkların tedavi veya semptomların hafifletilmesinde /giderilmesinde TAT yöntemlerinden biri olan refleksoloji uygulama alanlarının oldukça geniş

ve genel anlamda etkili bir yöntem olduğu yapılan çalışmalarda görülmektedir. Refleksolojinin invaziv olmayan, basit, etkili, güvenilir ve maliyeti düşük bir yöntem olması nedeniyle hemşirelik uygulamalarında daha fazla yer verilmelidir. Ayrıca hemşirelerin bu yönetime ilişkin bilgi sahibi olması, hasta ve hasta yakınlarına danışmanlık yapabilmeleri açısından da oldukça önemlidir. Hizmet içi eğitim programları ile, hemşirelerin bilgi birikimleri güncellenmeli ve refleksoloji uygulamasına yönelik bilimsel çalışmalara daha fazla yer verilmelidir.

Kaynaklar

[1] Rambod M, Pasyar N, Shamsadini M. The effect of foot reflexology on fatigue, pain, and sleep quality in lymphoma patients: A clinical trial. *Eur J Oncol Nurs Off J Eur Oncol Nurs Soc.* Aralık 2019;43:101678.

[2] Imani N, Shams SA, Radfar M, Ghavami H, Khalkhali HR. Effect of applying reflexology massage on nitroglycerin-induced migraine-type headache: A placebo-controlled clinical trial. *Agri Agri Algoloji Derneginin Yayın Organidir J Turk Soc Algol.* Temmuz 2018;30(3):116-22.

[3] Naseri-Salahshour V, Sajadi M, Abedi A, Fournier A, Saeidi N. Reflexology as an adjunctive nursing intervention for management of nausea in hemodialysis patients: A randomized clinical trial. *Complement Ther Clin Pract.* Ağustos 2019;36:29-33.

[4] Gholamzadeh H, Ilkhani M, Ameri A, Shakeri N. Effect of Reflexology on the Side Effects of Chemotherapy in Cancer Patients: An Integrative Review. *Evid Based Care.* 01 Ocak 2019;8(4):7-13.

[5] Mahdavi-pour F, Rahemi Z, Sadat Z, Ajorpaz NM. The effects of foot reflexology on depression during menopause: A randomized controlled clinical trial. *Complement Ther Med.* Aralık 2019;47:102195.

[6] Uysal N, Kutlutürkani S. Reflexology for symptom control in cancer patient. *Bakirkoy Tip Derg Med J Bakirkoy.* 29 Eylül 2016;103-9

[7] Hasanpour M, Mohammadi MM, Shareinia H. Effects of reflexology on premenstrual syndrome: a systematic review and meta-analysis. *Biopsychosoc Med.* Aralık 2019;13(1):25.

[8] Göral Türkcü S. Watson insan bakım modeline temellendirilmiş refleksoloji

uygulamasının jinekolojik kanser hastalarında anksiyete, depresyon ve yaşam kalitesine etkisinin incelenmesi [Doktora tezi]. [Denizli]: Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2019.

[9] Pekmezci Purut H. Kemoterapi alan akciğer kanseri hastalarında ayak refleksolojisi uygulamasının bulantı kusma ve uyku kalitesine etkisi [Doktora Tezi]. [Trabzon]: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2018.

[10] Vural Doğru B. Girişimsel kardiyoloji işlemleri öncesi uygulanan refleksolojinin bireylerin fizyolojik, psikolojik ve bazı [Doktora Tezi]. [İzmir]: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2017.

[11] Gözüyesil E, Baser M. The effect of foot reflexology applied to women aged between 40 and 60 on vasomotor complaints and quality of life. *Complement Ther Clin Pract.* 01 Ağustos 2016;24:78-85.

[12] Akin Korhan E, Khorshid L, Uyar M. Reflexology: Its Effects on Physiological Anxiety Signs and Sedation Needs. *Holist Nurs Pract.* 2014;28(1):6-23.

[13] Lee J, Han M, Chung Y, Kim J, Choi J. Effects of Foot Reflexology on Fatigue, Sleep and Pain: A Systematic Review and Meta-analysis. *J Korean Acad Nurs.* 2011;41(6):821.

[14] Li C-Y, Chen S-C, Li C-Y, Gau M-L, Huang C-M. Randomised controlled trial of the effectiveness of using foot reflexology to improve quality of sleep amongst Taiwanese postpartum women. *Midwifery.* Nisan 2011;27(2):181-6.

[15] Otter S, Church A, Murray A, Lucas J, Creasey N, Woodhouse J, vd. The Effects of Reflexology in Reducing the Symptoms of Fatigue in People with Rheumatoid Arthritis: A Preliminary Study. *J Altern Complement Med.* Aralık 2010;16(12):1251-2.

[16] Valiani M, Shiran E, Kianpour M, Hasanpour M. Reviewing the effect of reflexology on the pain and certain features and outcomes of the labor on the primiparous women. *Iran J Nurs Midwifery Res.* 2010;15(Suppl1):302.

[17] Yılar Z. Ayak refleksolojisinin doğum ağrısına ve doğum eyleminin süresine etkisi [Doktora Tezi]. [Erzurum]: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2014.

[18] İncedal İ. Refleksolojinin doğum eylemi üzerindeki etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Gaziantep]: Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2019.

- [19] Akın Korhan E. Mekanik ventilasyon desteğinde olan hastalarda refleksolojinin sedasyon düzeyi ve yaşamsal belirtiler üzerine etkisi [Doktora Tezi]. [İzmir]: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2011.
- [20] Alan H. Jinekolojik kanser hastalarında kemoterapi tedavisi sürecinde uygulanan progresif kas gevşeme egzersizleri ve refleksolojinin ağrı, yorgunluk, anksiyete, depresyon ve yaşam kalitesi üzerine etkisi; randomize kontrol çalışması [Doktora Tezi]. [Ankara]: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2015.
- [21] Biçer İ, Yalçın Balçık PY. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp: Türkiye ve seçilen ülkelerin incelenmesi. 2019;22(1):245-57.
- [22] Karahancı O, Öztoprak Ü, Ersoy M, Zeybek Ünsal Ç, Hayırlıdağ M, Büken N. Comparison of traditional, complementary medicine draft regulations and regulations. Turk J Bioeth. 01 Ocak 2015;2:117-26.
- [23] Güven E. Elektif sezaryen olan hastalarda post-operatif ağrı ve anksiyetenin azaltılmasında refleksolojinin etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [İstanbul]: Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2017.
- [24] Selvi N. Doğum sonu dönemde kadınların uykusuzluk düzeyleri üzerine ayak refleksoloji uygulamasının etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Antalya]: Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2018.
- [25] Bolsoy N. Perimenstrüel distressin hafifletilmesinde refleksolojinin etkinliğinin incelenmesi [Doktora Tezi]. [İzmir]: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2008.
- [26] Alp Yılmaz F. Ayak refleksolojinin dismenore ve okul performansına etkisi [Doktora Tezi]. [Kayseri]: Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2014.
- [27] Ateş M. Konstipasyon baskın irritabl barsak sendromlu hastalarda refleksolojinin semptom şiddeti ve yaşam kalitesine etkisinin incelenmesi [Doktora Tezi]. [İzmir]: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2018.
- [28] Kurt S. Onkoloji hastalarında periferik nöropatinin yönetiminde refleksolojinin etkisi [Doktora Tezi]. [İstanbul]: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2016.
- [29] Ünal KS. Hemodiyaliz hastalarına uygulanan refleksoloji ve sırt masajının yorgunluk ve uyku kalitesi üzerine etkisi [Doktora Tezi]. [Erzurum]: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2015.
- [30] Gök Metin Z. Romatoid artritli hastalarda aromaterapi masajı ve refleksoloji uygulamalarının ağrı ve yorgunluğa etkileri [Doktora Tezi]. [Ankara]: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2015.
- [31] Doğan HD. Multiple sklerozlu hastalara uygulanan refleksolojinin ağrı, yorgunluk ve yaşam kalitesine etkisi [Doktora Tezi]. [Trabzon]: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2015.
- [32] Koç T. Süt çocuğunda refleksoloji tekniği ile uygulanan ayak masajının akut ağrıya etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [İstanbul]: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2013.
- [33] Karataş N. İnfantil koliği olan bebeklere uygulanan ayak refleksolojisinin kolik semptomları üzerine etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Antalya]: Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2017.
- [34] Yılmaz D. Yenidoğanlara uygulanan ayak refleksolojisinin girişimsel ağrıya etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Çanakkale]: Onsekiz Mart Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2018.
- [35] Çağrı Olcar E. Yenidoğan bebeklerde refleksolojinin hiperbilirubinemi üzerine etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Zonguldak]: Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2019.
- [36] Ortakaş NE. Ayak refleksolojisinin yenidoğanın vital bulgularına ve konfor düzeyine etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Karabük]: Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2019.
- [37] Özdelikara A. Meme kanserli hastalarda refleksolojinin kemoterapiye bağlı bulantı, kusma ve yorgunluk üzerine etkisi [Doktora Tezi]. [Erzurum]: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2013.
- [38] Zengin L. Kemoterapi alan hastalarda uyku hijyeni eğitimi ve refleksolojinin uyku kalitesine ve yorgunluğa etkisi [Doktora Tezi]. [Malatya]: İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2017.
- [39] Deniz A. Hemodiyaliz hastalarında ayak refleksolojisi uygulamasının konstipasyona etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Trabzon]: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2016.
- [40] Yılmaz Güven D. Diz artroplastisi yapılan hastalarda ayak refleksolojisinin ağrı ve anksiyete üzerine etkisi [Doktora Tezi]. [Ankara]: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2018.
- [41] Uzun Şahin C. Açık kalp ameliyatı olan hastalarda ayak refleksolojisinin ağrı, anksiyete ve hasta memnuniyeti üzerine etkisinin

- değerlendirilmesi [Doktora Tezi]. [Trabzon]: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2017.
- [42] Özkan F. Fizyoterapi alan serebral palsili çocuklarda refleksolojinin spastisiteye, fonksiyonel bağımlılık düzeyine ve yaşam kalitesine etkisi [Doktora Tezi]. [Kayseri]: Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2016.
- [43] Avcı N. Total abdominal histerektomi ameliyatı sonrası ağrının ve anksiyetenin azaltılmasında refleksolojinin etkisi [Doktora Tezi]. [İstanbul]: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2015.
- [44] Özdemir G. Hemodiyaliz hastalarına uygulanan refleksolojinin yorgunluk, ağrı ve krampa etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Gaziantep]: Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2011.
- [45] Bakır E. Romatoid artritli hastalarda ayak refleksolojisinin ağrı ve uyku kalitesine etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Gaziantep]: Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2016.
- [46] Kızır Y. Koroner anjiyografi planlanan hastalarda refleksolojinin anksiyete üzerine etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [Şanlıurfa]: Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2016.
- [47] Uğuryol M. Refleksoloji uygulamasının anksiyeteye etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. [İzmir]: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2016.
- [48] Dolatian M, Hasanpour A, Montazeri SH, Heshmat R, Majd HA. The effect of reflexology on pain intensity and duration of labor on primiparas. *Iran Red Crescent Med J.* 2011;13(7):475.
- [49] Moghimi Hanjani S, Shoghi M, Ahmadi G. Effect of foot reflexology on pain intensity and duration of labor on primiparous. *Koomesh.* 2013;14(2):166–171.
- [50] Close C, Sinclair M, Cullough JM, Liddle D, Hughes C. A pilot randomised controlled trial (RCT) investigating the effectiveness of reflexology for managing pregnancy low back and/or pelvic pain. *Complement Ther Clin Pract.* Mayıs 2016;23:117-24.
- [51] Deniz AÖ. Yenidoğanda topuk kanı alma sırasında uygulanan ayak refleksolojisi ve akupresur yöntemlerinin ağrıya etkisi [Doktora Tezi]. [Eskişehir]: Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2019.
- [52] Samadi N, Allahyari I, Mazaheri E, Rostamnejad M, Mehrnoush N, Namadi M, vd. Effect of foot reflexology on physiologic index of neonates. *Iran J Neonatol IJN.* 2014;5(1):19-22.
- [53] Koç T, Gözen D. The Effect of Foot Reflexology on Acute Pain in Infants: A Randomized Controlled Trial: The Effect of Foot Reflexology on Pain. *Worldviews Evid Based Nurs.* Ekim 2015;12(5):289-96.
- [54] Çevik K. Yaşlılarda refleksoloji uygulamasının konstipasyon üzerine etkisi [Doktora Tezi]. [İzmir]: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2013.
- [55] Yaqi H, Nan J, Ying C, Xiaojun Z, Lijuan Z, Yulu W, vd. Foot reflexology in the management of functional constipation: A systematic review and meta-analysis. *Complement Ther Clin Pract.* Ağustos 2020;40:101198.
- [56] Yildirim Y, Deniz A. Hemodiyaliz Hastalarında Kanıta Dayalı Semptom Yönetimi: Konstipasyon. *Türkiye Klin İç Hastalık Hemşireliği - Özel Konular.* 2018;4(3):16-24.
- [57] Güven ŞD. Hipertansiyonlu bireylere uygulanan ayak refleksolojinin kan basıncı ve yaşam kalitesine etkisi [Doktora Tezi]. [Kayseri]: Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2011.
- [58] Polat H. Kronik obstrüktif akciğer hastalarına uygulanan refleksolojinin dispne ve yorgunluğa etkisi [Doktora Tezi]. [Erzurum]: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2013.
- [59] Tarrasch R, Carmel-Neiderman NN, Ben-Ami S, Kaufman B, Pfeffer R, Ben-David M, vd. The Effect of Reflexology on the Pain-Inomnia-Fatigue Disturbance Cluster of Breast Cancer Patients During Adjuvant Radiation Therapy. *J Altern Complement Med.* Ocak 2018;24(1):62-8.
- [60] Bahrami T, Rejeh N, Heravi-Karimooi M, Tadrissi SD, Vaismoradi M. The effect of foot reflexology on hospital anxiety and depression in female older adults: a randomized controlled trial. *Int J Ther Massage Bodyw.* 2019;12(3):16.
- [61] Polat H, Ergüney S. The Effect of Reflexology Applied to Patients with Chronic Obstructive Pulmonary Disease on Dyspnea and Fatigue: *Rehabil Nurs.* 2017;42(1):14-21.
- [62] Gözüyeşil E. 40-60 yaş grubu kadınlara uygulanan ayak refleksolojinin vazomotor yakınmalar ve yaşam kalitesine etkisi [Doktora Tezi]. [Kayseri]: Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2014.
- [63] Aydın Y. Aşırı aktif mesane şikayeti olan kadınlarda refleksolojinin etkinliği [Doktora Tezi]. [İstanbul]: İstanbul Üniversitesi Sağlık

Bilimleri Enstitüsü; 2015.

[64] Öztürk R. Abdominal histerektomi sonrası refleksolojinin iyilik haline etkisi [Doktora Tezi]. [İzmir]: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2015.

[65] Kandemir D. Açık kalp ameliyatı olan hastalara uygulanan refleksolojinin fizyolojik değişkenler ve mekanik ventilasyondan ayırma süresi üzerine etkisi [Doktora Tezi]. [İstanbul]: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2017.

COVID-19 in Newborns and Care**Yenidoğanda COVID-19 ve Bakım**Yeter ÇUVADAR¹ Ayşe ÇUVADAR²**ABSTRACT**

The new type of Coronavirus (COVID-19), which is spread all over the world from Wuhan city of China, is one of the biggest threats in the world in recent years. Although COVID-19 infects individuals of all age groups, both its transmission and spread rate and mortality are high. Newborns; the immune system is immature, although unproven maternal vertical transition is in high risk group due to the possibility of perinatal contact through stool and urine during vaginal deliveries and close contact with the asymptotically infected mother after birth. It is of great importance that the midwife / nurse, who spends the most time with the patient during the pandemic period, constantly improves themselves and updates their knowledge. This review article is planned to make recommendations for midwives / nurses to take appropriate approach to COVID-19 suspected and definitive diagnosed neonates.

Key Words: COVID-19, Newborn, Midwifery, Nursing

ÖZ

Çin'in Wuhan kentinden tüm dünyaya yayılan yeni tip Koronavirüs (COVID-19), son yıllarda dünyanın yaşadığı en büyük tehditlerinden biridir. COVID-19 tüm yaş gruplarından bireyleri enfekte etmekle beraber, hem bulaşma hem de yayılma oranı ve ölüm oranı yüksektir. Yenidoğanlar; bağışıklık sistemi olgunlaşmamış, ancak vajinal doğumlar sırasında dışkı ve idrar yoluyla perinatal temas olasılığı ve doğumdan sonra asemptomatik olarak enfekte anne ile yakın temas nedeniyle kanıtlanmamış maternal dikey geçiş yüksek risk grubunda yer almaktadır. Pandemi sürecinde hasta ile en fazla vakit geçiren ebe / hemşirenin sürekli kendini geliştirmesi ve bilgilerini güncellemesi büyük önem taşımaktadır. Bu derleme makalesi, ebe/ hemşirelere COVID-19 şüpheli ve kesin tanı konmuş yenidoğanlara uygun yaklaşımı benimsemeleri için önerilerde bulunmak üzere planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Yenidoğan, Ebelik, Hemşirelik

Introduction

The first case of COVID-19 was officially detected by the World Health Organization (WHO) in a traveler visiting the Wuhan province of China in Washington state (1), and in March 2020, WHO made an assessment that COVID-19 could be considered an epidemic (2). Many studies from the day of the epidemic to the present COVID-19 was examined in adults, but study data on the clinical features of the outbreak in newborns are not sufficient (3). The epidemic raised the question of whether the SARS-CoV-2 can be transmitted from pregnant

woman to the fetus by the method of transmission called vertical transmission. This question makes the epidemic not only an important public health problem but also an obstetric management problem affecting mother and newborn health (4). There is no evidence yet that SARSCoV- 2 can be transplacentally transmitted from mother to newborn. However, different age groups are known to be sensitive to SARS-CoV-2. Treatment and care strategies for newborns diagnosed with COVID-19 are based on adult

Geliş Tarihi/Recieved:11-12-2020 **Kabul Tarihi/Accepted:**23-01-2021 **Çevrimiçi Yayın Tarihi/Avialible Online**

Date:15.01.2021

¹Gedik Üniversitesi / MYO / Öğretim Görevlisi, e-mail:Yetercuvadar1@outlook.com, ORCID: 0000-0001-2345-6789

²Sağlık Bilimleri Üniversitesi / Ebelik Doktora Öğrencisi e-mail:aysecuvadar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7917-0576

Sorumlu yazar/Correspondence: Ayşe Çuvadar, e-mail: aysecuvadar@hotmail.com

Cite this article as: Çuvadar Y, Çuvadar A. COVID-19 in Newborns and Care. J Health Pro Res 2021;3(1):39-42

experience, which is a major challenge (5).

Effect on Fetus

Mothers who are positive for the COVID-19 test with available data do not have a higher risk of abortion or preterm labor, and the infection is unlikely to cause congenital anomalies (6). Few cases of intrauterine infection confirmed so far (7). However; pregnancy itself causes some changes in the immune system (6; 8) and especially in the 3rd trimester of pregnancy, the response to viral infections in general can be serious in COVID-19 as it can cause serious symptoms and indirectly affect the fetus (6). This suggests that having COVID-19 infection during pregnancy may still have an impact on any fetal stress, potential preterm delivery and respiratory distress, due to insufficient data available (7). Considering the data obtained from previous coronavirus outbreaks; It can be said that the infection may have a negative effect on pregnant women and their fetuses with the rate of entry into high intensive care unit and 35% mortality rate (9).

Ways of Transmission

Infection can be transmitted to children of all ages, including newborns and young children (7). It is thought that the early maternal-fetal interface could not pass from mother to fetus through COVID-19 transplacental vertical transmission (3,7,10). due to the very low expression of ACE2 receptors in almost all cell types (3). But intrauterine conduction should never be ignored (8). However, during vaginal delivery, active pushing when wearing a mask can be difficult for the mother, and infection to the newborn can be transmitted through droplets or feces during childbirth. Also, the newborn may become infected if it remains in close contact with the infected mother, that is, if isolation cannot be achieved (3).

Diagnosis

Whether there is an transmission to the newborn; RT - PCR tests should be performed on maternal cervical secretion, maternal rectal swab, breast milk, amniotic fluid, newborn throat swabs and newborn rectal swab. Maternal and neonatal serum samples should be used to test immunoglobulin G (IgG) and immunoglobulin M (IgM) antibodies (5). However, when the viral load is not high enough, the detection rate of existing methods is limited and false negative results may occur.

In this case, although the results of nucleic acid detection of cord blood and placenta are negative, it does not support the diagnosis of intrauterine conduction, but the possibility of vertical intrauterine conduction of SARS-CoV-2 should not be excluded(8) Performing chest x-ray, lung and abdominal ultrasonography will also strengthen the diagnosis (11).

The Course of the Disease

SARS-CoV-2 is thought to have a strong transmission capacity in special populations (newborn, child) (5). Neonatal infection may start insidiously and progress with nonspecific findings and there is no special clinical finding for newborns, especially premature children (11). The Chinese Perinatal and Neonatal Management Working Committee published a guideline for the prevention and control of the 2019 new COVID19 epidemic, based on previous studies on SARS-CoV and MERS-CoV, where recent studies on COVID-19 were systematically reviewed (8). First in the guide; COVID-19 shows mild symptoms in the newborn, but has a higher risk of transmission and spread rate than SARS; (3) secondly; studies have shown that there are no transplacental vertical conduction transmissions, except for a few premature neonates, and clinical signs associated with maternal infection in the newborn (12,13). In positive newborns, dyspnea, vomiting, cough and fever were detected symptomatically. It was explained that the vital signs of these newborns were stable and their symptoms were mild. Unlike adults, dyspnea is not seen in newborns (3). However, in a planned study; It has been shown that COVID-19 may have negative effects in newborns and death may accompany problems such as fetal distress, preterm labor, respiratory distress, thrombocytopenia, and liver dysfunction (13). In a case report; The case developed thrombocytopenia, leukocytosis and coagulopathy. Asphyxia and sepsis have been observed in newborns who have had the most severe disease to date (10).

Treatment

Symptomatic and supportive therapy; it is the main treatment method for patients with SARS-CoV-2 infection, including oxygenation, liquid electrolyte balance and acid-base balance (5). No drug trials or tests have been identified in newborns. Most of the publications that commented on treatment mentioned supportive

therapy such as oxygen therapy and antibiotics for bacterial infections. In severe cases, antiviral therapy has been recommended. However, data on COVID-19 newborn activity are missing (7). Newborn treatment does not usually require pharmacological treatment; no dose has been reported in cases requiring antiviral or antibacterial therapy (3). For newborns with severe acute respiratory distress syndrome, high-dose surfactant, inhaled nitric oxide and high-frequency oscillatory ventilation (HFOV) have been described as effective (3,10). In more severe cases, continuous renal replacement therapy and extracorporeal membrane oxygenation (ECMO) have been recommended. For these newborns, treatment and care should be performed by a multidisciplinary team of neonatal intensive care specialists, pulmonologists, radiologists, infection specialists, and midwives / nurses (3). In treatment, it is very important to screen pregnant women and strict infection control measures, separate isolation of infected mothers and babies and close monitoring of newborns at risk of COVID-19 (10).

Midwifery and Nursing Management

Firstly; suspicious babies should be isolated in a separate room from babies diagnosed with COVID-19 and should receive care by midwives / nurses, both wearing personal protective equipment. Newborns with COVID-19 should be placed in negative pressure rooms (5) In order to prevent neonatal transmission, the newborn should be isolated separately from the mother (5,14,15). Neonatal newborns and preterm newborns of symptomatic or asymptomatic mothers diagnosed with COVID-19 should be isolated in the neonatal intensive care unit (6). In addition, visitor restrictions should be made for newborns diagnosed with COVID-19 (5). In the neonatal intensive care unit, midwives / nurses should take droplet and contact isolation measures while giving care to the newborn (6). Suspicious or definitive diagnosed babies are followed in incubator, open beds are not recommended. Tools used in patient care should be kept special for the patient (11). Delayed cord clamping, mother-baby contact and breastfeeding are not recommended in newborns (3). But given the benefits of breast milk; the mother should be encouraged to milk, provide the necessary training and feed the baby with breast milk

(16,17,18). Nutrition method is decided according to the infection status of the mother (11). In case the infection of the mother progresses asymptotically, the breastfeeding process should be carried out in accordance with the hygiene rules and by taking the necessary isolation measures according to the evaluation of the midwife / nurse (18). Mothers and other family members should be trained in the milk supply, storage, protection and feeding of the mother to ensure the nutrition and maintenance of the newborn (6). Hemodynamically should be provided by maintaining the acid-base and liquid-electrolyte balance of the newborn, where nutritional interventions are applied. Airway patency of the newborn should be provided, respiratory and oxygen supplements should be provided when necessary (7). The midwife / nurse is responsible for monitoring the newborn and providing the appropriate position in order to prevent complications due to aspiration (19).

Conclusion

The COVID-19 pandemic poses a danger to all individuals, including newborns. The forms of approach in this outbreak change dynamically, with information learned from old outbreaks, as well as new information learned. Clinical data on COVID-19 infection in newborns is still limited and it is uncertain whether SARS-CoV-2 can pass through transplacental transmission and will be short- and long-term damage to the newborn. In the light of the data obtained so far; although newborns have mild disease compared to adults, they can transmit the infection. Midwives / nurses are also required to provide quality midwifery / nursing care to the newborn by constantly improving themselves and updating their knowledge during the pandemic process

References

1. Hageman JR. (2020) The Coronavirus Disease 2019 (COVID-19). *Pediatric Annals* 49(3): 99-100.
2. World Health Organization. WHO Director- General's remarks at the media briefing on 2019-nCoV on 11 February 2020. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-remarks-at-the-media-briefing-on-2019-ncov-on-11-february-2020>. (Accessed Date: 10.05.2020)
3. Paraluppi V. et al. (2020) COVID-19 in newborns and in children: the state of the art.

Journal of Pediatric and Neonatal Individualized Medicine 9(1): e090138.

4. Schwartz DA. (2020) An Analysis of 38 Pregnant Women with COVID-19, Their Newborn Infants, and Maternal-Fetal Transmission of SARS-CoV-2: Maternal Coronavirus Infections and Pregnancy Outcomes. College of American Pathologists. doi: 10.5858/arpa.2020-0901-SA

5. Xiong X. et al. (2020) Vaginal delivery report of a healthy neonate born to a convalescent mother with COVID-19. J Med Virol: 1-3.

6. Ortiz EI., Herrera E. & De La Torre A. (2020) Coronavirus (COVID-19) Infection in Pregnancy. Colombia Medica. <http://doi.org/10.25100/cm.v51i2.4271>

7. Ludvigsson JF. (2020) Systematic review of COVID-19 in children shows milder cases and a better prognosis than adults. Acta Paediatrica 109:1088–1095.

8. Wang L. et al. (2020) Working Committee on Perinatal and Neonatal Management for the Prevention and Control of the 2019 Novel Coronavirus Infection. Chinese expert consensus on the perinatal and neonatal management for the prevention and control of the 2019 novel coronavirus infection (First edition). Ann Transl Med 8(3):47.

9. Zaigham M. & Andersson O. (2020) Maternal and perinatal outcomes with COVID-19: A systematic review of 108 pregnancies. Acta Obstet Gynecol Scand 00:1–7.

10. Zeng L. et al. (2020) Neonatal Early-Onset Infection With SARS-CoV-2 in 33 Neonates Born to Mothers With COVID-19 in Wuhan, China. JAMA Pediatrics. doi:10.1001/jamapediatrics.2020.0878

11. Ovalı F. (2020) COVID-19 Infections in Newborns. Anatolian Clinical 25(1): 23-35.

12. Li N. et al. (2020) Maternal and neonatal outcomes of pregnant women with COVID-19 pneumonia: a case-control study. medRxiv preprint. 2020;2020:2020.03.10.20033605.

13. Zhu H. et al. (2020) Clinical analysis of 10 neonates born to mothers with 2019-nCoV pneumonia. Transl Pediatr 9(1):51-60.

14. Chua MSQ., Lee JCS., Sulaiman S. & Tan HK. (2020) From the frontline of COVID-19—How prepared are we as obstetricians: a commentary. International Journal of Obstetrics and Gynaecology: 1471-528.

15. Wang S. et al. (2020) A case report of neonatal COVID-19 infection in China. Infectious Diseases Society of America.

16. Davanzo R. et al. (2020) Breastfeeding and Coronavirus Disease-2019. Ad interim indications of the Italian Society of Neonatology endorsed by the Union of European Neonatal & Perinatal Societies. Maternal and Child Nutrition. doi:10.1111/mcn.13010.

17. Gokcay G. & Keskindemirci G. (2020) Breast Milk and COVID-19. Journal of Istanbul Medical Faculty. doi:0.26650/IUITFD.2020.0025.

18. World Health Organization. Coronavirus disease (COVID-19) outbreak 2020.

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>. (Accepted Date: 15.04.2020)

19. Basara SG. & Kucuk S. (2020) Nurse in the care of the newborns with mechanical ventilation treatment: education and information level relationship. Acibadem University Journal of Health Sciences 11(2):330-336.